

KWARTALNIK

KRAJOWEJ SZKOŁY SĄDOWNICTWA I PROKURATURY

Zeszyt 3 (27)/2017

RADA PROGRAMOWA

Janina Błachut, Jerzy Bralczyk, Jerzy Duży, Piotr Hofmański, Andrzej Jakubecki, Ryszard Koziółek, Joanna Lemańska (Przewodnicząca Rady Programowej), Małgorzata Manowska, Lech Morawski, Aneta Załazińska

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Anna Guzik, Dariusz Kala, Paweł Kołodziejcki, Katarzyna Krysiak, Władysław Pawlak, Rafał Teluk, Agnieszka Welenc, Jan Wojtasik

REDAKCJA

Redaktor Naczelny – Agnieszka Welenc

Z-ca Redaktora Naczelnego – Władysław Pawlak

Sekretarz Redakcji – Anna Filipek-Woźniak

ADRES REDAKCJI

31–547 Kraków, ul. Przy Rondzie 5

tel. 12 617 96 14, fax 12 617 94 11

e-mail: redakcja@kssip.gov.pl

KOREKTA, SKŁAD, DRUK I DYSTRYBUCJA

Przygotownia

30-693 Kraków, ul. Łużycka 71c/9

WYDAJE

Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury

ISSN 2083-7186, nakład 1000 egz.

Kraków, wrzesień 2017

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych i zastrzega sobie prawo do redagowania, skracania, adiustacji lub nieopublikowania nadestanych tekstów. Opinie wyrażane w opublikowanych materiałach są opiniami ich autorów i nie muszą odzwierciedlać stanowiska Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Spis treści/Table of contents

Artykuły/Articles

Zakres funkcjonalny i przedmiotowy pozaprocesowej kontroli „danych komunikacyjnych” – próba systematyzacji pojęć	5
---	----------

The functional and material scope of non-procedural control of „communication data” – an attempt to systematise concepts. . .	17
<i>Małgorzata Tomkiewicz</i>	

Uwagi na temat umyślności wykroczenia	18
Comments on the intentional nature of a petty offence.	29
<i>Marcin Borodziuk</i>	

Procesowe konsekwencje śmierci pokrzywdzonego.	30
Procedural consequences of a victim’s death.	42
<i>Magdalena Tokarska</i>	

Granice czasowe trwałości uprawnienia wynikającego z decyzji o udzieleniu patentu	44
Time limitations on the duration of an entitlement resulting from a decision granting a patent.	56
<i>Wiktor Trybka</i>	

Materiały szkoleniowe/Training materials

Asesura prokuratorska jako forma <i>coachingu</i>.	58
The apprenticeship of public prosecutor’s assessor as a form of coaching.	77
<i>Małgorzata Szeroczyńska</i>	

Glosy/Commentaries

Glosa do Wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 28.9.2016 r., II AKa 226/16.	78
--	----

Commentary to the judgement of the Court of Appeals
in Wrocław of 28 September 2016, file No II AKa 226/16. 84

Zygmunt Kukula

Glosa krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego z 6.5.2015 r., III PZP 2/15	85
--	----

A critical commentary to the resolution of the Supreme Court
of 6 May 2015, file No III PZP 2/15 94

Maria Badek

Sprawozdania/Reports

Sprawozdanie z wizyty studyjnej w Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu.	96
---	----

Report from a study visit to the European Court of Justice
in Luxembourg. 96

Piotr Kosmaty

Z życia szkoły/School life

Z życia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury	100
--	-----

Life of the National School of Judiciary and Public Prosecution . . . 100

Opracowanie redakcyjne

Przegląd publikacji prawniczych/Literature review

Przegląd publikacji z wybranych czasopism prawniczych – 2016 r. – cz. 2	117
--	-----

A review of publications from selected legal magazines –
2016 – part 2 117

Andrzej Leciak

Zakres funkcjonalny i przedmiotowy pozaprocesowej kontroli „danych komunikacyjnych” – próba systematyzacji pojęć

*Małgorzata Tomkiewicz**

Streszczenie

Ustawa z 15.1.2016 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw¹ kontrolę nad pozyskiwaniem przez Policję i inne uprawnione podmioty danych telekomunikacyjnych, internetowych i pocztowych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych powierzyła sądom okręgowym. Artykuł, prezentując obowiązujące w tej materii rozwiązania normatywne, wskazuje granice przedmiotowo-funkcjonalne tej kontroli, tj. określa właściwość sądu, przedstawia tryb, czynności i termin kontroli, porusza problematykę wyników kontroli, a także zagadnienie obowiązku informacyjnego. Poprzez analizę przepisów prawa telekomunikacyjnego, pocztowego oraz ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną artykuł podejmuje również próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, o jakich konkretnie danych w regulacjach tych mowa.

Wstęp

Gromadzenie i wykorzystywanie przez Policję i inne uprawnione podmioty informacji o połączeniach wykonywanych w ramach sieci komórkowych i Inter-

* Doktor nauk prawnych, Przewodnicząca VII Wydziału Karnego Odwoławczego Sądu Okręgowego w Olsztynie, wykładowca prawa na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

¹ Dz.U. z 2016 r. poz. 147; Ustawa ta weszła w życie 7.2.2016 r.

netu jest zagadnieniem kontrowersyjnym, które od lat budzi zastrzeżenia wielu środowisk i jest przedmiotem ożywionych, publicznych dyskusji. Po zamachu na *World Trade Center* oraz po fali zamachów w stolicach europejskich, kontrola interakcji użytkowników sieci coraz częściej postrzegana bywa jednak jako narzędzie niezbędne, służące zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego w erze globalnego zagrożenia terroryzmem. W coraz szerszym zakresie też regulacja prawna pozyskiwania i przetwarzania „danych komunikacyjnych” staje się faktem w europejskich systemach prawnych².

Dostęp do danych telekomunikacyjnych, internetowych i pocztowych występuje w Polsce w dwóch formułach – w ramach czynności procesowych oraz czynności operacyjno-rozpoznawczych. W ramach czynności procesowych dostęp do wymienionych danych uzyskuje prokurator lub sąd w trybie określonym w art. 218–218b KPK³. Natomiast w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych dostęp do tego rodzaju danych uzyskać mogą: Policja⁴, Straż Graniczna⁵, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁶, Służba Kontrwywiadu Wojskowego⁷, Żandarmeria Wojskowa⁸, Centralne Biuro Antykorupcyjne⁹. Do 28.2.2017 r. prawo to przysługiwało także Służbie Celnej¹⁰ i wywiadowi skarbowemu¹¹, jednak od 1.3.2017 r. ich uprawnienia w tym zakresie przejęła Służba Celno-Skarbowa¹².

Implementacja do polskiego porządku prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/24/WE z 15.3.2006 r. w sprawie zatrzymywania generowanych lub przetwarzanych danych w związku ze świadczeniem ogólnie dostępnych usług łączności elektronicznej lub udostępnianiem publicznych sieci

² Np. w Belgii obowiązek retencji danych komunikacyjnych wprowadziła ustawa z 28.11.2000 r. o przestępstwach komputerowych, a w Wielkiej Brytanii ustawa z 10.4.2001 r. o przeciwdziałaniu terroryzmowi, przestępczości i bezpieczeństwie – zob. *Y. Poullet, The fight against crime and/or the protection of privacy: a thorny debate!*, *International Review of Law, Computers & Technology*, July 2004, Nr 2, s. 251–273.

³ Ustawa z 6.6.1997 r – Kodeks postępowania karnego, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm., dalej jako: KPK; Pozyskiwanie wskazanych w tytule danych w ramach czynności procesowych wykracza poza zakres niniejszego opracowania.

⁴ Art. 20c ustawy z 6.4.1990 r. o Policji, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1782 ze zm., dalej jako: PolU.

⁵ Art. 10b ustawy z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1643 ze zm., dalej jako: SGU.

⁶ Art. 28 ustawy z 24.5.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1897 ze zm., dalej jako: ABWU.

⁷ Art. 32 ustawy z 9.6.2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, Dz.U. z 2016 r. poz. 1318 ze zm., dalej jako: SKWU.

⁸ Art. 30 ustawy z 24.8.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1483 ze zm., dalej jako: ŻWU.

⁹ Art. 18 ustawy z 9.6.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1310 ze zm., dalej jako: CBAU.

¹⁰ Art. 75d ustawy z 27.8.2009 r. o Służbie Celnej, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 990 ze zm., dalej jako: SCU.

¹¹ Art. 36b ustawy z 28.9.1991 r. o kontroli skarbowej, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 553 ze zm., dalej jako: KSU.

¹² Art. 114 ustawy z 16.11.2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej, Dz.U. poz. 1947 ze zm., dalej jako: KASU.

łączności (...)¹³, dokonana ustawą z 24.4.2009 r. o zmianie ustawy – Prawo telekomunikacyjne oraz niektórych innych ustaw¹⁴, skutkowałą m.in. nałożeniem na przedsiębiorców telekomunikacyjnych **obowiązku retencji danych**. Obowiązek ten obejmuje cztery powiązane ze sobą czynności: zatrzymywanie danych, przechowywanie ich przez okres wskazany przepisami prawa, ich ochronę oraz udostępnianie podmiotom uprawnionym do ich uzyskania¹⁵.

Właściwość i czynności sądu

Ustawa z 15.1.2016 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw¹⁶ – zwana potocznie ustawą inwigilacyjną – kontrolę pozyskiwania przez wskazane wyżej służby danych telekomunikacyjnych, internetowych i pocztowych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych powierzyła sądom okręgowym. W przypadku Policji, Straży Granicznej, Służby Celno-Skarbowej jest to sąd okręgowy właściwy dla siedziby organu, któremu udostępniono dane lub który złożył wniosek (art. 20ca ust. 1 PolU, art. 10ba ust. 1 SGU, art. 116 ust. 1 KASU). W przypadku Żandarmerii Wojskowej jest to wojskowy sąd okręgowy właściwy dla siedziby organu Żandarmerii Wojskowej, któremu udostępniono dane (art. 30b ust. 1 ŻWU), w przypadku Służby Kontrwywiadu Wojskowego – Wojskowy Sąd Okręgowy w Warszawie (art. 32a ust. 1 SKWU), a w przypadku Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Centralnego Biura Antykorupcyjnego – Sąd Okręgowy w Warszawie (art. 28a ust. 1 ABWU, art. 18a ust. 1 CBAU).

Zgodnie z art. 20c ust. 1 PolU, Policja może uzyskiwać określone w tym przepisie dane niestanowiące treści przekazu telekomunikacyjnego, przesyłki pocztowej albo przekazu w ramach usługi świadczonej drogą elektroniczną w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw albo w celu ratowania życia lub zdrowia ludzkiego bądź wsparcia działań poszukiwawczych lub ratowniczych. Straż Graniczna – w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw (art. 10b ust. 1 SGU), a Żandarmeria Wojskowa – w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw,

¹³ Dz.U. UE. L. z 2006 r., Nr 105, poz. 54, dalej jako: dyrektywa retencyjna; Tajemnicę komunikowania się w prawie wspólnotowym Unii Europejskiej regulowała początkowo dyrektywa 97/66/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 15.12.1997 r. dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze telekomunikacyjnym. Dyrektywa ta została uchylona 31.10.2003 r. przez dyrektywę 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.7.2002 r. w sprawie przetwarzania danych osobowych oraz ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej, zaś dyrektywę tę zmieniła wskazana dyrektywa retencyjna z 15.3.2006 r. – M. Rogalski, Udostępnianie danych telekomunikacyjnych sądom i prokuratorom, Prok. i Pr. 2015, Nr 12, s. 61.

¹⁴ Dz.U. Nr 85, poz. 716.

¹⁵ M. Kiziński, Retencja danych telekomunikacyjnych, Prok. i Pr. 2016, Nr 1, s. 139; Według K. Mordaszewskiego obowiązek retencji danych w telekomunikacji oznacza gromadzenie, przechowywanie i archiwizowanie lub usuwanie zapisów dotyczących komunikacji, np. o połączeniach telefonicznych czy danych o ruchu w sieciach telekomunikacyjnych dla potrzeb organów ścigania i służb specjalnych. Pojęcie to może także obejmować dane przesyłane poprzez system teleinformatyczny drogą elektroniczną umożliwiającą porozumiewanie się za pomocą środków komunikacji elektronicznej, w szczególności poczty elektronicznej – K. Mordaszewski, Retencja danych objętych tajemnicą telekomunikacyjną w świetle prawa europejskiego i polskiego, PBW 2011, Nr 4, s. 62.

¹⁶ Patrz: przypis Nr 1.

w tym przestępstwach skarbowych, popełnionych przez żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową, pracowników zatrudnionych w jednostkach wojskowych w związku z ich zachowaniem się podczas pracy w tych jednostkach, a także w związku z popełnieniem przez nich wiążącego się z tym zatrudnieniem czynu zabronionego przez ustawę pod groźbą kary, osób przebywających na terenach lub w obiektach jednostek wojskowych, innych osób niż wskazane powyżej podlegających orzecznictwu sądów wojskowych albo – jeśli wynika to z odrębnych przepisów – osób niebędących żołnierzami, jeżeli współdziałają z osobami, o których mowa powyżej, w popełnieniu czynu zabronionego przez ustawę pod groźbą kary, albo też jeżeli dokonują czynów zagrażających dyscyplinie wojskowej, albo czynów przeciwko życiu lub zdrowiu żołnierza albo mieniu wojskowemu (art. 30 ust. 1 ŻWU). Natomiast Centralne Biuro Antykorupcyjne (art. 18 ust. 1 CBAU), Służba Kontrwywiadu Wojskowego (art. 32 ust. 1 SKWU) i Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (art. 28 ust. 1 ABWU) dane te mogą uzyskiwać w celu realizacji określonych ustawowo zadań tych służb¹⁷.

Do 28.2.2017 r. wywiad skarbowy mógł uzyskiwać dane niestanowiące treści przekazu telekomunikacyjnego, przesyłki pocztowej albo przekazu w ramach usługi świadczonej drogą elektroniczną w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw skarbowych, przestępstw określonych w art. 228–231 KK¹⁸, popełnianych przez osoby zatrudnione lub pełniące służbę w jednostkach organizacyjnych podległych ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych oraz dotyczących naruszeń krajowych i unijnych przepisów celnych (art. 36b ust. 1 KSU), a Służba Celna – w celu zapobiegania lub wykrywania przestępstw skarbowych, o których mowa w rozdziale 9 Kodeksu karnego skarbowego (art. 75d ust. 1 SCU). Od 1.3.2017 r. funkcjonariusze wykonujący czynności operacyjno-rozpoznawcze, pełniący służbę w wyodrębnionych komórkach Krajowej Administracji Skarbowej mogą dokonywać powyższych czynności w celu zapobiegania przestępstwom skarbowym lub przestępstwom, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 14–16 KASU¹⁹, bądź wykrywania tych przestępstw (art. 114 ust. 1 KASU).

¹⁷ Zadania te określają: art. 2 CBAU, art. 5 SKWU, art. 5 ust. 1 ABWU.

¹⁸ Ustawa z 9.6.1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm., dalej jako: KK.

¹⁹ Rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie przestępstw i wykroczeń związanych z naruszeniem przepisów dotyczących towarów, którymi obrót podlega zakazom lub ograniczeniom na mocy przepisów prawa polskiego, przepisów prawa Unii Europejskiej lub umów międzynarodowych, zapobieganie tym przestępstwom i wykroczeniom oraz ściganie ich sprawców, jeżeli zostały ujawnione przez Służbę Celno-Skarbową; rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie przestępstw określonych w art.: 258, 270, 271, 273 oraz 286 § 1 KK, w związku z którymi nastąpiło uszczuplenie lub narażenie na uszczuplenie należności publicznoprawnej, zapobieganie tym przestępstwom oraz ściganie ich sprawców, jeżeli zostały ujawnione przez KAS; rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie przestępstw określonych: w art. 228–231 KK, popełnionych przez osoby zatrudnione w jednostkach organizacyjnych KAS albo funkcjonariuszy, w związku z wykonywaniem czynności służbowych, w art. 229 KK, popełnionych przez osoby niezatrudnione w jednostkach organizacyjnych KAS albo niebędące funkcjonariuszami, w związku z wykonywaniem czynności służbowych przez osoby zatrudnione w jednostkach organizacyjnych KAS albo funkcjonariuszy, w art.: 190, 222, 223 i 226 KK, skierowanych przeciwko osobom zatrudnionym w jednostkach organizacyjnych KAS albo funkcjonariuszom podczas pełnienia obowiązków służbowych lub w związku z ich pełnieniem.

W ramach prowadzonej kontroli sądy okręgowe uzyskują w okresach półrocznych sprawozdania zawierające: liczbę przypadków pozyskania w okresie sprawozdawczym wskazanych danych, rodzaj tych danych, a także kwalifikacje prawne czynów, w związku z zaistnieniem których wystąpiono o te dane (albo informacje o pozyskaniu danych w celu ratowania życia lub zdrowia ludzkiego bądź wsparcia działań poszukiwawczych lub ratowniczych). Dokonując kontroli, sądy okręgowe mogą zapoznać się z materiałami uzasadniającymi udostępnienie danych, a po dokonaniu stosownej weryfikacji uzyskanych informacji, o wynikach obowiązane są poinformować określone podmioty w terminie 30 dni od zakończenia kontroli.

Trzymając się literalnego brzmienia przepisów określających powyższą procedurę, podkreślić należy, że kontrola dotyczy tylko pozyskiwania danych, nie obejmując pozostałych form retencji. Z powyższego wynikałoby zatem, że skoro sąd sprawuje kontrolę jedynie nad samym uzyskiwaniem danych, to nad ich gromadzeniem i niszczeniem już nie. Sąd nie może więc badać treści pozyskanych danych, a więc nie może sprawdzić tego, czy informacje pozyskane przez służby w trybie art. 20c PolU (i innych analogicznych przepisów zamieszczonych w innych ustawach branżowych) w ogóle mieściły się w granicach tej procedury. W ramach dokonywanej kontroli sąd nie może także oceniać, czy sięganie po owe dane było konieczne i proporcjonalne²⁰. Pod względem merytorycznym kontrola sądu zdaje się sprowadzać jedynie do analizy samego sprawozdania oraz do ewentualnej i wybiórczej weryfikacji, czy przypadki w nim ujęte oparte były na materiałach, które uzasadniały wystąpienie po dane.

Co jednak dokładnie obejmuje owa kontrola, tego w zasadzie nie sposób ustalić precyzyjnie. Wprowadzona regulacja nie określa żadnych bliższych mechanizmów oraz kryteriów kontroli i nie zawiera żadnej metodologii, która pozwalałaby na miarodajne i obiektywne oszacowanie rzeczywistej ilości danych pozyskanych przez poszczególne służby. Nie wiadomo nawet, czy braki dotyczące samego sprawozdania mogą podlegać konwalidacji, a jeśli tak, to w jakim terminie, na jakich zasadach i z jakim skutkiem²¹? Częstokroć nie wiadomo także, jakich dokładnie informacji żądały same służby i jak informacje te następnie zaklasyfikowały w sprawozdaniu. Jeśli bowiem – jak pokazuje praktyka – służby, sięgając po dane telekomunikacyjne, operują zbiorczym i potocznym pojęciem „dane retencyjne” lub „bilingi”, to nie sposób określić, czy w takim przypadku zwrócono się o informacje dotyczące „raportu połączeń”, „lokalizacji stacji abonenckich” czy też „danych użytkowników”.

Niezależnie jednak od wskazanych wątpliwości dotyczących samego *meritum* kontroli zauważyć należy, że kontrola rodzi wątpliwości również natury

²⁰ M. Tomkiewicz, Puder na bilingach, Rzeczpospolita z 19.10.2016 r., Rzecz o Prawie, s. 14.

²¹ *Ibidem*.

formalnej. Z przywołanego przepisu wynika bowiem, że dokonanie kontroli jest czynnością sądu i sąd o wynikach tej kontroli informuje stosowne podmioty. Rzecz jednak w tym, że ustawodawca nie precyzuje, w jakiej formule owo informowanie winno nastąpić. Nawet gdyby przyjąć, że w odniesieniu do omawianej kontroli sąd okręgowy nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości²² w rozumieniu art. 1 § 2 ustawy z 27.7.2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych²³, lecz wykonuje inne zadania z zakresu ochrony prawnej, powierzone w drodze ustaw (art. 1 § 3 PrUSP), to nie zmienia to faktu, iż czynności sądowe w tej materii winny być uregulowane precyzyjnie, tak jak ma to miejsce w przypadku innych postępowań prowadzonych w ramach szeroko pojętej ochrony prawnej, tj. postępowania rejestrowego, wieczystoksięgowego czy egzekucyjnego.

Konsternację może budzić również to, że jakkolwiek ustawa zakreśla sądom wspomniany 30-dniowy termin informacyjny liczony od momentu zakończenia kontroli, to nie statuuje wyraźnie, jakie czynności kontrolę tę otwierają. Jeśli weźmie się pod uwagę fakt, iż w świetle obowiązujących rozwiązań, sąd jedynie może (a więc wcale nie musi) zapoznać się z materiałami uzasadniającymi udostępnienie danych, to *de facto* sąd nie jest zobligowany do podejmowania żadnych realnych czynności weryfikujących, poza zapoznaniem się z samą treścią sprawozdania.

Wskazane wątpliwości natury formalnej są interesujące dodatkowo o tyle, o ile wraz z wprowadzeniem omawianej kontroli danych, ustawodawca wprowadził możliwość tworzenia w sądach okręgowych osobnych wydziałów do spraw kontroli danych telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych (art. 16 § 4a pkt 3 PrUSP). Na czym jednak konkretnie miałyby polegać prace w takim wydziale – w świetle wskazanych wątpliwości – trudno jednoznacznie rozstrzygnąć.

Na marginesie odnotować należy, że wspomniana ustawa z 15.1.2016 r. o zmianie ustawy o Policji i niektórych innych ustaw²⁴ wprowadziła do PrUSP przepis nakładający na prezesów sądów okręgowych, właściwych dla siedziby organu wnioskującego o udostępnienie danych, obowiązek przekazywania corocznie Ministrowi Sprawiedliwości informacji na temat przetwarzania danych telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych, z podziałem na liczbę przypadków udostępnienia danych dla danego rodzaju danych oraz wyników przeprowadzonych kontroli, w terminie do 31 marca roku następującego po roku nią objętym (art. 175b § 1 PrUSP)²⁵. Problem polega na tym, że w odniesieniu do

²² Szerzej o wymiarze sprawiedliwości zob.: orzeczenie TK z 13.3.1996 r., K 11/95, OTK 1996, Nr 2, poz. 9; wyrok TK z 12.5.2003 r., SK 38/02, Dz.U. z 2003 r. Nr 88, poz. 818; wyrok TK z 1.12.2008 r., P 54/07, Dz.U. z 2008 r. Nr 218, poz. 1400; B. Stępień-Zatucka, Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy w Polsce, Warszawa 2016, s. 1–66.

²³ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 ze zm., dalej jako: PrUSP.

²⁴ Patrz: przypis Nr 1.

²⁵ Zgodnie z § 2 tego przepisu Minister Sprawiedliwości przedstawia corocznie Sejmowi i Senatowi zagregowaną informację na temat przetwarzania danych telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych oraz wyników przeprowadzonych kontroli, w terminie do 30 czerwca roku następującego po roku nią objętym.

danych pozyskanych w drugim półroczu badanego okresu, kontrola sądowa do 1 marca wcale zakończyć się nie musi. Takie przypadki nie będą też odosobnione, jeśli weźmie się pod uwagę to, iż analizowane przepisy nie określają granicznego terminu, w jakim sprawozdanie winno trafić do sądu. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami służby przekazują sprawozdania w okresach półrocznych²⁶. Co również istotne, jak wynika z opracowanego w Ministerstwie Sprawiedliwości szablonu opisywanego sprawozdania (druk MS-S50), prezesi sądów okręgowych, udzielając żądanych informacji, w odniesieniu do wyników kontroli winni jedynie wskazać, czy kontrola zakończyła się wynikiem pozytywnym czy negatywnym. Skoro – jak wskazano wyżej – żadne przepisy nie regulują tego, jaką formułę winny przybierać wyniki kontroli i co konkretnie winny zawierać, nie sposób uznać, aby wystawienie oceny było ich elementem obligatoryjnym. W sytuacji więc, gdy sąd dokonujący kontroli dostrzeże w badanych przypadkach uchybienia, ale nie określi (bo formalnie nie musi) ich wagi i skutku, o tym, czy kontrola była pozytywna czy negatywna zadecyduje sam prezes sądu.

Zdefiniowanie „danych telekomunikacyjnych”, „danych internetowych” i „danych pocztowych”

Regulując zakres przedmiotowy procedury pozyskiwania danych, ustawodawca w odniesieniu do wszystkich uprawnionych podmiotów wskazał, że procedura ta dotyczy trzech kategorii danych określonych w:

- art. 180c i art. 180d ustawy z 16.7.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne²⁷, zwanych „danymi telekomunikacyjnymi”,
- art. 82 ust. 1 pkt 1 ustawy z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe²⁸, zwanych „danymi pocztowymi”,
- art. 18 ust. 1–5 ustawy z 18.7.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną²⁹, zwanych „danymi internetowymi”.

Dane telekomunikacyjne

Zgodnie z art. 180a ust. 1 PrTel operator publicznej sieci telekomunikacyjnej oraz dostawca usług telekomunikacyjnych są obowiązani zatrzymywać, chronić i udostępniać dane wskazane w art. 180c PrTel podmiotom (służbom) oraz sądowi i prokuratorowi, w trybie określonym w odrębnych przepisach³⁰. Retencji podlegają dane niezbędne do ustalenia zakończenia sieci, telekomunikacyjnego urządzenia końcowego i użytkownika końcowego inicjującego połączenie oraz

²⁶ Art. 20ca ust. 2 PolU.

²⁷ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1489 ze zm., dalej jako: PrTel.

²⁸ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1113 ze zm., dalej jako: PrPocz.

²⁹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 1219, dalej jako: UstElektrU.

³⁰ Szerzej zob.: M. Siwicki, Retencja danych transmisyjnych na podstawie art. 180a Prawa telekomunikacyjnego, *Prok. i Pr.* 2011, Nr 9, s. 111–124.

do którego kierowane jest połączenie, jak również dane niezbędne do określenia daty i godziny połączenia, czasu jego trwania, rodzaju połączenia i lokalizacji telekomunikacyjnego urządzenia końcowego. Załącznik nr 2 do rozporządzenia z 28.12.2009 r. w sprawie szczegółowego wykazu danych oraz rodzajów operatorów publicznej sieci telekomunikacyjnej(...) ³¹ wskazuje m.in., iż danymi niezbędnymi do ustalenia w ruchomej, publicznej sieci telekomunikacyjnej są dane dotyczące:

- numeru MSISDN użytkownika końcowego inicjującego połączenie i do którego połączenie jest kierowane,
- imienia i nazwiska albo nazwy oraz adresu użytkowników końcowych,
- numerów IMSI użytkowników końcowych,
- pierwszych 14 cyfr numerów IMEI albo numeru ESN telekomunikacyjnego urządzenia końcowego,
- daty i godziny pierwszego zalogowania telekomunikacyjnego urządzenia końcowego do ruchomej publicznej sieci telefonicznej, zgodnie z czasem lokalnym, oraz współrzędnych geograficznych lokalizacji stacji BTS,
- daty i godziny połączenia (lub jego próby) oraz czasu jego trwania z dokładnością do 1 sekundy,
- lokalizacji telekomunikacyjnego urządzenia komunikacyjnego poprzez identyfikator anteny stacji BTS ³²,
- identyfikatora MMC i identyfikatora sieci NMC, w której zainicjowano albo do której skierowano połączenie – jeśli telekomunikacyjne urządzenie końcowe znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej ³³.

Zgodnie natomiast z art. 180d PrTel przedsiębiorcy telekomunikacyjni są obowiązani do zapewnienia warunków dostępu i utrwalania oraz do udostępniania uprawnionym podmiotom, na własny koszt, przetwarzanych przez siebie danych, o których mowa w art. 159 ust. 1 pkt. 1 i 3–5, w art. 161 oraz w art. 179 ust. 9 PrTel, związanych ze świadczoną usługą telekomunikacyjną, na zasadach i przy zachowaniu procedur określonych w przepisach odrębnych. Przepis ten stanowi uzupełnienie regulacji zawartej w art. 179 ust. 3 PrTel, dotyczącej zapewnienia warunków dostępu i utrwalania przekazów telekomunikacyjnych i tzw. danych towarzyszących.

Udostępnianie danych, o których mowa w art. 180d PrTel, może następować przy wykorzystaniu interfejsów według art. 179 ust. 4a PrTel, czyli interfejsów

³¹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28.12.2009 r. w sprawie szczegółowego wykazu danych oraz rodzajów operatorów publicznej sieci telekomunikacyjnej lub dostawców publicznie dostępnych usług telekomunikacyjnych obowiązanych do ich zatrzymywania i przechowywania, Dz.U. Nr 226, poz. 1828.

³² W przypadku stacji bazowych dane identyfikujące anteny stacji BTS wskazywać muszą zarówno współrzędne geograficzne tej stacji, jak i azymut oraz wiązkę i zasięg roboczy – zob.: A. Staszak, Prawne podstawy dopuszczalności żądania bilingów, PBW 2011, Nr 4, s. 76.

³³ M. Kiziński, *op. cit.*, s. 142.

przeznaczonych do realizacji obowiązku zapewnienia dostępu i utrwalania przekazów telekomunikacyjnych i tzw. danych towarzyszących (art. 179 ust. 3 PrTel). Wymagania techniczne i eksploatacyjne interfejsów określa rozporządzenie wydane na podstawie delegacji zawartej w art. 182³⁴.

Obowiązek z art. 180d PrTel obejmuje:

- dane dotyczące użytkownika (art. 159 ust. 1 pkt 1 PrTel),
- dane transmisyjne (art. 159 ust. 1 pkt 3 PrTel),
- dane o lokalizacji (art. 159 ust. 1 pkt 4 PrTel),
- dane o próbach uzyskania połączenia, w tym o próbach nieudanych (art. 159 ust. 1 pkt 5 PrTel),
- dane o użytkownikach będących osobami fizycznymi, które mogą być przetwarzane przez dostawcę usług telekomunikacyjnych (art. 161 PrTel),
- dane zawarte w elektronicznym wykazie abonentów, użytkowników lub zakończeń sieci (art. 179 ust. 9 PrTel).

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że porównanie zakresu danych wskazanych w art. 180c PrTel (dotyczącym danych retencyjnych) i w art. 180d PrTel prowadzi do wniosku, iż zakresy te częściowo się pokrywają³⁵. Zdarza się, że te same dane mogą stanowić dane retencyjne, zatrzymywane i udostępniane na podstawie art. 180c PrTel, oraz dane udostępniane na podstawie art. 180d PrTel (np. za pomocą interfejsów³⁶).

Dane pocztowe

W myśl art. 82 ust. 1 pkt 1 PrPocz danymi, które Policja i pozostałe służby mogą pozyskiwać w ramach omawianej procedury, są dane o operatorze pocztowym, o świadczonych usługach pocztowych oraz informacje umożliwiające identyfikację korzystających z tych usług³⁷.

Dane internetowe

Zgodnie z art. 18 ust. 1–5 UstElektrU wskazane wyżej podmioty mogą uzyskiwać dane niestanowiące treści przekazu w ramach usługi świadczonej drogą elektroniczną w postaci danych osobowych usługobiorcy, tj. m.in.:

³⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z 20.1.2012 r. w sprawie wymagań technicznych i eksploatacyjnych dla interfejsów umożliwiających wykonywanie zadań i obowiązków na rzecz obronności, bezpieczeństwa państwa oraz bezpieczeństwa i porządku publicznego, Dz.U. poz. 200, dalej jako: InterfejsRoz.

³⁵ Tak m.in.: M. Kiziński, *op. cit.*, s.148 i przywołana tam literatura.

³⁶ *Ibidem*, s. 148. Autor ten zwraca również uwagę, że wymagania techniczne i eksploatacyjne interfejsu przeznaczonego do udostępniania danych, o których mowa w art. 180d PrTel, zawarte są w InterfejsRoz. (tzw. interfejs HI A–B).

³⁷ Szczegółowe warunki i sposób wypełniania przez operatora pocztowego obowiązku zapewnienia, w ramach wykonywanej przez siebie działalności pocztowej, technicznych i organizacyjnych możliwości wykonywania przez uprawnione podmioty m.in. wskazanych w art. 82 ust. 1 pkt 1 PrPocz danych oraz informacji określa rozporządzenie Rady Ministrów z 16.12.2013 r. w sprawie wykonywania przez operatorów pocztowych zadań na rzecz obronności, bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, Dz.U. poz. 1731.

- nazwisko i imiona usługobiorcy,
- numer ewidencyjny PESEL lub – gdy ten numer nie został nadany – numer paszportu, dowodu osobistego lub innego dokumentu potwierdzającego tożsamość,
- adres zameldowania na pobyt stały,
- adres do korespondencji, jeżeli jest inny niż adres zameldowania na pobyt stały,
- dane służące do weryfikacji podpisu elektronicznego usługobiorcy,
- adresy elektroniczne usługobiorcy.

Do danych tych należą również inne dane pozyskane przez usługodawcę w celu realizacji umowy lub dokonania innej czynności prawnej z usługobiorcą, niezbędne ze względu na właściwość świadczonej usługi lub sposób jej rozliczenia, a także dane charakteryzujące sposób korzystania przez usługobiorcę z usługi świadczonej drogą elektroniczną (dane eksploatacyjne). Są nimi:

- oznaczenia identyfikujące usługobiorcę nadawane na podstawie danych, o których mowa w art. 18 ust. 1 UstElektrU,
- oznaczenia identyfikujące zakończenie sieci telekomunikacyjnej lub system teleinformatyczny, z którego korzystał usługobiorca,
- informacje o rozpoczęciu, zakończeniu oraz zakresie każdorazowego korzystania z usługi świadczonej drogą elektroniczną,
- informacje o skorzystaniu przez usługobiorcę z usług świadczonych drogą elektroniczną.

Kontroli, o której mowa powyżej, nie podlega uzyskiwanie danych z wykazu, o jakim mowa w art. 179 ust. 9 PrTel, oraz wskazanych w art. 161 PrTel³⁸.

Zakończenie

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej³⁹ w wyroku z 8.4.2014 r. w sprawach połączonych C-293/12 i C-594/12 *Digital Rights Ireland i Seitlinger i in.*⁴⁰, orzekając o nieważności dyrektywy retencyjnej⁴¹, jednoznacznie stwierdził jej niezgodność z Kartą Praw Podstawowych⁴². Uzasadniając swoje stanowisko, TSUE wskazał m.in. na konieczność zapewnienia, by uprawnione organy miały dostęp do danych wyłącznie w sprawie przestępstw, „które z uwagi na zakres

³⁸ Szerzej zob.: D. Adamski, Zasady wykorzystywania przez służby specjalne danych telekomunikacyjnych w aspekcie obowiązującego stanu prawnego, https://wolnyinternet.panoptykon.org/sites/default/files/dariusz_adamski_analiza_0.pdf, dostęp: 4.12.2016 r.

³⁹ Dalej jako: TSUE.

⁴⁰ https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_106320/pl/?rec=RG&jur=C&anchor=201404C0108#201404C0108, dostęp: 1.12.2016 r.

⁴¹ Patrz: przypis Nr 13.

⁴² Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz.Urz.UE z 2016 r. C 202, dalej jako: Karta.

i wagę ingerencji w prawa podstawowe ustanowione w art. 7 i 8 Karty, można uznać za wystarczająco poważne, by taką ingerencję uzasadnić”. Jednocześnie wyraźnie podkreślił, że uzyskanie dostępu do danych powinno podlegać uprzedniej kontroli sądu lub niezależnego organu administracyjnego, które winny stać na straży tego, aby udostępnienie i wykorzystywanie danych ograniczało się do przypadków, gdy jest to ściśle konieczne⁴³.

Powyższe stanowisko TSUE potwierdził w wyroku z 21.12.2016 r. w sprawach połączonych C-203/15 *Tele2 Sverige AB/Post-och telestyrelsen* i C-698/15 *Secretary of State for the Home Department/Tom Watson i in.*⁴⁴ W orzeczeniu tym stwierdził m.in., że państwa członkowskie nie mogą nakładać na operatorów telekomunikacyjnych ogólnego obowiązku zatrzymywania danych. Wskazał, że prawo Unii Europejskiej zabrania masowego zatrzymywania wszystkich danych dotyczących ruchu w sieci i lokalizacji. Tym niemniej państwa członkowskie mają możliwość wprowadzenia przepisów prawa, które pozwalają na retencję niektórych danych w celu zwalczania poważnej przestępczości. Jednak możliwość zatrzymania danych, zarówno w odniesieniu do zakresu danych, środków komunikacji, osób, których dane dotyczą, a także okresu retencji, musi być ograniczona tylko do tego, co jest bezwzględnie konieczne. Dodatkowo prawo krajowe musi przewidywać warunki dostępu organów krajowych do zatrzymanych danych, w tym uprzednią kontrolę dostępu przez niezależny organ oraz obowiązek przechowywania danych na terytorium Unii Europejskiej. Przepisy krajowe mogą ustanawiać obowiązek indywidualnego zatrzymywania

⁴³ Nieważność dyrektywy nie oznacza automatycznie utraty mocy obowiązującej tych aktów prawnych, które dyrektywę tę implementowały do porządków prawnych państw członkowskich. Rzecznik Generalny TSUE – *Henrik Saugmandsgaard* w opinii z 19.7.2016 r. potwierdził wprowadzenie co do zasady dopuszczalność wprowadzenia obowiązku retencji danych telekomunikacyjnych na poziomie krajowym – mimo nieważności dyrektywy retencyjnej – jednakże podkreślił, że zakres tej retencji nie może być dowolny. Krajowi ustawodawcy muszą zapewnić, aby obowiązek zatrzymywania danych: 1) został nałożony przez ustawę lub przepisy wykonawcze, które będą przystępne, przewidywalne i zapewnią ochronę przed arbitralnością; 2) szanował prawa uznane w Karcie Praw Podstawowych – prawo do prywatności i ochrony danych osobowych; 3) był absolutnie konieczny do walki z poważnymi przestępstwami, co oznacza, że nie istnieją inne równie skuteczne środki, w mniejszy sposób ingerujące w prawa podstawowe; 4) został obwarowany gwarancjami opisanymi w wyroku w sprawie *Digital Rights Ireland*, takimi jak ograniczenie liczby osób uprawnionych do dostępu do danych i ich późniejszego wykorzystania do przypadków, kiedy jest to absolutnie konieczne, a także wprowadzenie kontroli sądowej w tym zakresie, określenie okresu przechowywania danych w sposób ściśle oznaczony i odpowiedni do ich kategorii oraz zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa danych przed nadużyciami i bezprawnym wykorzystaniem; 5) był proporcjonalny do celu walki z poważnymi przestępstwami – zagrożenia związane z zatrzymywaniem danych telekomunikacyjnych nie mogą przeważać nad korzyściami w walce z tymi przestępstwami – *J. Jastrząb*, Dopuszczalność obowiązku retencji danych telekomunikacyjnych – opinia Rzecznika Generalnego TSUE w przedmiocie retencji danych telekomunikacyjnych, sygn. C-203/15 oraz C-698/15, <http://trapple.pl/blog/dopuszczalnosc-obowiazku-retencji-danych-telekomunikacyjnych-opinia-rzecznika-generalnego-ts-ue-w-przedmiocie-retencji-danych-telekomunikacyjnych-sygn-c-20315-oraz-c-69815/>, dostęp: 1.12.2016 r.

⁴⁴ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d57246343641ee46c7bed39f52b482ec5a.e34KaxilC3qMb40Rch0SaxyKbx10?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=586640>, dostęp: 1.12.2016 r.

danych w celu zwalczania poważnej przestępczości, pod warunkiem, że takie zatrzymywanie w zakresie dotyczącym danych podlegających zatrzymywaniu, stosowanych środków łączności, kręgu zaangażowanych osób oraz przyjętego okresu przechowywania danych - nie będzie wykraczać poza to, co jest absolutnie konieczne.

Zdaniem Trybunału wszystkie przyjęte w tym względzie przepisy muszą być jednoznaczne i szczegółowe oraz przewidywać gwarancje wystarczające do tego, aby chronić te dane przed ryzykiem ich nadużycia. W szczególności takie przepisy powinny opierać się na obiektywnych elementach umożliwiających namierzenie osób, których dane mogą mieć związek z poważną przestępczością. W zakresie dotyczącym dostępu odpowiednich organów krajowych do przechowywanych danych TSUE stwierdził, że przepisy krajowe nie mogą ograniczać się do ustanowienia jedynie wymogu, by dostęp ten uwzględniał jeden z realizowanych przez dyrektywę celów, polegający na prowadzeniu walki z poważną przestępczością. Muszą one też ustanawiać materialne i proceduralne warunki takiego dostępu.

TSUE uznał ponadto za istotne, aby dostęp do przechowywanych danych podlegał, za wyjątkiem pilnych przypadków, uprzedniej kontroli sprawowanej przez sąd lub inny niezależny organ⁴⁵.

Nadmienić należy, że podobny kierunek interpretacyjny w odniesieniu do retencji danych komunikacyjnych wyraził również polski Trybunał Konstytucyjny⁴⁶ w wyroku z 30.7.2014 r.⁴⁷ W orzeczeniu tym TK nie przesądził wprawdzie formy kontroli w sposób wyraźny, jednakże wymagał wprowadzenia niezależnej kontroli każdego wypadku udostępniania danych telekomunikacyjnych. Nie wykluczył też dopuszczalności przeprowadzania kontroli następczej, jednoznacznie jednak podkreślił argumenty przemawiające za wprowadzeniem, w pewnych przypadkach, kontroli uprzedniej. Wskazał, że w wypadku pozyskiwania danych telekomunikacyjnych osób zobowiązanych prawnie do zachowania tajemnicy zawodowej, zgoda niezależnego organu musi być udzielona przed ich pobraniem, a nie po udostępnieniu służbom takich danych, przy czym podniósł również, że niejawne zbieranie danych o osobach jest uzasadnione tylko w odniesieniu do poważnych przestępstw i zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa.

Odnosząc powyższe standardy do zaprezentowanych rozwiązań normatywnych wprowadzonych wymienioną ustawą inwigilacyjną z 15.1.2016 r.⁴⁸,

⁴⁵ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=9ea7d2dc30d57246343641ee46c7bed39f52b482ec5a.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyKbx10?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=586640>, dostęp: 1.12.2016 r.

⁴⁶ Dalej jako: TK.

⁴⁷ Wyrok TK z 30.7.2014 r., K 23/11, OTK ZU 2014, Nr 7, poz. 180.

⁴⁸ Patrz: przypis Nr 1.

nie sposób uznać, aby standardy te zostały zachowane. Obowiązujące przepisy regulujące kwestię kontroli pozyskiwania przez Policję i inne uprawnione podmioty danych telekomunikacyjnych, pocztowych i internetowych nie przyznają bowiem sądom żadnych efektywnych narzędzi kontrolnych ani też nie udzielają im żadnych realnych kompetencji nadzorczych.

The functional and material scope of non-procedural control of “communication data” – an attempt to systematise concepts

Summary

The Act on Amending the Police Act and Certain other Acts of 15 January 2016⁴⁹ entrusted to district courts the control over the procurement of telecommunication, internet and postal service data by the Police and other entitled entities while performing operational and exploratory activities. The article presents the norms applicable in this matter and indicates the functional and material limits of that control by describing the applicable court, the type of procedure, the activities and time limits for such controls, together with the result of the control and the information obligation. By analysing the provisions of the Telecommunication Law, the Postal Law and the Act on services provided by electronic means, the article also attempts to answer the question as to what data exactly is described in these regulations.

⁴⁹ Journal of Laws of 2016 item 147; the Act entered into force on 7 February 2016.

Uwagi na temat umyślności wykroczenia

*Marcin Borodziuk**

Streszczenie

Pojęcia umyślności i nieumyślności na gruncie Kodeksu karnego¹ i Kodeksu wykroczeń² zostały zdefiniowane w sposób tożsamy. Ustawodawca przewidział jednak specyficzne unormowania na gruncie KW, w szczególności w treści art. 5 i 35, które nakazują odmienne podejście przy interpretowaniu ustawowych znamion strony podmiotowej czynów zabronionych jako wykroczenia. W niniejszej pracy autor postawił sobie za cel omówienie najistotniejszych odrębności, które znacząco rzutują na praktykę stosowania przepisów KW.

Zagadnienia ogólne

Porównanie ustawowej definicji przestępstwa i wykroczenia prowadzi do wniosku, że do tej drugiej kategorii zachowań zaliczone zostały czyny zabronione, które – choć cechują się znikomym stopniem społecznej szkodliwości – nie mogły pozostać bez reakcji wyrażonej ustawowo określoną sankcją. Stwierdzenie to ma charakter zgeneralizowany, bowiem pozostaje dyskusyjne, czy część wykroczeń powinna pozostać karalna oraz czy część z nich nie zasługuje na przeniesienie do kategorii przestępstw³.

* Aplikant aplikacji sędziowskiej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.

¹ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm., dalej jako: KK.

² Ustawa z 20.5.1971 r. – Kodeks wykroczeń, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 ze zm., dalej jako: KW.

³ W kwestii rozważań *de lege ferenda*: O. Sitarz, Kilka refleksji na temat likwidacji tzw. czynów przepołowionych, Prok. i Pr. 2006, Nr 11, s. 168–171.

Ten swoisty dualizm niejednokrotnie powoduje trudności w określeniu granicy między przestępstwem a wykroczeniem. Część zachowań ustawodawca wyodrębnił bowiem ze sfery przestępstw ze względu na cenny charakter znamion bądź wyrażoną w kwocie pieniężnej wartość przedmiotu czynu lub wysokość wyrządzonej szkody⁴.

Ze względu na relatywnie niską wagę czynów stanowiących wykroczenia, ustawodawca zdecydował się na przyjęcie w art. 5 KW zasady ekwiwalencji umyślności i nieumyślności. Inaczej niż na gruncie Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego⁵, wykroczenie można popełnić zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, chyba że ustawa stanowi, że czyn można popełnić tylko umyślnie. W tożsamy sposób zdefiniowane zostały jednak same pojęcia umyślności i nieumyślności, które wobec tego nie wymagają w tym miejscu szerszego wyjaśnienia.

Dystynkcja zawarta w art. 5 KW znajduje uzasadnienie w uproszczonym (względem postępowania karnego) trybie rozstrzygania spraw o wykroczenia⁶. Czynności wyjaśniające w tych sprawach prowadzą organy oskarżycielskie takie jak: Policja, straż miejska, Państwowa Inspekcja Pracy, które mają możliwość zakończenia postępowania prawomocnym mandatem karnym⁷. Z kolei precyzyjne określenie formy winy niejednokrotnie wymagałoby przeprowadzenia pełnego postępowania dowodowego, co często pozostawałoby w dysproporcji do charakteru samego czynu. Należy mieć przy tym na uwadze cienką granicę dowodową, jaka zachodzi pomiędzy lekkomyślnością a zamiarem ewentualnym⁸, wobec czego błędne przypisanie winy w mandacie karnym nie byłoby w praktyce rzadkie.

Nie można przy tym pozostawać obojętnym na okoliczność, że dokonywanie przez organy oskarżycielskie niewłaściwej kwalifikacji prawnej czynu, czy też wadliwe konstruowanie opisu czynu niejednokrotnie wynika z bardzo dużej liczby kontroli czy interwencji, co jest szczególnie zauważalne w postępowaniu mandatowym dotyczącym wykroczeń z zakresu bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Z kolei przeprowadzenie ewentualnych czynności wyjaśniających i postępowania przed sądem bywa utrudnione w związku z tym, że funkcjonariusze na ogół nie pamiętają ani osób ukaranych, ani też ich czynów⁹. Tego

⁴ T. Grzegorzczak, [w:] T. Grzegorzczak, W. Jankowski, M. Zbrojewska, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2010, s. 19–20.

⁵ Ustawa z 10.9.1999 r. – Kodeks karny skarbowy, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2137 ze zm., dalej jako: KKS.

⁶ T. Bojarski, Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu, Warszawa 2009, s. 91.

⁷ A. Marek, Prawo wykroczeń, Warszawa 2012, s. 56.

⁸ Por.: M. Kulik, A. Wąsek, [w:] M. Berent, J. Bojarski, M. Bojarski, M. Filar (red.), W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, O. Górniok, S. Hoc, P. Hofmański, M. Kalitowski, M. Kulik, L. K. Paprzycki, E. Pływaczewski, W. Radecki, Z. Sienkiewicz, Z. Siwik, R.A. Stefański, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, L. Wilk, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2014, s. 43.

⁹ I. Nowicka, Wykroczenia będące czynami przepołowionymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym, Szczytno 2010, s. 306.

rodzaju trudności dowodowe znacząco wpływają na możliwość zweryfikowania zasadności postawionego obwinionemu zarzutu.

Ustawodawca obdarzył jednak funkcjonariuszy Policji i innych organów oskarżycielskich dużym zaufaniem, skoro dopuścił możliwość nałożenia mandatu karnego w sprawach o czyny przepoławione, takie jak wykroczenia kradzieży (art. 119 § 1 KW) i zniszczenia mienia (art. 124 KW), jeżeli tylko nie stoi temu na przeszkodzie obowiązek lub potrzeba orzeczenia środka karnego albo surowszej kary niż ta, która może zostać nałożona w postępowaniu mandatowym.

Badania ankietowe przekonują, że w większości policjanci nie spotykają się z przekwalifikowaniem czynu przepoławionego, a jeżeli ma to już miejsce, to decydującymi czynnikami są statystyka, zmiana w określeniu wartości szkody czy wartości przedmiotu czynu¹⁰. Tymczasem problematyka tzw. czynów przepoławionych wywołuje wiele kontrowersji w orzecznictwie¹¹. Trudno zaś wymagać od funkcjonariuszy Policji, aby na miejscu zdarzenia rozstrzygali problemy wykładni prawa, z którymi kłopotuje się Sąd Najwyższy¹².

Z uwagi na mało doniosłą wagę zachowań będących wykroczeniami, różnicowanie odpowiedzialności obywatela ze względu na umyślny lub nieumyślny charakter czynu w praktyce nie znajdowałoby większego uzasadnienia. Ze swej istoty są to czyny charakteryzujące się mniejszym niż przestępstwa natężeniem złej woli, będące skutkiem zapomnienia, braku uwagi, a więc często z definicji sprowadzające się do niezachowania reguł należytej ostrożności. To właśnie generalny charakter wykroczeń zadecydował, że dla przypisania odpowiedzialności wystarczające jest udowodnienie co najmniej nieumyślności¹³.

Słusznie jednak dostrzeżono mankamenty rozwiązania przyjętego w art. 5 KW, jako dającego możliwość poszerzania penalizacji na takie przypadki, w których stosowanie kar nie wydaje się wcale zasadne¹⁴. Przykładowo może dziwić kryminalizacja nieumyślnego przekraczania granicy RP wbrew przepisom (art. 49a § 1 KW), niezawiadomienia w terminie o znalezieniu cudzej rzeczy lub zwierzęcia (art. 125 KW) albo niszczenia zasiewów, sadzonek lub traw (art. 156 § 1 KW).

Wydaje się jednak, że problem nie leży w ogólnej formule określonej w art. 5 KW, lecz w nie do końca przemyślanym sposobie typizowania wykroczeń, a w szczególności redagowania przepisów części szczególnej KW przez

¹⁰ *Ibidem*, s. 101.

¹¹ Tytułem przykładu można wskazać kontrowersje na tle wykroczenia paserstwa rzeczy ruchomych pochodzących z rozboju lub kradzieży z włamaniem. Por.: A. Chodorowska, Paserstwo jako czyn „przepoławiony”. Ujęcie normatywne i praktyczne, Materiały z konferencji „Reakcja Policji na popełnione wykroczenia”, Szczytno 1–2.12.2008, <http://isp.policja.pl/download/12/651/ACHodorowska-Paserstwojakoczynprzepolowiony-Ujecienormatywneipraktyczne.pdf>, dostęp: 17.10.2016 r.

¹² I. Nowicka, *op. cit.*, s. 55.

¹³ M. Bojarski, Glosa do wyroku SN z 4.2.2002 r., V KKN 389/01, OSP 2002, Nr 12, poz. 166.

¹⁴ T. Grzegorzczak, [w:] T. Grzegorzczak (red.), W. Jankowski, M. Zbrojewska, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2013, s. 51.

ustawodawcę. Zwraca uwagę, że przy konstruowaniu szeregu czynów przepowiadanych, takich jak znieważenie i okazywanie lekceważenia Narodowi Polskiemu (art. 133 KK i art. 49 § 1 KW) czy nawoływanie do popełnienia przestępstwa (art. 255 KK i art. 52a KW), ustawodawca zatracił dostrzegalną granicę pomiędzy przestępstwem a wykroczeniem, przez co doprowadził do sytuacji, w której obywatel nie może być świadomy, jakie konsekwencje grożą mu za dane zachowanie¹⁵.

Technika legislacyjna określenia umyślnego charakteru wykroczenia

Określenie, że wykroczenia można dopuścić się jedynie umyślnie, może nastąpić przy użyciu rozmaitych zabiegów legislacyjnych. Przekonującą klasyfikację w tym zakresie zaproponował *T. Grzegorzczak*¹⁶. Pierwszym ze sposobów wymienionych przez tego autora jest wyraźne użycie w przepisie zwrotu „kto umyślnie” (tak np.: art. 52 § 3 pkt 1 KW, art. 65 § 1 KW, art. 66a KW, art. 67 § 1 KW, art. 109 § 3 KW, art. 124 § 1 KW), „kto wiedząc” (art. 149 KW), „kto chcąc”, który zawęży pole penalizacji do zamiaru bezpośredniego (art. 66 § 1 KW) lub „kto w celu”, co wskazuje na zamiar kierunkowy (art. 107 KW, art. 128 KW, art. 133 KW).

Wszystkie wymienione sformułowania stanowią ustawowe znamiona strony podmiotowej wykroczenia, które zgodnie z art. 82 § 2 KP¹⁷ powinny zostać wskazane w opisie czynu przypisanego w wyroku.

Przywołania w tym miejscu wymaga pogląd z orzecznictwa Sądu Najwyższego, zgodnie z którym, skoro ustawowym znamieniem zaakcentowanym wyraźnie w art. 124 § 1 KW jest umyślność działania, zachowanie obwinionego polegające na nieumyślnym wybiciu szyby nie wyczerpuje znamion opisanych w tym przepisie¹⁸. Skoro wskazanie w opisie czynu nieumyślności jako strony podmiotowej wykroczenia powoduje, że skazanie jest oczywiście niesłuszne w rozumieniu art. 537 § 2 KP¹⁹, tożsame konsekwencje powinien powodować brak wyraźnego wystawienia, że zostało ono popełnione umyślnie.

Tym samym zastrzeżenie w przepisie typizującym dane wykroczenie, że może ono zostać popełnione „umyślnie”, przy „chceniu” lub „w celu”, powoduje analogiczne konsekwencje w zakresie powinności wskazania formy winy w opisie

¹⁵ Zob.: *K. Szczechowicz, B. Orłowska-Zielińska, R. Dziembowski*, Kontrowersje w aspekcie spójności prawa karnego i prawa wykroczeń, *Przegląd Policyjny* 2011, Nr 2, s. 150–153.

¹⁶ *T. Grzegorzczak*, [w:] *T. Grzegorzczak* (red.), *W. Jankowski, M. Zbrojewski*, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2013, s. 52.

¹⁷ Ustawa z 24.8.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1713 ze zm., dalej jako: KP.

¹⁸ Por.: wyrok SN z 11.7.2001 r., III KKN 341/99, *Legalis* Nr 356454.

¹⁹ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm., dalej jako: KPK.

czynu, co uznanie, że dany czyn jest przestępstwem, które można popełnić także nieumyślnie (art. 8 KK).

Inną techniką legislacyjną jest odwołanie się do pojęć ze sfery prawa karnego, które zakładają umyślność zachowania jako działania kierunkowego, a więc przykładowo kradzieży (art. 119 i art. 120 KW) – jako działania „w celu” przywłaszczenia (art. 278 KK) – czy oszukania nabywcy lub dostawcy (art. 134 KW), jako zachowania podejmowanego „w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” (art. 286 KK)²⁰.

Słusznie stwierdzono w orzecznictwie, że pomimo braku wskazania na znamię „umyślnie” w art. 119 § KW, kradzież należy do wykroczeń kierunkowych, które mogą być popełnione wyłącznie w zamiarze bezpośrednim. Podmiotową cechą kradzieży jest bowiem zabór w celu przywłaszczenia, czyli chęć włączenia skradzionego mienia do majątku sprawcy lub postąpienia z nim jak z własnym²¹. W tym przypadku wyraźne wskazywanie na umyślność działania sprawcy w opisie czynu przypisanego nie jest konieczne, bowiem mieści się ona w znaczeniu czasownikowego znamienia wykroczenia²².

Trzeba jednak zauważyć, że wymienione znamiona, choć ich znaczenie jest utrwalone w doktrynie prawa karnego, same w sobie są sformułowane w sposób nazbyt ogólny i lakoniczny. Posługiwanie się pojęciami właściwymi dla prawa karnego do zdefiniowania wykroczeń może być kontrowersyjne z uwagi na brak wyraźnego odesłania do przepisów KK w KW. Oba te akty prawne formalnie są od siebie niezależne i nie zawierają jakichkolwiek wzajemnych nawiązań, w tym także w formie odpowiedniego stosowania przepisów.

Jako trzecią kategorię wykroczeń umyślnych T. Grzegorzczak wskazuje te z nich, które w swoich znamionach odwołują się do pobudek lub motywów działania sprawcy, jak „złośliwość” na gruncie art. 107 KW i art. 143 § 1 KW. Skoro dane zachowanie może mieć wyłącznie zabarwienie intencjonalne, nie sposób uznać, aby mogło zostać popełnione bez zamiaru, z naruszeniem jedynie reguł ostrożności.

Wreszcie jako umyślne określa się w piśmiennictwie także takie zachowania, które poprzez językowe konotacje czasownikowych znamion czynu zabronionego jednoznacznie implikują istnienie zamiaru u sprawcy. Przykładowo, nie można nieumyślnie „szczuć” kogoś zwierzęciem (art. 128 KW)²³.

²⁰ T. Grzegorzczak, [w:] T. Grzegorzczak (red.), W. Jankowski, M. Zbrojewska, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2013, s. 52.

²¹ Zob.: wyrok SN z 29.11.2001 r., III KKN 364/01, LEX Nr 51495.

²² D. Świecki, Opis czynu i jego kwalifikacja prawna we wniosku o ukaranie, Materiały z konferencji „Reakcja Policji na popełnione wykroczenia”, Szczytno 1–2.12.2008, s. 4.

²³ T. Grzegorzczak, [w:] T. Grzegorzczak (red.), W. Jankowski, M. Zbrojewska, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2013, s. 52.

W ocenie autora nie zasługuje jednak na uwzględnienie zapatrywanie, zgodne z którym niemożliwe jest nieumyślne popełnienie wykroczenia polegającego na przekroczeniu wbrew przepisom granicy państwa (art. 49a KW)²⁴. Analiza zwrotu „przekracza” nie prowadzi do wniosku, że do popełnienia tego wykroczenia niezbędny jest zamiar. Zwrócić należy uwagę, że „przekroczenie” może nastąpić nie tylko w punkcie kontroli granicznej, ale też w miejscu, które nie zostało wyznaczone jako przejście graniczne bądź zostało oznaczone nienależycie²⁵. Wniosku o umyślności tego wykroczenia nie można wyinterpretować także ze zwrotu „wbrew przepisom”.

Podobnie należy potraktować wykroczenie z art. 96 § 3 KW, na gruncie którego ustawodawca posłużył się zwrotem „wbrew obowiązкови”. Nie ulega wątpliwości, że popełnienie tego czynu zabronionego może nastąpić wyłącznie w sytuacji świadomości istnienia obowiązku. Obowiązek nie powstaje, gdy sprawca pomimo odbioru korespondencji przez osobę najbliższą nie zapoznaje się z treścią wezwania. Słusznie zwrócono bowiem uwagę w orzecznictwie, że „w sytuacji gdy doręczenie żądania, o którym mowa w art. 78 ust. 4 Prawa o ruchu drogowym²⁶, nastąpiło w trybie art. 133 § 1 i 2 KPK w zw. z art. 38 § 1 KPW, trzeba oddzielić procesowy aspekt doręczenia pisma, którego skuteczność może opierać się na domniemaniu, od materialnych podstaw odpowiedzialności, których nie można domniemywać”²⁷.

Świadomość obowiązku sama w sobie nie implikuje konieczności godzenia się na brak jego realizacji. Wykroczenie z art. 96 § 3 KW zostaje więc popełnione również wówczas, gdy zachowanie sprawcy cechuje niedbalstwo²⁸, np. zapomni udzielić odpowiedzi na skierowane do niego pismo, w efekcie czego nie wskazuje osoby, której powierzył pojazd.

Przywołania wymaga treść art. 282 § 2 KP²⁹, zgodnie z którym karze grzywny od 1000 zł do 30.000 zł podlega, kto „wbrew obowiązкови” nie wykonuje podlegającego wykonaniu orzeczenia sądu pracy lub ugody zawartej przed komisją pojednawczą lub sądem pracy. Słusznie stwierdzono w orzecznictwie, że powyższe wykroczenie może być popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, wobec tego, że z przepisu nie wynika możliwość popełnienia tego wykroczenia jedynie umyślnie ani też ze sformułowań zawartych w jego dyspozycji nie można wyciągnąć wniosku, że wyłączona jest możliwość, aby opisane w niej działa-

²⁴ W. Kotowski, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2009, s. 395.

²⁵ Por.: T. Bojarski, [w:] T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2015, s. 151.

²⁶ Ustawa z 20.6.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym, tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 1260.

²⁷ Zob.: postanowienie SN z 30.9.2010 r., I KZP 15/10, OSNKW 2010, Nr 10, poz. 87.

²⁸ Odmienne: wyrok TK z 12.3.2014 r., P 27/13, OTK-A 2014, Nr 3, poz. 30.

²⁹ Ustawa z 26.6.1974 r. – Kodeks pracy, tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1502 ze zm., dalej jako: KP.

nie było nieumyślne w rozumieniu art. 6 § 2 KW³⁰. Przepisy części ogólnej KW, w tym art. 5 KW, z mocy art. 48 KW znajdują zastosowanie także do wykroczeń przewidzianych w innych ustawach (tzw. wykroczenia pozakodeksowe), jeżeli ustawy te nie zawierają przepisów odmiennych.

Możliwość nieumyślnego popełnienia wykroczenia, które posługuje się znamieniem „wbrew obowiązкови”, w sposób oczywisty uwidacznia się na gruncie art. 79 § 1 KW, typizującego zaniechanie oświetlenia miejsc dostępnych dla publiczności. Dopiero typ kwalifikowany przewidziany w § 2 wymienionego przepisu musi cechować umyślność, z uwagi na działanie przez sprawcę „ze złośliwości lub swawoli”. Odmienna interpretacja zwrotu „wbrew obowiązкови” prowadziłaby do wniosku, że art. 79 § 1 KW typizuje jedynie zachowania cechujące się zamiarem ewentualnym, co byłoby niespotykanym zabiegiem legislacyjnym.

O umyślności wykroczenia może świadczyć również ustawowy zwrot „bez zamiaru uiszczenia należności”, jakim posłużył się ustawodawca przy konstytuowaniu odpowiedzialności za szalbierstwo z art. 121 § 2 KW³¹. Należy zwrócić uwagę, że choć „brak zamiaru” zgodnie z art. 6 § 2 KW stanowi konstytutywną cechę nieumyślności, został on odniesiony niejako „całościowo” do popełnienia czynu zabronionego jako wykroczenie. Z kolei brak zamiaru na gruncie szalbierstwa stanowi znamień wyłącznie strony podmiotowej, sprowadzające się w swej istocie do „zamiaru nieuiszczenia należności”.

Znaczenie umyślności działania po stronie obwinionego na gruncie Kodeksu wykroczeń

Z uwagi na brzmienie art. 5 KW kwestia ustalenia, że dane wykroczenie zostało stypizowane wyłącznie jako działanie umyślne, nabiera wręcz fundamentalnego znaczenia. Inaczej niż na gruncie KK, gdzie na ogół nie jest konieczne opisanie formy winy występkę, który można popełnić wyłącznie umyślnie, brak umyślności w opisie czynu zawartym w wyroku skazującym za wykroczenie, które można popełnić tylko umyślnie, może skutkować uniewinnieniem obwinionego w oparciu o art. 440 KPK w zw. z art. 109 § 2 KPW. Skoro dane zachowanie popełnione w warunkach nieumyślności jest irrelevantne prawnie, brak wskazania na zamiar powoduje, że w postaci przypisanej czyn nie zawiera wszystkich ustawowych znamion wykroczenia.

Omawiana kwestia ma szczególnie istotne znaczenie na gruncie czynów zabronionych polegających na zniszczeniu lub uszkodzeniu mienia, mając na uwadze ich „przepoławiony” charakter, który zależy od wartości majątkowej mienia

³⁰ Wyrok SN z 4.2.2002 r., V KKN 389/01, OSNKW 2002, Nr 5–6, poz. 46.

³¹ M. Bojarski, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2011, s. 733.

(bądź jej braku). Występek z art. 288 § 1 KK, podobnie jak wykroczenia z art. 124 § 1 KW i art. 126 § 1 KW, można popełnić jedynie umyślnie, co rodzi jednak odmienne konsekwencje w zakresie redakcji opisu czynu. Podczas gdy wskazanie na umyślność w wyroku skazującym za przestępstwo z art. 288 § 1 KK jest zbędne, wobec braku odrębnego przepisu typizującego nieumyślną formę jego popełnienia (art. 8 KK), dla przypisania wykroczenia zniszczenia mienia, ze wskazanych już wyżej powodów, jest to wręcz nieodzowne.

Słusznie skonstatował więc Sąd Najwyższy, że „przewidziana w art. 5 KW zasada odmienna od wyrażonej w art. 8 KK, nie dotyczy wykroczeń określonych w art. 124 KW, skoro ustawowym znamieniem zaakcentowanym wyraźnie w tym przepisie jest umyślność działania. Z tego względu wykroczenia te mogą być popełnione tylko umyślnie, są więc wyjątkiem, o jakim mowa w art. 5 *in fine* KW”³².

Powyższy problem dobitnie uwidacznia się w układzie procesowym, w którym prowadzone jest postępowanie karne, w trakcie którego dochodzi do kontrawencjonalizacji zarzuconego oskarżonemu czynu bądź też ujawnia się, że wartość mienia faktycznie nie przekracza wysokości 1/4 minimalnego wynagrodzenia za pracę. Uznając, że czyn nie stanowi przestępstwa z art. 288 § 1 KK, lecz wykroczenie z art. 124 § 1 KW lub art. 126 § 1 KW, sąd nie może ograniczyć się do uzupełnienia opisu czynu co do samej wartości mienia i zmiany kwalifikacji prawnej³³, ale powinien również wskazać, że zachowanie oskarżonego cechowała umyślność.

Także w razie uznania, że zachowanie sprawcy, który podaje nieprawdziwe dane osobowe co do swojej tożsamości, a następnie podpisuje się nieprawdziwym imieniem i nazwiskiem, przy czym ma to miejsce przed organem państwowym (Policją), nie wyczerpuje znamion przestępstwa z art. 270 § 1 KK, a jedynie wykroczenia określonego w art. 65 § 1 KW³⁴, powoduje konieczność posłużenia się zwrotem „umyślnie wprowadził w błąd” w opisie czynu przypisanego.

Podobnie powinnością sądu, który w miejsce zarzucanego przestępstwa fałszywego zawiadomienia o zdarzeniu, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób (art. 224a KK) przypisuje oskarżonemu wykroczenie fałszywej informacji wprowadzającej w błąd instytucję użyteczności publicznej albo organ ochrony bezpieczeństwa, porządku publicznego lub zdrowia (art. 66 KW)³⁵, jest wyraźne wskazanie w opisie czynu, że sprawca „chciał” wywołać niepotrzebną czynność³⁶.

³² Zob.: wyrok SN z 11.7.2001 r., III KKN 341/99, Legalis Nr 356454.

³³ Przykładów takich rozstrzygnięć dostarcza orzecznictwo. Por. np. wyroki: SO w Kielcach z 5.12.2013 r., IX Ka 1582/13, LEX Nr 1717656; SO w Koninie z 7.2.2014 r., II Ka 3/14, <http://orzeczenia.konin.so.gov.pl/>, dostęp: 17.10.2016 r.

³⁴ Por.: wyrok SN z 17.9.2002 r., IV KK 240/02, LEX Nr 74386; Zob. jednak także uchwałę SN z 17.3.2005 r., I KZP 2/05, OSNKW 2005, Nr 3, poz. 25.

³⁵ W kwestii odróżnienia wymienionych czynów zabronionych zob.: wyrok SA w Krakowie z 13.10.2010 r., II Aka 168/10, KZS 2010, z. 11, poz. 41.

³⁶ Por.: wyrok SA w Katowicach z 14.11.2008 r., II Aka 317/08, LEX Nr 487564.

Niedopełnienie powyższego obowiązku, w razie wniesienia apelacji jedynie na korzyść obwinionego, może skutkować jego uniewinnieniem w postępowaniu odwoławczym, z uwagi na rażące naruszenie prawa materialnego³⁷. Takie rozstrzygnięcie powinno zapaść niezależnie od ewentualnego przedawnienia karalności³⁸. Znamię umyślności zawęży więc pole penalizacji, co wymaga większej precyzji ze strony sądu redagującego opis czynu przypisanego.

Także w przypadku wykroczeń, które można popełnić zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, wskazanie formy winy w opisie czynu przypisanego jest nieodzowne. Prawidłowo stwierdzono bowiem w piśmiennictwie, że na podstawie takiego opisu czynu będzie można np. ocenić stopień jego społecznej szkodliwości, na który składają się m.in. elementy strony podmiotowej czynu (art. 47 § 6 KW). Jedynie wyjątkowo, gdy z istoty wykroczenia wynika tylko umyślność działania, można odstąpić od wyraźnego jej wskazania³⁹.

Zaniechanie wyraźnego wystawienia w opisie czynu, że dane wykroczenie zostało popełnione nieumyślnie, nie pociąga jednak za sobą skutków w postaci konieczności uniewinnienia obwinionego w postępowaniu odwoławczym. Brak wskazania okoliczności znamion strony podmiotowej w przypadku wykroczeń, które można popełnić w obu formach winy, może stanowić podstawę zarzutu obrazy prawa materialnego w sytuacji, gdy sąd pierwszej instancji wskazuje na umyślność działania w uzasadnieniu wyroku, wyciągając z niej negatywne skutki dla obwinionego.

Drugą doniosłą konsekwencją określenia formy winy wykroczenia jest ograniczenie możliwości stosowania kary aresztu do wykroczeń popełnionych umyślnie (art. 35 KW). Pozostałe wymienione w tym przepisie przestanki, tj. waga czynu, okoliczności sprawy świadczące o demoralizacji sprawcy albo sposób działania zasługujący na szczególne potępienie, mają charakter jedynie subsydiarny, o czym świadczy zwrot „zarazem”. Jedną z tych przestanek każdorazowo powinna zaistnieć przy umyślnym działaniu sprawcy, aby było możliwe orzeczenie kary aresztu.

Oznacza to, że samo zagrożenie danego wykroczenia karą aresztu nie uzasadnia jeszcze dopuszczalności orzeczenia tej kary⁴⁰. Możliwość zastosowania takiej sankcji w przypadku wykroczeń, które można popełnić jedynie umyślnie albo zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, nie budzi wątpliwości. Niedopuszczalne jest jedynie stosowanie kary aresztu w przypadku wykroczeń, które ze

³⁷ Por.: postanowienie SN z 26.5.2004 r., V KK 240/02, LEX Nr 74386; Zob. jednak także uchwałę SN z 17.3.2005 r., I KZP 2/05, OSNKW 2005, Nr 3, poz. 25. Postanowienie SN z 26.5.2004 r., VKK 4/04, OSNKW 2004, Nr 6, poz. 66.

³⁸ Postanowienie SN z 3.4.2002 r., V KKN 484/00, LEX Nr 53336; Zob. także: wyrok SO w Białymstoku z 16.5.2013 r., VIII Ka 234/13, <http://orzeczenia.bialystok.so.gov.pl/>, dostęp: 17.10.2016 r.

³⁹ D. Świecki, *op. cit.*, s. 4.

⁴⁰ T. Grzegorzcyk, [w:] T. Grzegorzcyk (red.), W. Jankowski, M. Zbrojewska, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2013, s. 103–104, 166.

swej istoty dają się popełnić jedynie nieumyślnie. W tym kontekście powinno dziwić określenie przez ustawodawcę kary aresztu za popełnienie takich czynów zabronionych, jak nieostrożne obchodzenie się z ogniem (art. 82 § 5 KW), materiałami wybuchowymi, łatwo zapalnymi lub substancjami promieniotwórczymi (art. 83 § 1 KW).

Konstrukcyjnie wątpliwe mogłoby się wydawać także zastrzeżenie możliwości orzeczenia kary aresztu wobec sprawcy zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym, spowodowanego w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka (art. 86 § 2 KW). Określenie jednak tej samej kary za samo prowadzenie pojazdu w stanie po użyciu alkoholu (art. 87 § 1 i 2 KW), co niewątpliwie stanowi wykroczenie umyślne, częściowo rozwiewa wątpliwości w tym zakresie.

Kłopotliwa pozostaje możliwość orzeczenia kary aresztu wobec sprawcy czynu z art. 86 § 2 KW, który porusza się pieszo. Wymieniony przepis nie ogranicza bowiem swego zakresu typizacji do czynów popełnionych przez osoby kierujące pojazdami⁴¹. Zachowaniom osób poruszających się pieszo, które powodują niebezpieczeństwo w ruchu drogowym, nie sposób przypisać umyślności, skoro pozostawanie w stanie po użyciu alkoholu samo w sobie nie należy do znamion popełnianego przez nie wykroczenia. Orzekanie wobec takich obwinionych kary aresztu należy więc ocenić jako niedopuszczalne z mocy art. 35 KW.

W przypadku wykroczeń popełnionych umyślnie ustawodawca wprowadził także obostrzenie odpowiedzialności z art. 38 KW, tj. multirecydywę polegającą na możliwości wymierzenia kary aresztu w razie popełnienia trzeciego wykroczenia podobnego, także wówczas, gdy przepis szczególny takiej kary nie przewiduje. W odróżnieniu od recydywy określonej w art. 33 § 4 pkt 5 KW, powołany przepis nie uwzględnia uprzednio popełnionych podobnych przestępstw, co słusznie poddano krytyce w piśmiennictwie⁴².

Słusznie podniesiono w orzecznictwie, że omawiana regulacja znajduje zastosowanie tylko w stosunku do takiego obwinionego, który co najmniej dwukrotnie w ciągu 2 lat od ostatniego ukarania popełnił trzecie umyślne wykroczenie podobne do poprzednio popełnionych⁴³. Przy stosowaniu przepisów statuujących obostrzenie odpowiedzialności z uwagi na uprzednią karalność nie można bowiem pomijać instytucji zatarcia skazania, która niweczy skutki wcześniejszego ukarania.

Wreszcie umyślność wykroczenia stanowi warunek przypisania obwinionemu sprawstwa wykroczenia chuligańskiego. Popełnienie wykroczenia chuligańskiego stanowi okoliczność obciążającą dla sprawcy (art. 33 § 4 pkt 6 KW),

⁴¹ T. Bojarski, [w:] T. Bojarski (red.), A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015, s. 323.

⁴² A. Marek, *op. cit.*, s. 112.

⁴³ Zob.: wyrok SN z 18.5.2005 r., II KK 118/05, OSNKW 2005, Nr 1, poz. 978.

umożliwia orzeczenie nawiązki na rzecz pokrzywdzonego lub na określony cel społeczny (art. 37 KW) oraz uniemożliwia warunkowe zawieszenie wykonania kary aresztu (art. 43 pkt 2 KW).

Zakończenie

W ocenie autora żadna z zaprezentowanych technik legislacyjnych określania umyślności nie ma takich cech, które sprawiałyby, że jedną z nich można byłoby ocenić jako jedyną właściwą. Z uwagi na treść art. 5 KW ustawodawca częściej powinien posługiwać się zwrotami: „umyślnie”, „chcąc” lub „w celu”, które wprost odnoszą się do zamiaru popełnienia wykroczenia i nie wymagają dokonywania szczególnych zabiegów interpretacyjnych. Praktyka stosowania tej ogólnej normy przekonuje jednak, że może ona wywoływać trudności w stosowaniu przez organy oskarżycielskie, które często nie mają odpowiedniego przygotowania prawniczego.

Także sądy orzekające w sprawach o wykroczenia nie ustrzegają się pomyłek, które wynikają z mechanicznego przenoszenia na grunt prawa wykroczeń rozwiązań charakterystycznych dla prawa karnego. Pomiedzy tymi pokrewnymi gałęziami prawa zachodzi jednak szereg istotnych różnic, które w większym stopniu powinny zostać dostrzeżone. Szczególnej uwagi wymagają nierzadkie w praktyce sprawy dotyczące wykroczenia zniszczenia mienia, które z uwagi na konstrukcję przewidzianą w art. 5 KW wymagają odmiennego podejścia niż sprawy dotyczące przestępstw z art. 288 § 1 KK.

Można też sformułować w tym miejscu postulat pod adresem ustawodawcy, aby określając sankcję w postaci aresztu za dany typ wykroczenia, uwzględniał treść art. 35 KW. W przeciwnym razie przepisy typizujące, w części dotyczącej wymienionej kary, będą tak naprawdę pozbawione sankcji (*lex imperfecta*), co jest jaskrawo sprzeczne z celami kryminalizacji określonych zachowań jako wykroczeń.

Comments on the intentional nature of a petty offence

Summary

The terms intentionally and unintentionally have been defined in the same way under the Penal Code⁴⁴ and the Misdemeanour Code.⁴⁵ However, the legislator provided for specific norms under the MC, in particular in Articles 5 and 35, imposing a different approach to interpreting the statutory features of the subject of a prohibited acts as a petty offence. In this work, the author sets out to discuss the most important differences that have a significant impact when applying the provisions of the MC.

⁴⁴ The Penal Code of 6 June 1997, (uniform text: Journal of Laws of 2016 item 1137 with later amendments).

⁴⁵ The Misdemeanour Code of 20 May 1971, (uniform text: Journal of Laws of 2015 item 1094 with later amendments, hereinafter called MC).

Procesowe konsekwencje śmierci pokrzywdzonego

*Magdalena Tokarska**

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę procesowych konsekwencji śmierci pokrzywdzonego przestępstwem. Sukcesja karnoprosesowych uprawnień pokrzywdzonego budzi wiele wątpliwości, zwłaszcza w odniesieniu do uprawnień prokuratora realizowanych na podstawie art. 52 § 1 KPK¹. Dodatkowe wątpliwości związane z implementacją dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW². Na skutek implementacji wspomnianej dyrektywy poszerzony został katalog osób uprawnionych do wykonywania w procesie karnym praw nieżyjącego pokrzywdzonego. Celem artykułu jest ocena obecnej kodeksowej regulacji trybu wykonywania praw nieżyjącego pokrzywdzonego. Dokonana analiza ma duże znaczenie dla oceny realizacji prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego jako celu procesu karnego.

Wprowadzenie

Zgodnie z art. 2 § 1 pkt 3 KPK, przepisy KPK mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby zostały uwzględnione prawnie chronio-

* Aplikantka aplikacji prokuratorskiej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, doktorantka w Katedrze Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm., dalej jako: KPK.

² Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r., s. 57, dalej jako: dyrektywa z 2012 r.

ne interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. Przepis ten ma fundamentalne znaczenie, bo zasadność wprowadzania do ustawy karnoprocesowej jakichkolwiek uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu karnym powinna być oceniana właśnie przez pryzmat interesu prawnego tego uczestnika procesu karnego w konkretnym rozstrzygnięciu sprawy karnej. Przejawem realizacji prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego są m.in. wszelkie instrumenty mające na celu stworzenie ram prawnych dla wykonywania w procesie karnym praw nieżyjącego już pokrzywdzonego³.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest problematyka procesowych konsekwencji śmierci pokrzywdzonej osoby fizycznej. Przepisy KPK w tym zakresie zostały znowelizowane z dniem 8.4.2015 r. na skutek wejścia w życie ustawy z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka⁴, która implementowała na grunt krajowy dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW⁵. Celem artykułu jest, po pierwsze, udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy obecna kodeksowa regulacja trybu wykonywania praw nieżyjącego pokrzywdzonego może być uznana za kompleksową. Po drugie natomiast – dokonanie oceny implementacji dyrektywy z 2012 r.

Pokrzywdzony jako uczestnik procesu karnego

Pokrzywdzony jest uczestnikiem procesu karnego, a więc osobą, która w procesie spełnia funkcję wyznaczoną przez prawo procesowe⁶. W toku postępowania przygotowawczego pokrzywdzony pełni rolę strony (art. 299 § 1 KPK), którą może zajmować także na etapie postępowania jurysdykcyjnego, jeżeli występuje jako oskarżyciel posiłkowy uboczny, oskarżyciel posiłkowy subsydiarny lub oskarżyciel prywatny (art. 53 KPK i art. 59 KPK). Będąc stroną postępowania, a więc podmiotem działającym we własnym imieniu, posiadającym interes prawny w korzystnym dla siebie rozstrzygnięciu o przedmiocie procesu⁷, pokrzywdzony korzysta z szeregu uprawnień procesowych służących uzyskaniu korzystnego rozstrzygnięcia, zgodnego z jego interesem prawnym. Niemniej jednak określoną wiązkę uprawnień przepisy procedury karnej przyznają pokrzyw-

³ J. Karaźniewicz, Uprawnienia osób najbliższych w razie śmierci pokrzywdzonego, *Prok. i Pr.* 2014, Nr 3, s. 151: „(...) możliwość wykonywania praw pokrzywdzonego po jego śmierci zwiększa gwarancje realizacji jednego z celów postępowania karnego, jakim jest uwzględnienie w procesie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego (art. 2 § 1 pkt 3 KPK)”.

⁴ Dz.U. z 2015 r. poz. 21.

⁵ Patrz: przypis Nr 2.

⁶ Definicja uczestnika procesu za: S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 155.

⁷ *Ibidem*, s. 178; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 272.

dzonemu także wówczas, gdy w toku postępowania jurysdykcyjnego nie uzyskał on statusu strony. W takiej sytuacji pokrzywdzony może działać w procesie sądowym, ale dysponuje wówczas tylko tymi uprawnieniami, które przyznaje mu ustawa w odniesieniu do danej sytuacji procesowej. Jednakże i w tej grupie znajdują się istotne uprawnienia procesowe, umożliwiające pokrzywdzonemu wpływanie na przebieg postępowania w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucone mu przestępstwo, a w tym: możliwość zaskarżenia wyroku warunkowo umarzającego postępowanie (art. 444 § 1 KPK), prawo wyrażenia sprzeciwu wobec uwzględnienia wniosku prokuratora z art. 335 KPK czy wniosku oskarżonego z art. 387 § 1 KPK (art. 343 § 2 KPK i art. 387 § 2 KPK). Z tych względów kluczowe znaczenie ma rozstrzygnięcie, kto może wykonywać prawa pokrzywdzonego na gruncie przepisów KPK.

Śmierć pokrzywdzonego a proces karny

Zgodnie z art. 49 § 1 KPK pokrzywdzonym jest m.in. osoba fizyczna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Podmiot ten można określić mianem tzw. **pokrzywdzonego bezpośrednio**. Jego śmierć, bez względu na to, czy nastąpiła przed wszczęciem procesu karnego czy w jego toku, niezależnie także od etapu postępowania karnego i roli pokrzywdzonego, a więc bez względu na to, czy występował on w charakterze strony procesowej – zasadniczo nie niweczy postępowania karnego. W odróżnieniu od śmierci podejrzanego (oskarżonego), śmierć pokrzywdzonego nie stanowi negatywnej przesłanki procesowej skutkującej umorzeniem postępowania karnego. Ustawodawca zadecydował, że z chwilą śmierci pokrzywdzonego, prawa – które by mu przysługiwały, gdyby żył – nie ustają, ale mogą być kontynuowane bądź podjęte przez inne podmioty. Sukcesja karnoprosesowych uprawnień pokrzywdzonego uregulowana przepisami KPK jest swoistą konstrukcją prawną, niezależną od sukcesji na podstawie przepisów prawa spadkowego⁸.

W kontekście sukcesji karnoprosesowych uprawnień pokrzywdzonego przestępstwem kluczowe znaczenie ma ustalenie granicy czasowej wyznaczającej śmierć pokrzywdzonego i sposobu dokumentacji jego zgonu. Wobec brzmienia art. 3 ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego⁹, zgodnie z którym akty stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych, zaś ich niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym, należy zająć stanowisko, że jedynie na podstawie aktu

⁸ W. Daszkiewicz, Sukcesja procesowych praw pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, [w:] A. Marek (red.), Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga Pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza, Toruń 2004, s. 19.

⁹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2064.

stanu cywilnego dopuszczalne jest udowodnienie faktu zgonu. W konsekwencji, dopiero przedłożenie odpisu aktu zgonu pokrzywdzonego warunkuje sukcesję jego karnoprosesowych uprawnień.

Śmierć pokrzywdzonego może nastąpić w dwóch konfiguracjach procesowych i w zależności od tego możliwe jest wyróżnienie dwóch alternatywnych sytuacji następstwa prawnego. Po pierwsze, możliwa jest sytuacja, gdy wskazana w przepisach procedury karnej osoba (osoby) przejmie uprawnienia zmarłego pokrzywdzonego, zanim ten ostatni stał się stroną. Może ona wystąpić w szczególności wtedy, gdy śmierć pokrzywdzonego nastąpiła przed wszczęciem postępowania przygotowawczego lub postępowania prywatnoscargowego lub w stadium jurysdykcyjnym, w którym nie uzyskał on jeszcze statusu strony procesowej. W tej konfiguracji procesowej śmierć pokrzywdzonego może nastąpić zarówno jako rezultat przestępstwa, tj. wówczas, gdy śmierć człowieka jest znamieniem skutkowym konkretnego przestępstwa z części szczególnej Kodeksu karnego¹⁰, jak też niezależnie od samego faktu popełnienia przestępstwa (np. wskutek choroby czy nieszczęśliwego wypadku). Wówczas osoba, która wykonuje prawa pokrzywdzonego bezpośrednio jest określana mianem tzw. **strony zastępczej**¹¹.

Po drugie natomiast, możliwa jest sytuacja, gdy dany podmiot wstępuje do toczącego się już procesu, w którym zmarły był stroną, a zatem zmarł po wszczęciu postępowania przygotowawczego lub postępowania prywatnoscargowego albo na etapie postępowania jurysdykcyjnego, w którym działał jako oskarżyciel posiłkowy uboczny lub subsydiarny. W tym wypadku osoba, która wstępuje do procesu karnego i wykonuje prawa nieżyjącego pokrzywdzonego jest określana mianem tzw. **strony nowej**. Z uwagi na to, że pokrzywdzony jest z mocy ustawy wyłącznie stroną postępowania przygotowawczego, jego śmierć w tej fazie postępowania powoduje, że osoby, które wstąpią do procesu, będą stronami nowymi tylko w postępowaniu przygotowawczym, co jednak nie wyklucza wzięcia przez nie udziału w postępowaniu sądowym jako strony zastępczej¹².

Podkreślenia wymaga, że dobro prawne stron zastępczych i nowych nie zostało bezpośrednio naruszone lub narażone przez przestępstwo. Podmioty te stają się stronami procesu karnego nie z faktu ich pokrzywdzenia, ale z uwagi na to, że istnieje przepis ustawy uprawniający je do przejęcia praw pokrzywdzonego bezpośrednio w razie jego śmierci. Osoby te występują w procesie karnym we własnym imieniu zamiast pokrzywdzonego, o którym mowa w przepisie art. 49 § 1 KPK, samodzielnie decydując o zakresie, w jakim wykorzystają

¹⁰ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm., dalej jako: KK.

¹¹ A. Cader, Strony zastępcze i strony nowe w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., [w:] Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XI, L. Bogunia (red.), Wrocław 2002, s. 150–151.

¹² *Ibidem*, s. 274.

uprawnienia procesowe pokrzywdzonego, a zatem – przykładowo – mogą cofnąć złożony przez niego wniosek o ściganie czy też odwrotnie – złożyć wniosek wbrew woli pokrzywdzonego bezpośrednio, wytoczyć oskarżenie prywatne lub posiłkowe bądź od niego odstąpić, złożyć lub cofnąć wniosek o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem¹³.

Uzyskanie statusu strony zastępczej lub nowej

De lege lata, tryb uzyskania statusu strony zastępczej lub nowej regulują w zasadzie trzy przepisy KPK, a mianowicie art.: 52, 58 i 61.

Ich analiza prowadzi do wniosku, że w razie śmierci pokrzywdzonego przed wszczęciem postępowania przygotowawczego (lub w jego toku), przed wszczęciem postępowania prywatnoskargowego lub w stadium jurysdykcyjnym, w którym nie uzyskał on statusu strony procesowej (oskarżyciela posiłkowego ubocznego lub subsydiarnego), prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu, a w wypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator, działając z urzędu (art. 52 § 1 KPK).

Z przepisów art. 58 i 61 KPK wynika natomiast, że w razie śmierci pokrzywdzonego, który był już w procesie oskarżycielem posiłkowym lub prywatnym, określone osoby mogą wstąpić w jego prawa. Następuje wówczas „pełna podmiana osobowa danej strony, a strona nowa dysponuje takimi prawami, jakie posiadałby w dalszym toku procesu zmarły”¹⁴. Przepisy KPK precyzują, że **śmierć oskarżyciela posiłkowego ubocznego nie tamuje biegu postępowania**. Osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu mogą przystąpić do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego w każdym stadium postępowania aż do uprawomocnienia się orzeczenia (art. 58 § 1 KPK). Natomiast **w razie śmierci oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego oraz oskarżyciela prywatnego postępowanie zawiesza się**, a osoby najbliższe lub osoby pozostające na utrzymaniu zmarłego mogą wstąpić w jego prawa w terminie zawitym 3 miesięcy od dnia śmierci oskarżyciela, w przeciwnym wypadku sąd postępowanie umorzy (art. 61 § 1 KPK w zw. z art. 58 § 2 KPK oraz art. 61 § 1 i 2 KPK).

Z powołanych przepisów poświęconych konsekwencjom procesowym śmierci pokrzywdzonego wynika, że uprawnienia procesowe nieżyjącego pokrzywdzonego mogą – *de lege lata* – co do zasady wykonywać jego **osoby najbliższe**, zdefiniowane w art. 115 § 11 KK (małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przyspo-

¹³ *Ibidem*, s. 152; T. Grzegorzczuk, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz, Warszawa 2008, s. 212.

¹⁴ T. Grzegorzczuk, J. Tylman, *op. cit.*, s. 274.

sobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu) lub **osoby pozostające na jego utrzymaniu**, a wyjątkowo, w sytuacji opisanej w art. 52 § 1 KPK – w wypadku ich braku lub nieujawnienia – **prokurator**, działając z urzędu.

Nadmienić należy, że katalog podmiotów uprawnionych do wykonywania praw nieżyjącego pokrzywdzonego na przestrzeni lat ulegał stopniowemu poszerzeniu. W art. 64 rozporządzenia Prezydenta RP z 19.3.1928 r. Kodeks postępowania karnego¹⁵ wprowadzono regułę, że „w razie śmierci pokrzywdzonego prawa jego wykonywa małżonek, rodzice, dzieci i wnuki”. Rozszerzenie katalogu podmiotów nastąpiło w KPK z 1969 r.¹⁶, w którym przewidziano, że w razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać jego małżonek, krewni w linii prostej, rodzeństwo oraz osoba przysposabiająca i przysposobiona (art. 43 KPK z 1969 r.). Na gruncie powołanego przepisu w orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreślano, że „wobec enumeratywnego wyliczenia podmiotów uprawnionych niedopuszczalne jest przyznanie praw pokrzywdzonego innym jego krewnym, zwłaszcza że chodzi tu o prawa, od których zależeć może prawidłowość toczenia się procesu”¹⁷. Rozszerzenie katalogu podmiotów uprawnionych do wykonywania praw pokrzywdzonego nastąpiło wraz z wejściem w życie obecnie obowiązującego KPK. W jego pierwotnej wersji, przepis art. 52 KPK przewidywał, że prawa pokrzywdzonego mogły być wykonywane przez osoby najbliższe, a w wypadku ich braku lub nieujawnienia – przez prokuratora. Z dniem 1.3.2003 r.¹⁸ dodano, że prokurator, wykonując prawa pokrzywdzonego – w wypadku braku lub nieujawnienia jego osób najbliższych – działa z urzędu. Poszerzenie katalogu podmiotów uprawnionych do wykonywania praw nieżyjącego pokrzywdzonego, tym razem o osoby pozostające na jego utrzymaniu, nastąpiło z dniem 8.4.2015 r.¹⁹ Niemniej jednak także na gruncie obecnego stanu prawnego aktualność zachowało powołane wyżej orzeczenie Sądu Najwyższego akcentujące enumeratywny katalog podmiotów uprawnionych do wykonywania praw nieżyjącego pokrzywdzonego i wykluczające – z uwagi na funkcję gwarancyjną prawa karnego – przyznanie takiej możliwości innym podmiotom²⁰.

¹⁵ Dz.U. Nr 33, poz. 313.

¹⁶ Ustawa z 19.4.1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm., dalej jako: KPK z 1969 r.

¹⁷ Postanowienie SN z 8.11.1978 r., IV KR 299/78, OSNKW 1979, Nr 4, poz. 45.

¹⁸ Ustawa z 10.1.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. Nr 17, poz. 155.

¹⁹ Ustawa z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, Dz.U. z 2015 r. poz. 21, dalej jako: OchrPokrZU.

²⁰ Tak też: S. Szotucha, [w:] J. Skorupka (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2016, s. 196.

Ocena implementacji dyrektywy unijnej

Ustawą z 28.11.2014 r. OchrPokrzU ustawodawca polski dokonał implementacji istotnych dyrektyw, a w tym wspomnianej już dyrektywy z 2012 r., ustanawiającej normy minimalne. W wyniku implementacji doszło do znaczącego wzmocnienia uprawnień pokrzywdzonego przestępstwem, także jeśli chodzi o procesowe konsekwencje jego śmierci. Celowość zmian wywołuje jednak zastrzeżenia na tle standardów unijnych z przyczyn, o których będzie mowa poniżej.

Na gruncie dyrektywy z 2012 r., **ofiara** są także członkowie rodziny osoby, której śmierć była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jeżeli doznali oni szkody w wyniku śmierci tej osoby - przy czym **członkami rodziny** są: małżonek, osoba pozostająca z ofiarą, w sposób trwały i ciągły, w bliskim pożyciu we wspólnym gospodarstwie domowym, krewni w linii prostej, rodzeństwo - oraz osoby pozostające na utrzymaniu ofiary (art. 2 ust. 1 lit. a ppkt ii w zw. z lit. b). W ramach dostosowania przepisów KPK do dyrektywy z 2012 r. w art.: 52 § 1, 58 § 1 oraz 61 § 1 KPK uzupełniono krąg osób, które mogą wykonywać prawa przysługujące pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym w razie jego śmierci o osoby pozostające na utrzymaniu pokrzywdzonego. Żadne inne zmiany nie zostały dokonane, a w szczególności nie wprowadzono definicji legalnej osoby pozostającej na utrzymaniu pokrzywdzonego. W rezultacie każdorazowo obowiązkiem organu procesowego będzie ustalenie, czy konkretna osoba była (faktycznie) utrzymywana przez pokrzywdzonego. Przy ustaleniu tego konieczne będzie odniesienie się do okoliczności faktycznych, a zwłaszcza statusu majątkowego osoby pozostającej na utrzymaniu pokrzywdzonego. Stwierdzenie stałości świadczeń oraz silnej ekonomicznej zależności od zmarłego pokrzywdzonego będzie miało decydujące znaczenie dla uznania danego podmiotu za osobę pozostającą na utrzymaniu pokrzywdzonego²¹.

Już proste zestawienie dyrektywy ze zmianami KPK i porównanie obu regulacji rodzi pewne wątpliwości. Po pierwsze, otwarte pozostaje pytanie, dlaczego polski ustawodawca nie zdecydował się na zmianę definicji osoby najbliższej z art. 115 § 11 KK poprzez poszerzenie katalogu o osoby pozostające na utrzymaniu pokrzywdzonego. Z pewnością wówczas nie musiałby zmieniać przepisów KPK o następstwie prawnym. Poważniejsze zastrzeżenia wiążą się jednak z czymś innym. Mianowicie, na gruncie dyrektywy z 2012 r. przyznanie praw procesowych określonej grupie pokrzywdzonych „pośrednich” jest możliwe jedynie wówczas, gdy śmierć ofiary bezpośrednio była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jak też pod warunkiem, że w wyniku jej śmierci oso-

²¹ *Ibidem*, s. 200–201.

by te doznały szkody. Nie wiedzieć dlaczego polski ustawodawca, dokonując implementacji, nie wskazał, po pierwsze, aby w grę mogły wchodzić wyłącznie te sytuacje, w których śmierć pokrzywdzonego była wyłącznie następstwem przestępstwa, a po drugie, nie zawarł wymogu by ci członkowie rodziny doznali szkody. W rezultacie wszystkie te osoby, zarówno najbliższe, jak też pozostające na utrzymaniu, mogą wejść w prawa pokrzywdzonego niezależnie od tego, co było przyczyną jego śmierci oraz bez względu na to, czy poniosły w związku z tym jakąkolwiek szkodę. Takie rozwiązanie zdecydowanie wykracza poza unijny minimalny standard ochrony pokrzywdzonego²². Co prawda w świetle dyrektywy z 2012 r. (pkt 11 preambuły) państwa członkowskie mogą rozszerzyć zakres praw określonych w dyrektywie w celu zapewnienia wyższego poziomu ochrony, to jednak mogą też ustanowić procedury ograniczające liczbę członków rodziny mogących korzystać z praw określonych w dyrektywie, z uwzględnieniem okoliczności indywidualnego przypadku oraz ograniczenia służące ustaleniu, którzy członkowie rodziny mają pierwszeństwo w odniesieniu do korzystania z praw określonych w tej dyrektywie (art. 2 ust. 2 lit. a i b dyrektywy z 2012 r.). Ustawa implementująca nie przewidziała jednak w tym zakresie żadnych ograniczeń. Co więcej, w świetle przepisów KPK, odmiennie niż na gruncie dyrektywy z 2012 r., osobą pozostającą na utrzymaniu pokrzywdzonego może być także osoba niebędąca członkiem rodziny. Może to znacznie poszerzyć potencjalny katalog podmiotów uprawnionych do wykonywania uprawnień pokrzywdzonego. Zasadność takiego działania ustawodawcy polskiego – w kontekście uwzględniania prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego jako jednego z celów procesu karnego – można podać w wątpliwość. Skoro na uprawnienia pokrzywdzonych mamy patrzeć przez pryzmat ich interesu prawnego, to należy dojść do wniosku, że ów interes prawny istnieje zasadniczo tylko wtedy, gdy pokrzywdzony zmierza do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, a takiego ograniczenia polski ustawodawca podczas implementacji nie przewidział.

Ocena regulacji następstwa prawnego w razie śmierci pokrzywdzonego

Obowiązująca regulacja trybu wprowadzania do procesu karnego stron zastępczych i nowych może być uznana za lakoniczną, a dodatkowo – za stwarzającą szereg problemów związanych z jej stosowaniem. W szczególności wskazać należy na istniejące wątpliwości związane z zakresem uprawnień, które po śmierci pokrzywdzonego mógłby wykonywać prokurator, zwłaszcza

²² E. Bieńkowska, Uprawnienia pokrzywdzonego w ujęciu nowych projektów nowelizacji prawa karnego, Prok. i Pr. 2014, Nr 11–12, s. 70.

w przypadku przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego, kiedy to dochodzi do kumulacji ról procesowych prokuratora jako organu procesowego czy oskarżyciela publicznego na etapie jurysdykcyjnym z rolą, jaką przejmuje po zmarłym pokrzywdzonym. W kontekście wykonywania prawa pokrzywdzonego przez prokuratora wątpliwości nie budzi właściwie tylko to, że może ono mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy pokrzywdzony zmarł i brak jest jego osób najbliższych lub osób pozostających na jego utrzymaniu albo osób tych nie ujawniono. Niedopuszczalne jest zatem wtedy, gdy ujawniono co najmniej jedną spośród takich osób, która jednak nie zamierza skorzystać z przysługującego jej uprawnienia²³.

Samo włączenie prokuratora do katalogu podmiotów uprawnionych do wykonywania praw nieżyjącego już pokrzywdzonego – stanowiące *novum* w polskiej procedurze karnej – związane było zresztą z koniecznością zapewnienia praw nieżyjącego pokrzywdzonego w razie braku lub nieujawnienia osób najbliższych mogących realizować jego uprawnienia w sytuacji, gdy wymagał tego wzgląd na interes społeczny lub ważny interes zmarłego²⁴. Pozostałe kwestie dotyczące wykonywania przez prokuratora uprawnień nieżyjącego pokrzywdzonego nie są już tak jednoznaczne. Literalna wykładnia przepisu art. 52 § 1 KPK prowadzi do wniosku, że prokurator, działając z urzędu, może wykonywać wszystkie prawa pokrzywdzonego. Taka interpretacja mogłaby jednak doprowadzić do wniosków nie do zaakceptowania²⁵.

W literaturze nie ma zgody co do tego, czy prokurator może złożyć lub cofnąć złożony przez pokrzywdzonego wniosek o ściganie. Nie są jednak przekonujące argumenty, że prokurator, jako *dominus litis* postępowania przygotowawczego, nie może zarówno złożyć wniosku o ściganie, jak też cofnąć złożonego przez pokrzywdzonego wniosku, gdyby nie życzył sobie tego zmarły pokrzywdzony²⁶. Niedopuszczalna wydaje się natomiast sytuacja, w której prokurator cofa uprzednio złożony przez siebie wniosek o ściganie²⁷.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem, że prokurator nie może wykonać w toku procesu karnego uprawnień pokrzywdzonego polegających na występowaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego zarówno ubocznego, jak i subsydiar-

²³ S. Szotucha, [w:] J. Skorupka (red.), *op. cit.*, s. 198.

²⁴ A. Cader, *op. cit.*, s. 152.

²⁵ S. Szotucha, [w:] J. Skorupka (red.), *op. cit.*, s. 199.

²⁶ Za dopuszczalnością złożenia przez prokuratora wniosku o ściganie oraz cofnięcia wniosku złożonego przez pokrzywdzonego: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1–296*. Tom I, Warszawa 2011, s. 398; Inaczej: S. Szotucha, [w:] J. Skorupka (red.), *op. cit.*, s. 199; T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 212.

²⁷ J. Grajewski, S. Steinborn, [w:] L.K. Paprzycki (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 ustawy z 6.6.1997 r. Kodeks postępowania karnego*, LEX/el. 2015, *Komentarz do art. 52 KPK*, Nb 7. Autorzy wskazują zresztą, że dopuszczalna jest jedynie taka wykładnia art. 52 KPK w odniesieniu do prokuratora, która ogranicza jego aktywność jako strony zastępczej do złożenia wniosku o ściganie.

nego. Przeciwnie rozwiązanie mogłoby prowadzić do absurdów. W przypadku oskarżyciela posiłkowego ubocznego – doszłoby do sytuacji, w której prokurator wykonujący prawa nieżyjącego pokrzywdzonego występowałby w sprawie obok innego prokuratora – działającego jako oskarżyciel publiczny. Z teoretycznego punktu widzenia możliwe byłoby powstanie sprzecznych stanowisk pomiędzy nimi. Z drugiej jednak strony, na gruncie obecnego stanu prawnego brak jest podstaw do wykluczenia i takiej wykładni, że prokuratorem wykonującym prawa nieżyjącego pokrzywdzonego mógłby być ten, który działa w sprawie jako oskarżyciel publiczny. W takim stanie rzeczy doszłoby do kumulacji w jednej osobie ról procesowych oskarżyciela publicznego i posiłkowego. Konkludując, w ślad za *W. Daszkiewiczem* należy wskazać, że nie do pogodzenia są funkcje prokuratora jako organu prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze oraz będącego oskarżycielem publicznym z wykonywaniem funkcji oskarżyciela posiłkowego²⁸.

Wątpliwości budzi także kwestia złożenia przez prokuratora, w warunkach wskazanych w przepisie art. 52 § 1 KPK, wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem (art. 46 § 1 KK). Więcej argumentów przemawia bowiem za odmową przyznania prokuratorowi legitymacji do złożenia takiego wniosku w sytuacji, gdy pokrzywdzony nie żyje, a brak jest osób dla niego najbliższych lub osoby te nie zostały ujawnione. Wynika to z faktu, że brak jest wówczas podmiotu uprawnionego do otrzymania odszkodowania, a niedopuszczalne jest przyznanie praw pokrzywdzonego innym podmiotom niż wymienione w sposób enumeratywny w treści przepisu art. 52 § 1 KPK. Innymi słowy, niedopuszczalna jest taka wykładnia, która doprowadziłaby do poszerzenia kręgu osób z art. 52 § 1 KPK²⁹.

Niedopuszczalne wydaje się także wykonywanie przez prokuratora praw pokrzywdzonego o osobistym charakterze, np. pojednania ze sprawcą³⁰. Nielogiczne wydaje się ponadto zaskarżanie przez prokuratora wykonującego prawa nieżyjącego pokrzywdzonego decyzji procesowych wydanych przez innego prokuratora. Prokurator nie powinien bowiem wykonywać czynności sprzecznych lub mogących podważyć decyzje wydane przez niego samego lub innego prokuratora jako organu prowadzącego postępowanie³¹.

²⁸ *W. Daszkiewicz, op. cit.*, s. 25; Podobnie: *S. Szolucha, [w:] J. Skorupka (red.), op. cit.*, s. 199.

²⁹ Tak: *S. Szolucha, [w:] J. Skorupka (red.), op. cit.*, s. 200; Inaczej: *T. Grzegorzczak, op. cit.*, s. 213; *M. Łukaszewicz, A. Ostapa*, Obowiązek naprawienia szkody – wybrane zagadnienia, *Prok. i Pr.* 2001, Nr 9, s. 71 – którzy wskazują, że w takiej sytuacji do otrzymania świadczeń odszkodowawczych należnych pokrzywdzonemu byłiby uprawnieni – na zasadzie art. 935 KC – spadkobiercy testamentowi, a w razie ich nieustanowienia – gmina ostatniego miejsca zamieszkania pokrzywdzonego, ewentualnie Skarb Państwa. Zob. jednak: uchwała SN z 24.8.1972 r., VI KZP 3/72, OSNKW 1972, Nr 11, poz. 169, w której podkreślono, że w sprawach dotyczących obowiązku naprawienia szkody przepisy prawa cywilnego mają zastosowanie posiłkowe.

³⁰ Zob.: *P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, op. cit.*, s. 398.

³¹ *K. Eichstaedt, [w:] D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Warszawa 2015*, s. 303; *S. Szolucha, [w:] J. Skorupka (red.), op. cit.*, s. 199.

Wątpliwości budzi natomiast prawo zgłaszania wniosków dowodowych za nieżyjącego pokrzywdzonego³². Skoro w postępowaniu przygotowawczym dowody przeprowadzane są z urzędu przez prokuratora jako organ prowadzący postępowanie, to w tym konkretnym układzie procesowym można podać w wątpliwość celowość przyznania prokuratorowi inicjatywy dowodowej przysługującej pokrzywdzonemu. Także w toku postępowania sądowego prokurator może jako strona zgłaszać stosowne wnioski dowodowe.

Podobne wątpliwości można mieć w kwestii przyznania prokuratorowi wykonywania praw zmarłego pokrzywdzonego w sprawie o przestępstwo ścigane z oskarżenia prywatnego. W literaturze przedmiotu wyrażono pogląd, że prokurator może wstąpić do procesu po śmierci oskarżyciela prywatnego, nawet jeśli nie znajduje interesu społecznego w objęciu ścigania³³. Niemniej jednak trafność takiego działania może być kwestionowana. Trudno bowiem sobie wyobrazić, że prokurator wstępuje (bądź wszczyna) postępowanie prywatnoscargowe, gdy nie dopatruje się istnienia interesu społecznego. Natomiast jeżeli uzna, że wstąpienia do sprawy lub wszczęcia postępowania wymaga interes społeczny, to – na mocy art. 60 § 1 i 2 KPK – obejmuje daną sprawę ściganiem z urzędu.

Niezależnie od zaprezentowanych wątpliwości dotyczących wykonywania przez prokuratora praw nieżyjącego pokrzywdzonego, wskazać należy na trudności, które mogą powstać także w sytuacji wielości osób najbliższych lub pozostających na utrzymaniu pokrzywdzonego, a wyrażających chęć udziału w procesie karnym po jego śmierci, zwłaszcza wtedy, gdy mają one sprzeczne poglądy co do dalszego toku postępowania. Mechanizm z art. 56 § 1 KPK dotyczy tylko oskarżycieli posiłkowych ubocznych. Brakuje nam zatem odpowiedniego instrumentarium procesowego w sytuacji wielości osób najbliższych czy osób na utrzymaniu pokrzywdzonego. Ustawodawca problemów tych nie rozwiązuje, a w doktrynie i orzecznictwie nie wypracowano w tym zakresie jednolitego stanowiska. Z pewnością ze względów praktycznych najbardziej korzystne byłoby przyjęcie, że wstąpienie jednej z osób w prawa zmarłego pokrzywdzonego automatycznie eliminuje uprawnienia pozostałych³⁴. Niemniej jednak takie rozwiązanie prowadziłoby do niestusznego pozbawienia pozostałych osób praw, które przysługiwałyby nieżyjącemu pokrzywdzonemu, zwłaszcza że KPK nie przewiduje żadnej kolejności wykonywania praw przez te podmioty ani nie daje jednej osobie pierwszeństwa przed drugą³⁵. Co więcej, przeciwko takiej interpretacji świadczy wykładnia językowa przepisów art. 52, 58 i 61 KPK,

³² Za odmową przyznania prokuratorowi takiego prawa opowiedział się S. Szolucha, [w:] J. Skorupka (red.), *op. cit.*, s. 199.

³³ T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 213.

³⁴ A. Cader, *op. cit.*, s. 152; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *op. cit.*, s. 274; T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 212 i 223.

³⁵ W. Daszkiewicz, *op. cit.*, s. 31 i 38.

które posługują się liczbą mnogą („osoby najbliższe” lub „osoby pozostające na jego utrzymaniu”)³⁶. Wobec tego zasadne jest przyjęcie, że „przystąpienie do realizacji praw przez którąkolwiek z osób (...) nie zamyka możliwości działania, również w charakterze stron procesowych, innym osobom najbliższym, ale może to rzutować na sposób realizacji tych praw, np. jeżeli jedna z osób uprawnionych wniosła do sądu prywatny akt oskarżenia, inna osoba może już tylko przystąpić do wszczętego procesu (...), nie może natomiast wytoczyć drugiego procesu przez wniesienie drugiego oskarżenia, bo na to nie pozwala negatywna przesłanka procesu – zawistość sprawy”³⁷. W konsekwencji wskazać należy, że bez względu na kolejność zgłoszenia chęci wykonywania praw pokrzywdzonego, ich uprawnienia są jednakowe, z tym jednak zastrzeżeniem, że jeżeli któraś z osób już dokonała określonej czynności, inna może dołączyć do postępowania przez oświadczenie woli wyrażające się w dokonaniu takiej samej czynności, jaka została wcześniej wykonana przez inną osobę albo przez przyłączenie się do już wykonanej czynności. W dalszym toku postępowania konieczne jest zatem zgodne współdziałanie wszystkich osób wykonujących prawa, które przysługiwałyby pokrzywdzonemu, niezależnie od tego, na którym etapie osoby te dołączyły się do postępowania³⁸. Nie dotyczyłoby to jednak tych przypadków, kiedy samodzielne działania każdej z osób wykonujących prawa pokrzywdzonego mogłyby być przedmiotem odrębnego rozpoznania (a więc np. składanie wniosków dowodowych, zadawanie pytań przesłuchiwanym świadkom, uczestnictwo w czynnościach procesowych)³⁹.

Wnioski

Odpowiadając na postawione na wstępie pytanie należy wskazać, że zawarta w KPK regulacja sukcesji karnoprosesowych uprawnień przysługujących pokrzywdzonemu nie może być uznana za wystarczającą i przejrzystą, przez co może prowadzić do osłabienia jego pozycji, utrudniając tym samym realizację celu postępowania karnego określonego w art. 2 § 1 pkt 3 KPK. Należy zatem postulować, aby ustawodawca znowelizował przepisy odnoszące się do omawianej kwestii i w sposób jednoznaczny uregulował zasygnalizowane niedopatrzenia. Przede wszystkim konieczne jest jednoznaczne rozstrzygnięcie sytuacji

³⁶ J. Karaźniewicz, *op. cit.*, s. 154–155.

³⁷ W. Daszkiewicz, *op. cit.*, s. 32.

³⁸ *Ibidem*, s. 33–34.

³⁹ J. Karaźniewicz, *op. cit.*, s. 158 i n., która jednak zwraca uwagę na problem określenia katalogu (lub kryteriów wyróżnienia) tych czynności, które wymagałyby zgodnej woli wszystkich osób najbliższych, i ustalenia tym samym rzeczywistego zakresu samodzielności każdej z nich oraz postuluje wprowadzenie unormowań wskazujących schemat działania w wypadku konfliktu pomiędzy działaniami kilku osób najbliższych dla zmarłego pokrzywdzonego.

wielości osób zamierzających wykonywać prawa pokrzywdzonego oraz ustalenie kryteriów decydujących o tym, w jaki sposób rozstrzygać sytuacje konfliktowe. Nie do zaakceptowania jest sytuacja, że tylko jedna z osób uprawniona jest do wykonywania praw pokrzywdzonego.

Precyzyjne unormowanie kwestii sukcesji karnoprosesowych praw pokrzywdzonego ma istotne znaczenie także z tego względu, że może ułatwić dochodzenie na drodze cywilnej zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i odszkodowania za wyrządzoną szkodę (art. 446 § 3 i 4 KC⁴⁰). Uzyskanie w procesie karnym wyroku skazującego wiąże sąd cywilny co do popełnienia przestępstwa na zasadzie art. 11 KPC⁴¹, a to z pewnością będzie stanowić ułatwienie dla bliskich zmarłego dochodzących roszczeń majątkowych na drodze postępowania cywilnego.

Równie ważną kwestią jest ustalenie uprawnień prokuratora w sytuacji braku lub nieujawnienia osób najbliższych lub osób pozostających na utrzymaniu pokrzywdzonego. Obecnie ustawodawca milczy w kwestii zakresu praw pokrzywdzonego, które mogłyby wykonywać prokurator działający z urzędu, co jednak nie może oznaczać przyzwolenia na realizację wszelkich jego praw. Celowe wydaje się przede wszystkim wyrażne wykluczenie możliwości działania przez prokuratora jako oskarżyciela posiłkowego czy zaskarżania rozstrzygnięć organu prowadzącego postępowanie.

Odnosząc się natomiast do zmian legislacyjnych mających na celu dostosowanie prawa polskiego do dyrektywy z 2012 r., wskazać należy, że nie wydają się one w pełni przemyślane. Przekroczenie unijnego standardu minimalnego ochrony pokrzywdzonego nie ma bowiem uzasadnienia w świetle celu procesu karnego, jakim jest uwzględnianie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego.

Procedural consequences of a victim's death

Summary

The article discusses the problem of the death of a victim of crime affecting the proceedings. The succession of a victim's rights resulting from criminal law proceedings raises many doubts, in particular with regard to the rights

⁴⁰ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm., dalej jako: KC.

⁴¹ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm., dalej jako: KPC.

of the prosecutor under Article 52 Paragraph 1 of the Code of Criminal Procedure. There are additional doubts related to implementing the Directive 2012/29/ U of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of the victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. As a result of implementation of this directive, the catalogue of parties entitled to exercise the rights of a deceased victim at a criminal process increased. The purpose of the article is to assess the existing status stipulated by the code on exercising the rights of a deceased victim. The performed analysis is of significant importance for the assessment of exercising the rights of a victim protected by law as the purpose of criminal proceedings.

Granice czasowe trwałości uprawnienia wynikającego z decyzji o udzieleniu patentu

*Wiktor Trybka**

Streszczenie

Decyzja o udzieleniu patentu jest źródłem uprawnienia administracyjno-prawnego. Zasadą jest, że decyzje administracyjne są trwałe i mogą zostać usunięte z obrotu prawnego tylko wtedy, gdy zaistnieją przesłanki opisane w przepisach prawa. Prawo do korzystania i rozporządzania patentem jest ograniczone w płaszczyźnie terytorialnej, przedmiotowej i czasowej. Prawodawca przewidział przesłanki, które umożliwiają ingerencję w moc obowiązującą aktu administracyjnego, w tym decyzji o udzieleniu patentu. Przesłanki władczej ingerencji w moc obowiązującą decyzji o udzieleniu patentu zostały wyliczone enumeratywnie w Prawie własności przemysłowej¹. Zaliczamy do nich: upływ okresu, na który został udzielony patent, rzeczenie się go przez uprawnionego przed Urzędem Patentowym, za zgodą osób, którym służą prawa na patencie, nieuiszczenie w przewidzianym terminie opłaty okresowej, a także trwałą utratę możliwości korzystania z wynalazku z powodu braku potrzebnego do tego materiału biologicznego, który stał się niedostępny i nie może być odtworzony. Wystąpienie jednej z wymienionych przesłanek aktualizuje po stronie organu administracji publicznej kompetencje do stwierdzenia wygaśnięcia decyzji o udzieleniu patentu.

* Doktor nauk prawnych.

¹ Ustawa z 30.6.2000 r. Prawo własności przemysłowej, tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r. poz. 1410 ze zm., dalej jako: PWP.

Wstęp

W pierwszej kolejności należy zadać pytanie nie tylko o istotę, ale również charakter, zakres i granice trwałości uprawnienia wynikającego z decyzji o udzieleniu patentu. Wydaje się, że skoro źródłem uprawnienia jest decyzja administracyjna, to naturalnym będzie, że jest to uprawnienie administracyjnoprawne. Tak natomiast nie jest. Chociaż źródłem patentu jest decyzja administracyjna, to uprawnienie to ma naturę cywilistyczną². Jest to prawo podmiotowe o charakterze majątkowym, które powstaje na mocy konstytutywnej decyzji administracyjnej prowadzącej do udzielenia określonemu podmiotowi ograniczonej nie tylko w sposób czasowy, ale również terytorialny wyłączności w zakresie gospodarczej eksploatacji wynalazku³. Patent określany jest mianem prawa własności intelektualnej lub prawa na dobrach niematerialnych⁴. Legalne korzystanie z wynalazku wymaga uzyskania decyzji o udzieleniu patentu. Podmiot prawa, który uzyskuje patent może nie tylko leganie korzystać z wynalazku, ale taki akt administracyjny tworzy dla niego sferę prawnie chronionej wyłączności oraz kreuje zakaz korzystania przez inne osoby z wynalazku⁵.

Termin „uprawnienie” nie może zostać określony w sposób klasyczny, bo nie ma w świecie rzeczywistym czegoś takiego jak uprawnienie. Zwrot „X ma uprawnienie” nie oznacza wcale, że osoba X w każdym przypadku nabywa je w rzeczywistości. Wypowiedź ta oznacza, że osoba X lub jej zachowanie odznacza się pewnymi wyróżnionymi normatywnie cechami, z którymi norma N wiąże pewne postulowane lub preferowane stany rzeczy⁶.

Z. Ziemiński łączy pojęcie uprawnienia z „sytuacją podmiotu, któremu jakieś zachowanie nie jest zakazane przez daną normę czy też nie jest zakazane przez żadną normę danego systemu prawnego lub jest określeniem sytuacji kogoś, wobec którego jakiś inny podmiot jest zobowiązany do określonego zachowania się, zachowania korzystnego, a więc świadczenia polegającego na odpowiednim działaniu czy zaniechaniu oddziaływania na sprawy podmiotu uprawnionego”⁷. Wreszcie określa on uprawnienie „jako sytuację jakiegoś podmiotu, mającego kompetencję do dokonania jakiejś czynności doniosłej prawnie z tym skutkiem, iż przez jej dokonanie zostanie ustanowiony obowiązek prawny jakiegoś podmiotu”⁸.

² A. Niewęglowski, Patent, [w:] T. Demendecki, A. Niewęglowski, J.J. Sitko, J. Szczotka, G. Tylec, Prawo własności przemysłowej. Komentarz, Warszawa 2015, s. 265.

³ A. Szajkowski, H. Żakowska-Henzler, Twórcy projektów wynalazczych i ich prawa osobiste, [w:] R. Skubisz (red.), System prawa prywatnego. Prawo własności przemysłowej, t. XIV A, Warszawa 2011, s. 472.

⁴ M. Pyziak-Szafnicka, Prawo podmiotowe, SPP 2006, z. 1, s. 70.

⁵ R. Skubisz, op. cit., s. 65.

⁶ W. Lang, Pojęcia prawne i prawnicze, [w:] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, Teoria państwa i prawa, Warszawa 1980, s. 325.

⁷ Z. Ziemiński, Problemy podstawowe prawoznawstwa, Warszawa 1980, s. 352–353.

⁸ Ibidem, s. 353.

Z kolei S. Wronkowska uprawnienie utożsamia z sytuacją, „w której ze względu na określoną normę prawną określonym podmiotom nakazane jest zrealizować na rzecz innej osoby zachowanie się polegające na pozytywnym działaniu na rzecz tej innej osoby bądź na zaniechaniu podjęcia określonych działań”⁹.

Niewątpliwie patent stanowi prawo wyłączne. Stąd też uprawnienia z niego wynikające można określić, idąc za W. Langiem, zarówno jako prawo wyboru własnego zachowania się przez uprawnionego, jak i prawo ograniczania cudzych zachowań¹⁰. Pozytywną stroną patentu tworzy uprawnienie do korzystania z niego i rozporządzania nim. Natomiast jego negatywną stroną stanowi zakaz korzystania z wynalazku przez osoby nieuprawnione. Wspominany zakaz ma charakter bezwzględny, co oznacza, że jest on skuteczny wobec bliżej nieokreślonego kręgu osób¹¹.

Prawo do korzystania z patentu i rozporządzania nim jest ograniczone w płaszczyznach: terytorialnej, przedmiotowej i czasowej¹². Z punktu widzenia podjętego tematu najistotniejsze są granice czasowe, gdyż upływ czasu stanowi w myśl postanowień PWP jedną z przyczyn, dla których organ administracji publicznej będzie mógł ingerować w moc obowiązującą decyzji administracyjnej udzielającej patent zarówno na płaszczyźnie materialnej, jak i formalnej. Granice czasowe obowiązywania patentu zostały wyznaczone przez PWP.

Zauważyć jednak należy, że granice trwałości uprawnienia o przyznaniu patentu są ograniczone nie tylko w czasie. Słuszność ma P. Grzegorzczak, który wskazuje, że stan prawa na dobrach niematerialnych słusznie nabytych musi być respektowany¹³. Nie oznacza to jednak, że raz ukształtowane uprawnienie będzie obowiązywało zawsze. Ustawodawca w PWP przewiduje przesłanki, które umożliwiają ingerencje w moc obowiązującą aktu administracyjnego. Okoliczności, które warunkują wygaśnięcie patentu zostały enumeratywnie wyliczone w art. 90 PWP. Patent wygasa na skutek:

- upływu okresu, na który został udzielony,
- zrzeczenia się go przez uprawnionego przed Urzędem Patentowym, za zgodą osób, którym służą prawa na patencie,
- nieuiszczenia w przewidzianym terminie opłaty okresowej albo trwałej utraty możliwości korzystania z wynalazku z powodu braku potrzebnego do tego materiału biologicznego, który stał się niedostępny i nie może być odtworzony na podstawie opisu.

⁹ S. Wronkowska, Analiza pojęcia prawa podmiotowego, Poznań 1973, s. 33.

¹⁰ W. Lang, Zarys analitycznej teorii uprawnienia, SP 1985, Nr 3–4, s. 174–175.

¹¹ A. Niewęglowski, Patent, *op. cit.*, s. 268.

¹² *Ibidem*, s. 269–273.

¹³ *Ibidem*, s. 439.

Wygaśnięcie patentu może nastąpić z rozmaitych przyczyn, choć ich katalog jest zamknięty¹⁴. Następuje ono na podstawie unormowanych ustawowo przesłanek, które odnoszą się do zdarzeń, jakie mogą wystąpić w przyszłości i w związku z tym mają charakter *ex nunc*¹⁵.

Przesłanki wygaśnięcia patentu

Upływ czasu

Patent stanowi uprawnienie ograniczone w czasie, bowiem zgodnie z art. 63 PWP udzielony jest na okres 20 lat. Wraz z upływem ostatniego dnia tego terminu patent wygasa. Następuje to z mocy prawa i nie wymaga wydania decyzji przez Urząd Patentowy. *P. Kostański* zauważa, że „ograniczenie czasowe związane z funkcjonowaniem ochrony patentowej, z jednej strony, ma zapewnić uprawnionemu możliwość wyłącznego wprowadzania na rynek produktów wytworzonych według chronionego wynalazku, a tym samym uzyskanie zwrotu kosztów poniesionych na badania i prace związane z dokonaniem wynalazku oraz uzyskanie wynagrodzenia za swój wkład twórczy. Z drugiej strony ograniczenie czasowe ma na celu umożliwienie społeczeństwu korzystania z wynalazku po upływie okresu ochrony”¹⁶. Oprócz tych przyczyn należy podkreślić, że PWP nie zawiera przepisu prawa, który umożliwiłby przedłużenie mocy obowiązującej aktu administracyjnego. PWP jest aktem prawa powszechnie obowiązującego, który w przeważającej części zawiera normy prawa materialnego, co przesądza o tym, że wspomniany termin 20 lat przewidziany w art. 63 PWP jest bezwzględnie wiążący i nie może być wolą strony ani organu administracji publicznej wydłużany bądź skracany¹⁷. Umieszczenie takiej przesłanki wygaszenia patentu stanowi konsekwencję czasowego charakteru prawa własności przemysłowej¹⁸. Jest to typowe i niebudzące wątpliwości zdarzenie, które powoduje stwierdzenie wygaśnięcia patentu przez właściwy do tego organ administracji publicznej¹⁹.

Zrzeczenie się patentu przez uprawnionego przed Urzędem Patentowym

Przesłanką wygaśnięcia patentu jest również zrzeczenie się patentu przez uprawnionego przed Urzędem Patentowym, za zgodą osób, którym służą prawa na patencie. Przepisy PWP nie przesądzają o formie złożenia oświadczenia woli.

¹⁴ *E. Wojcieszko-Głuszko*, Ustanie wyłączności, [w:] *E. Nowińska* (red.), *K. Szczepanowska-Kozłowska* (red.), *Sytem prawa handlowego. Prawo własności przemysłowej*, t. III, Warszawa 2015, s. 818.

¹⁵ *Ibidem*, s. 906.

¹⁶ *P. Kostański*, *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 602.

¹⁷ *Ibidem*, s. 603.

¹⁸ *E. Wojcieszko-Głuszko*, *op. cit.*, s. 818.

¹⁹ *Ibidem*, s. 819.

P. Kostański wskazuje, że z przyczyn prewencyjnych powinno być ono złożone na piśmie²⁰. Może jednak ono zostać złożone ustnie, o czym przesądza przepis art. 14 § 2 KPA²¹, który stanowi, że sprawy mogą być załatwiane ustnie, gdy przemawia za tym interes strony, a przepis prawny nie stoi temu na przeszkodzie. Treść oraz istotne motywy takiego załatwienia powinny być utrwalone w aktach w formie protokołu lub podpisanej przez stronę adnotacji. Wydaje się, że obie przesłanki wskazane w powyższej regulacji zostają spełnione i osoba przyjmująca takie oświadczenie ze strony Urzędu Patentowego powinna sporządzić protokół. Ostatecznie ocena wystąpienia wspomnianych okoliczności należy do organu administracji publicznej²². Brak określenia przez prawodawcę formy zrzeczenia się uprawnienia należy ocenić negatywnie. W przyszłości ustawodawca powinien rozstrzygnąć jednoznacznie, w jakiej formie składa się takie oświadczenie, co uzasadnione jest nie tyle toczącą się dyskusją naukową na ten temat, lecz względami natury praktycznej.

Urząd Patentowy, odbierając przedmiotowe oświadczenie woli, nie będzie w żadnym wypadku stroną czynności prawnej, gdyż ma ono charakter jednostronny²³. Organ w tym wypadku jest tylko jego adresatem i jednocześnie podmiotem prawa, który musi wywieść skutki prawne jego złożenia. Nie można zgodzić się z *P. Kostańskim*, że oświadczenie o zrzeczeniu się patentu można traktować jako podanie wszczynające postępowanie administracyjne²⁴. Jest to zbyt daleko idący wniosek. Zgodnie bowiem z art. 63 § 2 KPA podanie powinno zawierać co najmniej wskazanie osoby, od której pochodzi, jej adres i żądanie oraz czynić zadość innym wymaganiom ustalonym w przepisach szczególnych. Nie sposób natomiast postawić znaku równości pomiędzy treścią oświadczenia woli i żądania, o którym mowa w art. 63 § 2 KPA. Z uwagi na porządek procesowy, podmiot uprawniony – poza oświadczeniem o zrzeczeniu się patentu – powinien również złożyć podanie o wszczęcie postępowania. W pełni znajdują tutaj zastosowanie przepisy art. 61 i 61a KPA.

Nie dojdzie do zrzeczenia się patentu w wyniku „złożenia oświadczenia przez uprawnionego, np. w prasie, z którego wynika, że uprawniony zrzekł się patentu”²⁵. Jak bowiem zauważa *A. Niewęglowski*, zrzeczenie się patentu to określony stan faktyczny, który składa się z kilku elementów, a w szczególnie-

²⁰ *P. Kostański, op. cit.*, s. 603.

²¹ Ustawa z 14.6.1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 23, dalej jako: KPA.

²² *B. Adamiak, Komentarz do art. 14, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 2016*, s. 96.

²³ *E. Wojcieszko-Głuszko, op. cit.*, s. 841.

²⁴ *P. Kostański, op. cit.*, s. 604–605.

²⁵ *A. Szewc, Prawa podmiotowe własności przemysłowej, [w:] A. Szewc, G. Jyż, Prawo własności przemysłowej, Warszawa 2010*, s. 186.

ści obejmuje zgodę na zrzeczenie się prawa własności przemysłowej oraz decyzję administracyjną Urzędu Patentowego, stwierdzającą wygaśnięcie patentu²⁶.

W oparciu o art. 30 § 1 KPA zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych stron ocenia się według przepisów prawa cywilnego, o ile przepisy szczególne nie stanowią inaczej. J. Borkowski wskazuje, że „zdolność procesową stronie postępowania administracyjnego daje zdolność do czynności prawnych, której przesłanki są oceniane według przepisów Kodeksu cywilnego oraz aktów prawnych odrębnych”²⁷. Zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych podmiotu składającego oświadczenie woli o zrzeczeniu się patentu należy oceniać przez pryzmat postanowień Kodeksu cywilnego²⁸. Oświadczenia woli, którego przedmiotem jest zrzeczenie się patentu, mogą dokonać samodzielnie tylko osoby, które posiadają pełną zdolność do czynności prawnych²⁹. Ma rację A. Niewęglowski pisząc, że: „kompetencję do zrzeczenia się prawa z patentu wyznacza nie tylko zdolność do czynności prawnych. Zrzec się patentu może osoba, której patent przysługuje, a więc ten, kto może nim rozporządzać. Jeśli do rozporządzenia już doszło w inny sposób niż przez zrzeczenie się i obciążenie prawa (a więc nastąpiło zbycie prawa podmiotowego), wykluczona jest możliwość innych rozporządzeń (w tym zrzeczenia się) zgodnie z zasadą *nemo plus iuris*”³⁰.

Z uwagi na fakt, że oświadczenie to jest składane przed organem administracji publicznej, nie mogły być zastosowane tutaj przepisy KC, które traktują o wadach oświadczenia woli. Co prawda odmiennego zdania jest P. Kostański, który podaje, że: „oświadczenie o zrzeczeniu się patentu może być dotknięte wadami oświadczenia woli w postaci złożenia go przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, błędu lub podstępu, groźby osoby trzeciej. W przypadku błędu, podstępu i groźby, uprawnionemu przysługuje uprawnienie prawnokształtujące do złożenia na piśmie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu lub groźby w ciągu roku od wykrycia błędu lub ustania stanu obawy wywołanej groźbą (art. 88 KC)”³¹. Tym niemniej postępowanie w sprawie wygaśnięcia patentu jest postępowaniem administracyjnym, do którego nie można stosować przepisów KC. W związku z tym wystąpienie okoliczności, które warunkują

²⁶ A. Niewęglowski, Z problematyki zrzeczenia się prawa własności przemysłowej, [w:] A. Kidyba (red.), A. Niewęglowski (red.), M. Chrzanoski (red.), Profesor Stefan Buczkowski. *Libri Iuristarum Lublinskiensis*, t. II, Lublin 2012, s. 144–145.

²⁷ J. Borkowski, Komentarz do art. 30, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 2014, s. 216.

²⁸ Ustawa z 23.4.1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 380 ze zm., dalej jako: KC.

²⁹ J. Szwaja, Zrzeczenie się patentu lub prawa ochronnego, [w:] M. Sawczuk (red.), Z zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego, Lublin 1998, s. 118.

³⁰ A. Niewęglowski, Patent..., op. cit., s. 443.

³¹ P. Kostański, op. cit., s. 605–606.

wadliwość oświadczenia woli, można potraktować jako przesłankę wznowienia postępowania, o jakiej mowa w art. 145 § 1 pkt 5 KPA. Wznović postępowanie administracyjne można bowiem wtedy, gdy wyjdą na jaw istotne dla sprawy nowe okoliczności faktyczne lub nowe dowody istniejące w dniu wydania decyzji, a nieznane organowi, który wydał decyzję. W wyroku z 2.2.1998 r. Sąd Najwyższy słusznie przyjął, że: „wznovienie postępowania administracyjnego (art. 145 § 1 pkt 5 KPA) powinno nastąpić nie tylko z uwagi na pojawienie się nowych dowodów. W związku z tym, gdy zaistnieją przyczyny, które powodują w myśl KC wadliwość oświadczenia woli, a decyzja stanie się ostateczna, to strona może żądać wznowienia postępowania, które może doprowadzić do uchylenia aktu administracyjnego”³². Podobnego zdania jest A. Szwaja, który stwierdza, że „ujawnienie się wad oświadczenia woli może przemawiać za koniecznością wznowienia postępowania w sprawie wygaśnięcia patentu”³³.

Może również wystąpić sytuacja, w której nie tylko jedna osoba jest uprawniona do patentu. P. Kostański wskazuje, że w takim przypadku „uprawniony składając oświadczenie o rzeczeniu się patentu, powinien wykazać, że uzyskał zgodę na rzeczenie się prawa od osób, którym służą prawa na patencie”³⁴. Autor ten stwierdził, że „w braku zgody osób trzecich, oświadczenie o rzeczeniu patentu uznać należy za nieważne”³⁵. Z tym stwierdzeniem nie można się jednak zgodzić. Na Urzędzie Patentowym ciąży wszakże obowiązek zawiadomienia o wszczęciu postępowania z urzędu wszystkich osób będących stronami w sprawie (art. 61 § 4 KPA). Już bowiem na początkowym etapie organ ustala, czy nie ma innych podmiotów uprawnionych z patentu, które muszą wyrazić zgodę na jego rzeczenie się. Ponadto, zgodnie z art. 7 KPA w zw. z art. 75 KPA, organ administracji publicznej ma obowiązek ustalenia stanu faktycznego, w ramach którego dochodzi do badania złożonego oświadczenia woli. Natomiast jeżeli dojdzie do wygaśnięcia patentu bez zgody osoby trzeciej i decyzja administracyjna stanie się ostateczna, to osoby uprawnione, które nie wyraziły zgody na rzeczenie się patentu, mogą domagać się wznowienia postępowania w oparciu o przepis art. 145 § 1 pkt 4 KPA.

W zakresie możliwości rzeczenia się patentu nie mają natomiast zastosowania przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁶ w przypadku, gdy uprawniony do patentu pozostaje w ustawowej wspólności majątkowej³⁷. Zgodnie bo-

³² Wyrok SN z 2.12.1998 r., III RN 89/98, OSNP 1999, Nr 18, poz. 567.

³³ J. Szwaja, Twórcy projektów wynalazczych i ich prawa osobiste, [w:] J. Szwaja (red.), A. Szajkowski (red.), System prawa własności intelektualnej, t. III, Warszawa 1990, s. 389.

³⁴ P. Kostański, *op. cit.*, s. 606.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Ustawa z 25.2.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm., dalej jako: KRO.

³⁷ A. Niewęglowski, Patent..., *op. cit.*, s. 446.

wiem z art. 33 pkt 9 KRO do majątku osobistego każdego z małżonków zaliczyć można m.in. prawa autorskie i prawa pokrewne, prawa własności przemysłowej oraz inne prawa twórcy. W związku z tym patent i inne prawa własności przemysłowej nie należą do wspólności ustawowej małżeńskiej³⁸.

W doktrynie toczy się spór, czy istnieje możliwość zrzeczenia się patentu w części³⁹. Należy jednak stanąć na stanowisku, że organ administracji publicznej może wygaścić patent tylko w całości, gdyż jest to uprawnienie niepodzielne. Ponadto jeżeli ustawodawca chciałby dopuścić taką możliwość, to wyraźnie przewidziałby ją w przepisach prawa.

Z odmienną sytuacją mamy do czynienia w przypadku zrzeczenia się patentu głównego i dodatkowego. Istnieje bowiem możliwość zrzeczenia się patentu głównego bez jednoczesnego zrzeczenia się patentu dodatkowego i odwrotnie⁴⁰. Do wygaśnięcia patentu dodatkowego stosuje się odpowiednio przesłanki wygaśnięcia patentu głównego, a stwierdzenie wygaśnięcia patentu dodatkowego może pozostać bez wpływu na dalsze istnienie patentu głównego⁴¹.

Nieuiszczenie w przewidzianym terminie opłaty okresowej

Prawo własności przemysłowej przewiduje dwa rodzaje opłat. Urząd Patentowy pobiera opłaty jednorazowe oraz opłaty okresowe w związku z ochroną wynalazków, produktów leczniczych, produktów ochrony roślin, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych i topografii układów scalonych (art. 222 ust. 1 PWP). Stanowią one dochód budżetu państwa (art. 222 ust. 2 PWP). Nieuiszczenie opłaty powoduje wygaśnięcie patentu. Wygaśnięcie to może nastąpić z różnych powodów. Ustawodawca uzależnia wówczas wygaśnięcie od tego, czy będzie to nieuiszczenie opłaty okresowej, czy też niewpłacenie pierwszej opłaty. Natomiast w jednym i drugim przypadku bez znaczenia pozostają przyczyny, dla których podmiot uprawniony nie uiścił opłaty⁴². Słusznie zauważa E. Wojcieszko-Głuszko, że „PWP nie dopuszcza stosowania zasady tzw. *restitutio in integrum* w odniesieniu do terminów na wnoszenie opłaty za przedłużenie ochrony na kolejne okresy ochronne”⁴³. Termin ten nie podlega przywróceniu⁴⁴.

³⁸ M. Nazar, Ochrona praw rodzinnych, [w:] J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2005, s. 152; M. Sychanowicz, Komentarz do art. 33, [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Warszawa 2006, s. 209.

³⁹ Za możliwością zrzeczenia się patentu w części opowiadają się: A. Szewc, G. Jyż, *op. cit.*, s. 186 oraz NSA w orzeczeniu z 2.6.2009 r., II GSK 978/08, CBOSA, dostęp: 14.5.2015 r.; Odmienne stanowisko zajęli natomiast: P. Kostański, *op. cit.*, s. 608 oraz A. Niewęglowski, *Z problematyki...*, *op. cit.*, s. 135–170.

⁴⁰ P. Kostański, *op. cit.*, s. 608.

⁴¹ Wyrok WSA w Warszawie z 13.5.2004 r., II SA 3529/02, CBOSA, dostęp: 14.5.2015 r.

⁴² Wyrok NSA z 12.7.2007 r., VI SA/Wa 759/07, CBOSA, dostęp: 14.5.2015 r.

⁴³ E. Wojcieszko-Głuszko, *op. cit.*, s. 819.

⁴⁴ Wyroki WSA w Warszawie: z 12.7.2007 r., VI SA/Wa 759/07, CBOSA, dostęp: 14.5.2017 r.; z 11.5.2010 r., VI SA/Wa 129/10, CBOSA, dostęp: 14.5.2017 r.

Nieuiszczenie opłaty okresowej stanowi samodzielną przesłankę wygaśnięcia patentu uregulowaną w art. 90 ust. 1 pkt 3 PWP. Brak uiszczenia opłaty oczywiście powinien zostać stwierdzony decyzją Urzędu Patentowego. Inaczej jest natomiast w przypadku nieuiszczenia pierwszej opłaty. Udzielenie patentu następuje pod warunkiem uiszczenia opłaty za pierwszy okres ochrony. W razie nieuiszczenia opłaty w wyznaczonym terminie Urząd Patentowy stwierdza wygaśnięcie decyzji o udzieleniu patentu (art. 52 ust. 2 PWP). Nie może on jednak stwierdzić wygaśnięcia tej decyzji tylko w oparciu o przepis art. 52 ust. 2 PWP, gdyż w tym zakresie niezbędne jest współstosowanie przepisów PWP i KPA. Przepis art. 162 § 1 pkt 2 KPA stanowi bowiem, że organ administracji publicznej, który wydał decyzję w pierwszej instancji, stwierdza jej wygaśnięcie, jeżeli decyzja została wydana z zastrzeżeniem dopełnienia przez stronę określonego warunku, a strona warunku tego nie dopełniła. Jednocześnie to właśnie art. 52 ust. 2 PWP upoważnia Urząd Patentowy do zamieszczenia warunku w decyzji administracyjnej⁴⁵. Jeśli natomiast organ zamieści warunek bez stosownej ku temu podstawy prawnej zawartej w przepisach prawa powszechnie obowiązującego, to działanie takie będzie mogło zostać zakwalifikowane jako rażące naruszenie prawa prowadzące do stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej. Stąd też ewentualne ograniczanie mocy aktu administracyjnego warunkiem nie może brać swojego początku z uznania organu upoważnionego do wydania decyzji, lecz powinno opierać się na szczególnym upoważnieniu ustawowym do umieszczenia takiego warunku w decyzji⁴⁶. Istotę warunku trafnie oddaje *T. Woś*, którego zdaniem „jako warunek może być traktowane tylko takie oświadczenie woli organu administracyjnego – dodane do decyzji jako jej postanowienie uboczne – ale pozostające z nią w ścisłym związku, na podstawie którego moc wiążąca w czasie decyzji (rozpoczęcie lub ustanie jej obowiązywania) zostaje uzależnione od zdarzenia przyszłego i niepewnego”⁴⁷.

Kształt warunku jest przesądzony przez przepis prawa. Może on mianowicie przybrać jedną z dwóch postaci, tj. warunku zawieszającego albo rozwiązującego. Warunek zawieszający polega na uzależnieniu powstania wszystkich lub określonych skutków decyzji administracyjnej od zdarzenia przyszłego i niepewnego. Warunek rozwiązujący natomiast stanowi jego przeciwieństwo i polega na tym, że wszystkie lub określone skutki prawne decyzji administracyjnej ustają po ziszczeniu się zdarzenia przyszłego i niepewnego. Z momentem ziszczenia się warunku rozwiązującego, skutki prawne aktu administracyjnego ustają sa-

⁴⁵ Wyrok NSA z 24.6.2015 r., II GSK 1143/14, Lex Nr 1774795; wyrok WSA w Poznaniu z 29.7.2015 r., II SA/Po 237/15, Lex Nr 1807326.

⁴⁶ *T. Woś*, Orzeczenia administracyjne i ugoda administracyjna, [w:] *T. Woś* (red.), Postępowanie administracyjne, Warszawa 2015, s. 328.

⁴⁷ *T. Woś*, Termin, warunek i zlecenie w prawie administracyjnym, PiP 1994, Nr 6, s. 22; wyrok WSA w Poznaniu z 16.1.2014 r., I SA/Po 440/13, Lex Nr 1423945.

moistnie, bez konieczności dokonania przez podmiot, do którego ów akt był adresowany, dodatkowych czynności⁴⁸.

W przepisie art. 52 ust. 2 PWP bez wątpienia mamy do czynienia z warunkiem rozwiązującym. Urząd Patentowy stwierdza bowiem w drodze decyzji wygaśnięcie patentu z powodu niedopełnienia warunku (art. 162 § 3 KPA).

Trwała utrata możliwości korzystania z wynalazku

Patent wygasa również na skutek trwałej utraty możliwości korzystania z wynalazku z powodu braku potrzebnego do tego materiału biologicznego, który stał się niedostępny i nie może być odtwarzany na podstawie opisu (art. 90 ust. 1 pkt 4 PWP)⁴⁹. Zauważyć przy tym należy, że materiał biologiczny jest przez upoważnione do tego instytucje przechowywany przez cały czas trwania prawa do patentu. Tak więc trwała niemożność korzystania z wynalazku może nastąpić w przypadku zniszczenia zdeponowanego materiału biologicznego⁵⁰.

Brak możliwości korzystania z wynalazku może także być związany z utratą żywotności przez konkretny, zdeponowany egzemplarz materiału biologicznego⁵¹. K. Jasiński i J. Szwaja słusznie zauważają, że wygaśnięcie patentu następuje w dniu, w którym doszło do trwałej utraty możliwości korzystania z wynalazku z powodu braku potrzebnego materiału biologicznego⁵². Nie będzie to łatwe do stwierdzenia, ale ustalenie tego momentu należy do Urzędu Patentowego, który czyni to w stadium rozpoznawczym postępowania, po czym moment ten wskazuje w decyzji administracyjnej stwierdzającej wygaśnięcie patentu.

Postępowanie w sprawie stwierdzenia wygaśnięcia patentu

Postępowanie, którego przedmiot stanowi stwierdzenie wygaśnięcia patentu, jest nowym postępowaniem⁵³, do którego stosujemy przepisy KPA. Podobnie jak jurysdykcyjne postępowanie administracyjne składa się ono z trzech stadiów⁵⁴. Od decyzji stwierdzającej wygaśnięcie patentu przysługuje odwołanie,

⁴⁸ Wyrok SN z 21.10.1999 r., I KKN 111/99, OSNC 2000, Nr 4, poz. 82.

⁴⁹ Z zastrzeżeniem, że materiał biologiczny zdeponowany zgodnie z art. 936 PWP przestał być dostępny w kolekcji, nowego depozytu można dokonać na warunkach określonych w umowie międzynarodowej.

⁵⁰ A. Szewc, *op. cit.*, s. 189.

⁵¹ A. Niewęglowski, *Patent...*, *op. cit.*, s. 448.

⁵² K. Jasiński, J. Szwaja, *Umowy licencyjne*, [w:] R. Skubisz (red.), *op. cit.*, s. 794–795.

⁵³ Wyrok NSA z 7.7.1988 r., II SA 1676/87, ONSA 1989, Nr 2, poz. 60; uchwała SN z 15.12.1984 r., III AZP 8/83, OSNCP 1985, Nr 10, poz. 143.

⁵⁴ B. Adamiak wyróżnia trzy stadia postępowania administracyjnego. Wszczęcie postępowania administracyjnego, które obejmuje czynności wszczęcia postępowania oraz czynności mające na celu zbadanie dopuszczalności wszczęcia postępowania w określonej sprawie. Stadium postępowania wyjaśniającego, obejmujące ciąg czynności procesowych, których celem jest ustalenie stanu faktycznego sprawy, dającego podstawę do zastosowania norm prawa materialnego oraz stadium podjęcia decyzji, które ma na celu rozstrzygnięcie sprawy. B. Adamiak, *Pojęcie postępowania administracyjnego i sądownoadministracyjnego, rodzaje, tryby, ich stadia i instytucje*, [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, Warszawa 2015, s. 98.

a gdy stanie się ona ostateczna, skarga do sądu administracyjnego. Natomiast w przypadku, gdy decyzja stwierdzająca wygaśnięcie patentu zostanie dotknięta wadliwością procesową lub materialną, staje się przedmiotem nadzwyczajnego postępowania administracyjnego.

Organem właściwym do stwierdzenia wygaśnięcia decyzji administracyjnej – o czym była już mowa – jest Urząd Patentowy, który jest centralnym organem administracji rządowej w sprawach z zakresu własności przemysłowej (art. 259 PWP). Postępowanie w sprawie stwierdzenia wygaśnięcia patentu prowadzone w oparciu o przesłanki, o jakich mowa w art. 90 ust. 1 pkt 2–3 PWP, musi być prowadzone w trybie tzw. ogólnego postępowania administracyjnego. W tym przypadku mamy do czynienia z indywidualną sprawą administracyjną prowadzoną przed Urzędem Patentowym.

I tak, wygaśnięcie patentu z powodu utraty możliwości korzystania z wynalazku w związku z brakiem potrzebnego do tego materiału biologicznego następuje w postępowaniu spornym, co wynika z treści przepisu art. 255 ust. 1 pkt 2 PWP. Natomiast w przypadku wygaśnięcia patentu w wyniku upływu czasu, na który został on udzielony, nie przeprowadza się postępowania administracyjnego, które kończy się wydaniem decyzji o stwierdzeniu wygaśnięcia patentu, gdyż wygaśnięcie następuje tu *ex lege*.

Wygaśnięcie patentu następuje w formie decyzji administracyjnej. W nauce prawa można odnaleźć rozbieżne stanowiska na temat charakteru prawnego aktu administracyjnego stwierdzającego wygaśnięcie patentu. Spór ten nie pozostaje bez znaczenia dla praktyki prawniczej, gdyż określenie charakteru decyzji administracyjnej przesądza o momencie utraty uprawnienia wynikającego z patentu. Część przedstawicieli doktryny twierdzi, że decyzja ta ma charakter deklaratoryjny⁵⁵. Można jednak znaleźć i przeciwnie stanowiska, wskazujące na to, że decyzja ta ma charakter konstytutywny⁵⁶, lecz nie sposób się z nimi zgodzić. Akt konstytutywny kreuje bowiem uprawnienie, tj. bez jego wydania na uprawnienie to nie można się powołać⁵⁷. Natomiast w przypadku przesłanek wygaśnięcia patentu, o jakich mowa w art. 90 ust. 1 pkt 1–3 PWP, uprawnienie wygasa w dniu wystąpienia zdarzenia, które wywołuje skutki prawne w postaci wygaśnięcia patentu. W związku z tym należy podzielić zdanie wyrażone w uchwale NSA z 23.4.2008 r., sygn. akt II GPS 1/08, że decyzja o wygaśnięciu prawa ma charakter deklaratoryjny⁵⁸.

⁵⁵ J. Fiołka, Zakres prawa z patentu w polskim prawie wynalazczym, ZNUJ, Prace Instytutu Prawa Własności Intelktualnej 1985, z. 39, s. 89–90; A. Szewc, *op. cit.*, s. 186; P. Kostański, *op. cit.*, s. 440–441; E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, Prawo własności przemysłowej. Przepisy i omówienie, Warszawa 2003, s. 170.

⁵⁶ K. Jasiński, J. Szwaja, Umowy licencyjne..., *op. cit.*, s. 796; R. Skubisz, Prawo znaków towarowych, Warszawa 1997, s. 215; R. Skubisz, M. Trzebiatowski, Głosa do uchwały NSA z 23.4.2008 r., II GPS 1/08, OSP 2009, z. 1, poz. 3.

⁵⁷ Wyrok WSA w Rzeszowie z 10.7.2013 r., II SA/Rz 440/13, Lex Nr 1343240.

⁵⁸ Uchwała NSA (7) z 23.4.2008 r., II GPS 1/08, Lex Nr 368907.

Wnioski

Analiza przepisu art. 90 PWP prowadzi do konstatacji, że nie jest to norma samoistna, a określa ona jedynie przesłanki prowadzące do stwierdzenia wygaśnięcia patentu. Przepis ten powinien więc być stosowany łącznie z art. 162 § 1 pkt 1 i §3 KPA, gdzie określono przesłanki i formę wygaśnięcia decyzji. I tak, zgodnie z przepisem art. 162 §1 pkt 1 KPA, organ administracji publicznej, który wydał decyzję w pierwszej instancji, stwierdza jej wygaśnięcie, jeżeli stała się ona bezprzedmiotowa, a do stwierdzenia jej wygaśnięcia obliguje przepis prawa albo gdy leży to w interesie społecznym lub interesie strony. Z przepisu art. 162 § 1 pkt 1 KPA wyprowadzić można więc dwie normy prawne. Pierwsza z nich wskazuje, że organ jest zobligowany do stwierdzenia wygaśnięcia decyzji, jeżeli stała się ona bezprzedmiotowa, a jej wygaszenie nakazuje przepis prawa. Druga natomiast uprawnia organ do stwierdzenia wygaśnięcia decyzji, jeżeli stała się ona bezprzedmiotowa i leży to w interesie społecznym lub interesie strony. Zarówno w pierwszej, jak i drugiej normie muszą zostać spełnione łącznie obie wskazane przesłanki, tj. bezprzedmiotowość i istnienie przepisu prawa nakazującego wygaszenie decyzji lub bezprzedmiotowość i istnienie interesu społecznego lub interesu strony⁵⁹. W przypadku, gdy kwestia wygaśnięcia decyzji jest uregulowana w przepisach szczególnych, to unormowanie z art. 162 § 1 pkt 1 KPA należy traktować jako odesłanie do przepisów szczególnych, nawet wówczas, gdy w sprawie mamy do czynienia z bezprzedmiotowością decyzji rozumianą m.in. jako zmiana stanu faktycznego uniemożliwiająca wykonywanie decyzji. W przypadku zaś, gdy kwestia wygaśnięcia decyzji nie jest uregulowana w przepisach szczególnych, stwierdzenie bezprzedmiotowości decyzji nie jest wystarczające do stwierdzenia jej wygaśnięcia⁶⁰. Takim przepisem szczególnym, o jakim wcześniej wspomniano, jest art. 90 PWP. Urząd Patentowy, badając wystąpienie przesłanek, o których mowa w tym przepisie, przeprowadza proces kontroli wykonania decyzji administracyjnej. Konstrukcja prawna wygaśnięcia decyzji administracyjnej jest teoretycznym przykładem związku pomiędzy przepisami prawa materialnego i procesowego w sferze stosowania prawa⁶¹. W tym wypadku PWP określa granice rozporządzalności uprawnieniem przez jednostkę. Z kolei prawo administracyjne procesowe określa procedurę, za pomocą której organ kontroluje wykonanie uprawnienia.

Podsumowując, należy podkreślić, że charakter i moment wygaśnięcia uprawnienia wyływającego z decyzji administracyjnej jest ściśle związany z treścią

⁵⁹ Wyrok NSA z 23.4.2014 r., I OSK 689/13, Lex Nr 1574680; wyrok WSA w Łodzi z 30.6.2015 r., II SA/Łd 1245/14, Lex Nr 1770311; wyrok WSA w Olsztynie z 25.3.2014 r., II SA/Ol 80/14, Lex Nr 1453009.

⁶⁰ Wyrok WSA w Lublinie z 15.11.2012 r., II SA/Lu 333/12, Lex Nr 1240994.

⁶¹ T. Woś, *Moc wiążąca aktów administracyjnych w czasie*, Kraków 1978, s. 64.

przesłanki, która warunkuje wygaśnięcie. Za niewłaściwe uznać należy ocenianie istoty decyzji administracyjnej wygaszającej uprawnienie w oderwaniu od przesłanki warunkującej ten proces. Analiza art. 90 PWP prowadzi do wniosku, że w zależności od tego, jaka wystąpi okoliczność warunkująca wygaśnięcie patentu, można stwierdzić jego wygaśnięcie bądź to w trybie postępowania administracyjnego, bądź też w tzw. trybie spornym. Nadto ustawa PWP przewiduje tzw. materialnoprawe wygaśnięcie uprawnienia wynikającego z decyzji administracyjnej bez konieczności przeprowadzania odrębnego postępowania.

Skutkiem wygaśnięcia patentu jest możliwość wolnego korzystania z wynalazku przez każdego zainteresowanego. Wynalazek ze sfery monopolu uprawnionego z patentu przechodzi do sfery wolności przemysłowej. Wygaśnięcie patentu nie ma natomiast wpływu na ocenę zdarzeń, które miały miejsce przed wygaśnięciem. Stąd też, także po wygaśnięciu patentu uprawniony może dochodzić roszczeń uzasadnionych naruszeniem patentu przed jego wygaśnięciem⁶².

Time limitations on the duration of an entitlement resulting from a decision granting a patent

Summary

A decision on granting a patent is the source of rights under administrative law. In general, administrative decisions are permanent and can only be removed from legal transactions for reasons set out in the law. The right to use and dispose of a patent is limited by the territory, the object and by time. The legislator set out reasons allowing for interfering in the validity of an applicable administrative transaction, including a decision on granting a patent. An exhaustive list of the reasons for an authority interfering in the validity of an applicable decision granting a patent was included in the Industrial Property Law⁶³. These include the expiry of the time limit for which the patent was granted; the patent holder resigning from the patent before the Patent Authority, with the consent of anyone who benefits from the rights under the patent; failing to pay the periodic fee within the time limit; as well as the permanent loss of the ability to use the invention due to the lack of the necessary biological material

⁶² P. Kostański, *op. cit.*, s. 612.

⁶³ The Industry Property Law of 30 June 2000 (uniform text: Journal of Laws of 2017 item 776).

for this purpose, which became unavailable and cannot be replaced. The occurrence of one of these listed reasons in the activities of an administrative body authorises the body to declare the invalidity of the decision granting a patent.

Asesura prokuratorska jako forma *coachingu*¹

*Małgorzata Szeroczyńska**

Streszczenie

Tekst omawia metodykę prowadzenia asesora prokuratorskiego przez aprobanta, mając na uwadze realizację ustawowych celów asesury prokuratorskiej. Prezentowane są poszczególne etapy przebiegu asesury jako formy *coachingu*, od zawierania kontraktu, poprzez zasady codziennej komunikacji, do rozmowy oceniającej i oceny okresowej. Autorka proponuje praktyczne techniki organizacji pracy i komunikacji interpersonalnej, które ułatwiają dobrą współpracę, pozwalają uniknąć zaostrezenia konfliktów, a także służą ich rozwiązywaniu. Wskazuje też cechy i umiejętności, jakimi powinien charakteryzować się zarówno dobry aprobant, jak i dobry mentor. Podkreśla konieczność zachowania równowagi między czasem i wysiłkiem poświęconym przez aprobanta asesowaniu a pozostałymi obowiązkami i potrzebami aprobanta, tak aby sprawowanie aprobaty w formie *coachingu* nie stanowiło dla niego zbyt dużego obciążenia, w efekcie końcowym obniżającego jakość jego pracy.

* Prokurator Prokuratury Rejonowej w Żyrardowie, doktor nauk prawnych i magister psychologii. Przez szereg lat prowadziła warsztaty z komunikacji interpersonalnej z klientem dla studentów prawa, lekarzy oraz dla trenerów takich umiejętności.

¹ Tekst został przygotowany na podstawie wystąpienia autorki, które zostało wygłoszone 27.10.2015 r. w Prokuraturze Generalnej na konferencji „Model prokuratorskiej asesury – abstrakcja czy warunek właściwego przygotowania do roli prokuratora”, oraz na podstawie publikacji I. Mulak, M. Szeroczyńska, Jak uczyć prawników dobrej komunikacji z klientem, Warszawa 2006, a także przytoczonej tam literatury.

Wstęp

Kim jest asesor prokuratury i jakie są cele jego asesury? Odpowiedź na te pytania wcale nie jest oczywista.

Z jednej strony po tylu latach kształcenia, w szczególności podczas aplikacji, można by oczekiwać, że po zdaniu egzaminu prokuratorskiego asesor będzie w pełni przygotowany do pracy na stanowisku prokuratora – będzie miał do tego odpowiednią wiedzę teoretyczną, jak i przygotowanie praktyczne, wyniesione właśnie z aplikacji prokuratorskiej. Z takiego założenia zdaje się wychodzić ustawa z 28.1.2016 r. Prawo o prokuraturze², przewidując w art. 173 § 1 możliwość, która w praktyce stanowi regułę – powierzenia przez Prokuratora Generalnego asesorowi wykonywania w zasadzie wszystkich czynności prokuratorskich, jedynie z bardzo niewielkimi wyjątkami. Jeśli więc Prokurator Generalny powierza asesorowi obowiązki prokuratora, to musi uznawać, że jest on gotowy do ich wypełniania. Z drugiej jednak strony w § 2 art. 173 ProkPr przewiduje, iż szereg decyzji asesora – a tak naprawdę wszystkie decyzje kończące postępowanie przygotowawcze oraz środki odwoławcze i zaskarżenia – podlega aprobachie bezpośredniego przełożonego. Wynika stąd, że jednak nie do końca ProkPr dowierza w pełne przygotowanie asesora prokuratury do wykonywania zawodu prokuratora, gdyż chce, aby był on w swoich najważniejszych działaniach kontrolowany. Świadczy o tym również fakt, że powierzenie wykonywania obowiązków prokuratora jest zawsze czasowe, do 3 lat, a więc tak naprawdę możemy mówić o okresie próbnym, po którym kompetencje asesora są ponownie weryfikowane w czasie konkursu na stanowisko prokuratora. Przepis art. 86 § 1 ProkPr stanowi wprost, że ocena kwalifikacji asesora prokuratury startującego w takim konkursie obejmuje analizę jego sprawności i efektywności w podejmowaniu czynności i kierowaniu postępowaniem, kultury osobistej, umiejętności jasnego i kompletnego formułowania wypowiedzi przy wydawaniu i uzasadnianiu orzeczeń oraz podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Z analizy tych przepisów wynika więc, że asesor prokuratury nie jest raczej „gotowym produktem”, ale człowiekiem wciąż uczącym się fachu prokuratorskiego, mającym prawo popełniać błędy, eliminowaniu których służy właśnie aprobata.

Oczywiście można podejść do asesury jako do okresu jedynie pozwalającego na weryfikację, czy dana osoba nadaje się na prokuratora czy nie, a aprobatę potraktować wyłącznie jako metodę kasacji błędów. Jednakże mając na uwadze długość asesury, dużo bardziej racjonalne jest uznanie jej za kolejny etap nauki, w innej niż dotychczasowa formie – w zasadzie wyłącznie nauki poprzez

² Dz.U. z 2016 r. poz. 177 ze zm., dalej jako: ProkPr.

doświadczenie, a aprobatę za metodę nauczania poprzez poprawianie błędów i wskazywanie lepszych rozwiązań praktycznych problemów decyzyjnych. Przy takim nastawieniu do asesury można by ją porównać do *coachingu*³, a aprobanta do *coacha*.

Coaching to długotrwały proces dydaktyczny polegający przede wszystkim na samodzielnej nauce, głównie poprzez nabywanie doświadczeń praktycznych, odbywający się przy wsparciu *coacha* (trenera, opiekuna), którego zadaniem jest pomoc w rozwiązywaniu trudności, udzielanie informacji zwrotnych (tak pozytywnych, jak i negatywnych) oraz współpraca w planowaniu dalszych kroków rozwoju konkretnych umiejętności zawodowych. W *coachingu* nie chodzi o popełnianie popełnionych błędów, ale o uczenie się na nich, pozytywną zmianę na przyszłość i nabywanie dojrzałości. Jeśli popatrzymy na asesurę prokuratorską jako na formę *coachingu*, to może się okazać, że ten okres kariery zawodowej stanie się najważniejszym etapem uczenia się przyszłego prokuratora, kuźnią jego najlepszych umiejętności zawodowych (tak merytorycznych, jak i tzw. miękkich), a aprobant przestanie być ograniczony do stawiania formalnych podpisów na projektach decyzji asesora, lecz będzie mógł rozwinąć swoje kompetencje dydaktyczne, a może nawet mentorskie.

Coaching:

- to indywidualna interaktywna praca z *coachem*;
- wykorzystuje już posiadane wiedzę i umiejętności, pozwala rozpoznać umiejętności, zdolności i talenty oraz pełniej wykorzystać potencjał szkolonego;
- pomaga w przyspieszeniu tempa rozwoju i polepszeniu efektów działania, przyspiesza osiągnięcie celu;
- głównym celem jest wzmocnienie oraz wspieranie szkolonego w samodzielnym dokonywaniu zamierzonej zmiany w oparciu o własne odkrycia, wnioski i zasoby;
- pomaga przekraczać bariery, rozszerzać strefę komfortu, poznać lepiej samego siebie, podnieść poczucie własnej wartości, znaleźć równowagę w życiu zawodowym.

Zadania aprobanta

Nie każdy aprobant musi być od razu *coachem*. Nie wymaga tego od niego ProkPr, które stawia mu jasno określone zadania w formie aprobowania decyzji asesora i hospitacji jego udziału w rozprawach. Warto mieć jednak świadomość, że są to wymagania minimalne. Jeśli więc asesura ma stać się czymś więcej niż obligatoryjnym okresem przed nominacją prokuratorską i ma przynieść aseso-

³ *Coaching* (z ang.) – korepetycje, trenowanie.

rowi realne pożytki dydaktyczne, to aprobant musi w nią włożyć znacznie więcej wysiłku. Dlatego warto, aby osoby wybierane na stanowiska funkcyjne, które zwykle z urzędu pełnią rolę aprobantów asesorów pracujących w ich jednostkach, były dobierane przez przełożonych także pod względem ich umiejętności dydaktycznych i gotowości zaangażowania w codzienne kształcenie asesorów. Tylko takie osoby będą bowiem w stanie (obiektywnie i subiektywnie) prawidłowo wywiązać się z roli *coacha*.

Jeśli aprobant jest gotowy odgrywać rolę *coacha*, powinien postawić sobie na wstępie kilka pytań, a w szczególności dotyczących tego:

- czego powinien asesora nauczyć;
- czego potrafi/chce asesora nauczyć;
- w jakiej formie ma odbywać się kontakt z asesorem;
- ile czasu chce na to poświęcić.

Odpowiedź na pytanie pierwsze jest związana przede wszystkim ze wzorcem prokuratora, z zestawem optymalnych kompetencji zawodowych osoby wykonującej tę profesję i pod tym względem jest częściowo odpowiedzią obiektywną, która przy każdym asesorze w zasadzie powinna brzmieć podobnie. Warto przy tym mieć świadomość, że asesura jest okresem uczenia się przez doświadczenie i głównym jej zadaniem jest nabycie przez asesora różnych umiejętności praktycznych. Zadaniem aprobanta nie jest więc uczenie go teorii ani orzecznictwa. Jeśli w toku asesury okaże się, że asesor ma braki w tym zakresie, to do aprobanta należy jedynie wskazanie mu ich, a ich uzupełnienie jest już wyłącznie sprawą asesora.

Z drugiej jednak strony warto, aby aprobant miał szersze spojrzenie na umiejętności, które w czasie asesury powinien nabyć asesor, a nie ograniczać się jedynie do weryfikacji poprawności wydawanych przez tegoż decyzji końcowych, środków odwoławczych, wystąpień w sądzie oraz innych decyzji czy oceny efektywności i terminowości prowadzonych postępowań. Asesor powinien bowiem nabyć również wiedzę praktyczną dotyczącą codziennego funkcjonowania prokuratury, a w szczególności przepływu korespondencji, pracy sekretariatu, w tym zakresu obowiązków urzędników, statystyki prokuratorskiej, ale także zasad organizacji i funkcjonowania organów ścigania (Policji, urzędów skarbowych itd.) oraz reguł kontaktu z biegłymi. Nie wolno zapominać, że asesor na samym początku pracy powinien uzyskać podstawowe informacje użytkowe obejmujące m.in.:

- listy telefonów do Policji, zakładów karnych czy biegłych lub tłumaczy,
- zasady formatowania i podpisywania pism do urzędów i prokuratur wyższego szczebla,
- przyjęty sposób informowania sądu o kierowaniu wniosku o tymczasowe aresztowanie poza godzinami urzędowania,

- miejsce przechowywania pieczęci poza godzinami urzędowania prokuratury,
- sposób kontaktowania się z ambasadami,
- zasady postępowania z osobami zwalnianymi z aresztu poza godzinami pracy itp.

Zadaniem aprobanta jest zadbanie, żeby asesor te wszystkie podstawowe użyteczne narzędzia pracy otrzymał jak najwcześniej i aby nauczył się funkcjonować w instytucji, jaką jest prokuratura. Paradoksalnie, ta podstawowa wiedza (o której często właśnie się zapomina, bo jest tak bazowa dla pracy każdego prokuratora, że wydaje się oczywista i powszechna) jest wcześniej zupełnie niedostępna i nikt, z wyjątkiem asesora, który odbywał aplikację i to w tej samej jednostce organizacyjnej prokuratury, nie miał szansy jej nigdzie nabyć.

Kolejnym zakresem umiejętności, który warto, aby aprobant wdrożył w proces dydaktyczny, jest sfera umiejętności miękkich, takich jak kontakty z klientami⁴, przy czym wcale nie chodzi tu o techniki przesłuchania, których aplikanci są uczeni, ale o zwykłe rozmowy (często bardzo trudne), jak chociażby z pokrzywdzonymi, np. w przypadku śmierci osoby najbliższej. Mając na uwadze fakt, że niemałą część klientów prokuratury stanowią osoby z różnego rodzaju zaburzeniami psychicznymi, warto też przygotować asesora na kontakt z takimi osobami, często roszczeniowymi, agresywnymi, przekazującymi niespójne lub nielogiczne komunikaty. Przy okazji aprobant powinien podejmować działania mające na celu uwrażliwienie asesora na potrzeby pokrzywdzonych i uczyć go indywidualnego reagowania na te potrzeby zgodnie z dyrektywą 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową 2001/220/WSiSW⁵, w tym także przekazując mu zestaw stosownych narzędzi pozaprocesowych (np. informacje o adresach adekwatnych organizacji pozarządowych, gdzie pokrzywdzeni mogą otrzymać pomoc).

Mając na uwadze, że praca w prokuraturze jest bardzo obciążająca psychicznie i z reguły jest jej bardzo dużo, dobrze by było, gdyby w procesie praktycznej edukacji asesora znalazły się również kwestie dotyczące technik radzenia sobie ze stresem, dobrej organizacji pracy, umiejętności przekazywania konstruktywnej krytyki (którą będzie musiał stosować chociażby w stosunku do prowadzących nadzorowane przez niego postępowania funkcjonariuszy Policji) czy pracy w zespole.

⁴ Pojęcie klient funkcjonuje współcześnie w podręcznikach komunikacji interpersonalnej jako neutralne określenie każdej osoby, z którą profesjonalista ma kontakt w relacji zawodowej. Odchodzi się bowiem od używania takich pojęć jak pacjent, podopieczny itp., które mogą mieć konotację pejoratywną albo sugerującą podporządkowanie tej osoby profesjonalistcie. W przedmiotowym tekście pojęcie klient jest użyte właśnie w takim znaczeniu, gdyż pozwala ono objąć wszystkie osoby spoza struktury prokuratury, z którymi prokurator wchodzi w komunikację, niezależnie od ich roli procesowej albo jej braku czy przyczyny kontaktu z prokuratorem.

⁵ Dz.U. UE z 14.11.2012 r., L 315, s. 57.

Celem dydaktycznym asesury jest dodanie umiejętności praktycznych do wiedzy teoretycznej tak w zakresie prowadzenia postępowań karnych (w postępowaniu przygotowawczym i przed sądem), jak i w zakresie organizacji pracy w prokuraturze czy też w zakresie umiejętności miękkich, obejmujących w szczególności: radzenie sobie z funkcjonariuszami Policji i z klientami oraz ze stresem, a także dobrą organizację pracy itp.

Oczywiście pamiętać należy, że nie każdy asesor ma to samo przygotowanie początkowe. Część z nich to absolwenci Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, inni startują do tego zawodu ze stanowiska asystenta prokuratora, jeszcze inni ukończyli tzw. „starą aplikację”, a część przychodzi z innych zawodów prawniczych. Poza tym trzeba mieć również na względzie cechy osobowościowe danego asesora. Wymaga to zdiagnozowania na wstępie jego cech mocnych i słabych tak, aby aprobant wiedział, na których zagadnieniach musi się bardziej skupić, a z którymi asesor nie będzie raczej miał problemów, wymagać więc będą mniejszej ilości pracy, czasu i uwagi. O ile zatem na podstawie wzorca prokuratora i oczekiwanej, niezależnie od przeszłości zawodowej asesora, wiedzy teoretycznej, można wyodrębnić podstawowe elementy „programu dydaktycznego asesury”, o tyle jego szczegóły i natężenie pracy nad poszczególnymi zagadnieniami powinny być zindywidualizowane dla konkretnego asesora i budowane wspólnie z nim – w zależności od jego potrzeb.

Stąd też odpowiedź na pytanie pierwsze związana jest raczej z osobą asesora i jego ewentualnymi lukami kompetencyjnymi. Z kolei pozostałe kwestie zależą od umiejętności dydaktycznych aprobanta, jego zasobu wiedzy i doświadczenia, preferowanych stylów komunikacyjnych oraz subiektywnej woli poświęcenia asesorowi swojego czasu i zaangażowania. Są to więc odpowiedzi czysto subiektywne.

Nikomu nie można narzucać treści ani sposobu, w jaki ma pracować z asesorem. Takie narzucenie formy współpracy i tak bowiem okazałoby się nieskuteczne, gdyż nikogo nie można zmusić do stosowania metod dydaktycznych, w jakich nie czuje się pewny, ani nakazywać stosowania sposobu komunikacji, który jest mu obcy. Jeśli aprobant sam nie czuje się mocny w kontaktach z osobami z zaburzeniami psychicznymi albo ma problem z organizacją pracy, to po prostu nie sposób od niego wymagać, aby umiejętności w tym zakresie przekazał asesorowi.

Oczywiście najlepiej by było, gdyby każdy aprobant był perfekcyjnym prokuratorem, posiadał w stopniu doskonałym wszystkie kompetencje zawodowe i umiał wykorzystać wszystkie techniki nauczania oraz mógł każdemu asesorowi poświęcić cały swój czas. Jednakże w rzeczywistości tacy prokuratorzy nie istnieją, a aprobantem często jest się trochę z przypadku. Zadaniem każdego aprobanta jest więc zmierzyć się ze swoimi słabościami i ustalić, czego fak-

tycznie może i czego chce asesora nauczyć, a jakich własnych niedoskonałych przyzwyczajęń nie powinien mu przekazywać (choć też nie może ich ukrywać, ale po prostu wprost określić je jako wadliwe, zalecając stosowanie innego – faktycznego albo abstrakcyjnego – wzorca).

Coaching z definicji jest współpracą między dwoma osobami i ma wynikać z ich wspólnych ustaleń. Poza zadaniami obowiązkowymi, wynikającymi wprost z ustawy (aprobata decyzji i hospitacja sesji sądowych), określony powyżej zakres nauczania aprobanta może być tylko sugestią. Analogicznie – jedynie jako podpowiedź – należy traktować poniższe wskazania co do metod nauczania i wymiaru dostępności aprobanta dla asesora. Całość oferty i zasad współpracy musi być między stronami wspólnie wypracowana tak, aby odpowiadać potrzebom i możliwościom zarówno asesora, jak i aprobanta.

Zadania aprobanta przedstawia poniższa tabela.

Zadania obowiązkowe	Optymalne zadania bieżące
aprobata decyzji końcowych	dostępność dla asesora, celem przemyślenia każdego postępowania i każdej decyzji procesowej
hospitacje sądowe	dostępność dla asesora w każdej sytuacji niewiedzy organizacyjno-technicznej
	dostępność dla asesora w sytuacjach trudnych (przed, w czasie i po), w tym w kontaktach z Policją, klientami, sekretariatem, sądem, kolegami, a nawet w relacjach z samym sobą

Aprobant musi przemyśleć, co może i chce zaproponować asesorowi tak, aby nie czuł się później przeciążony z powodu zbyt dużej ilości kontaktów (np. telefonów o każdej porze) czy bezradny lub zirytowany z powodu oczekiwań asesora (np. dążącego do konsultacji w każdej sprawie czy odnośnie do zagadnień, w zakresie których aprobant nie czuje się merytorycznie przygotowany). Dlatego też każda współpraca powinna zacząć się od ustalenia jej zasad, tj. od etapu, który w psychologii komunikacji nazywa się „zawieraniem kontraktu”.

Zawarcie kontraktu z asesorem

Na samym wstępie obie strony powinny przedstawić własne oczekiwania co do przebiegu asesury. Dobrze, żeby asesor przedstawił, jak sobie wyobraża współpracę, jakiej pomocy i w jakich dziedzinach potrzebuje od aprobanta, w czym czuje się mocny, a nad czym chciałby bardziej popracować. Taka prezentacja na początku pozwoli aprobantowi z jednej strony właśnie zdefiniować potrzeby asesora, a z drugiej skonfrontować je z własnymi możliwościami

czasowymi i merytorycznymi. Wtedy łatwiej mu będzie określić, co może sam dać asesorowi, a w jakich dziedzinach powinien on korzystać z pomocy innych osób, w tym także zidentyfikować te osoby – w zależności od ich kompetencji do udzielenia wsparcia w danej dziedzinie.

Kontrakt to jednak nie jest lista życzeń asesora, którą aprobante ma zrealizować sam lub z udziałem osób trzecich. Kontrakt to jasne określenie zakresu obowiązków asesora i wymagań, które aprobante będzie przed nim stawiał i egzekwował. Oczywiście, w ramach kontraktu aprobante wskazuje także zakres wsparcia, jakiego będzie udzielał, jego formy i czas, przy czym im bardziej zakres i forma tego wsparcia odpowiadają potrzebom asesora, tym lepiej. W przeciwnym bowiem wypadku asesor po prostu przestanie korzystać ze wsparcia aprobante, będzie go szukał u innych osób, a kontakty z aprobante sam, często nawet podświadomie, ograniczy do realizacji zadań obowiązkowych.

Z drugiej jednak strony oferta aprobante nie powinna przekraczać jego realnych możliwości (także wynikających z jego obciążenia innymi obowiązkami, niewiedzy czy po prostu niechęci do danej formy wsparcia). Inaczej bowiem ten aspekt kontraktu pozostanie pustosłowiem, do realizacji którego aprobante i tak się nie zmusi. Ponadto, przy niespełnianych obietnicach własnych trudniej mu będzie egzekwować od asesora wykonywanie jego obowiązków, gdyż zaburzony zostanie stan równowagi między stronami i asesura zmieni się z *coachingu* w czysto hierarchiczną kontrolę.

Kontrakt powinien być bardzo konkretny. Precyzyjnie powinien określać zarówno oczekiwania aprobante od asesora oraz konsekwencje ich niespełnienia, jak i zagadnienia, w których asesor może spodziewać się wsparcia od aprobante. Ponadto warto doprecyzować, jaka forma kontaktu będzie obowiązywać między stronami (pisemna, ustna, mejlowa, telefoniczna) i na jakim etapie problemu asesor może/powinien przyjść do aprobante (przy jego pojawieniu się celem przedyskutowania i znalezienia rozwiązania, czy już po jego przemyśleniu i z propozycjami własnych rozwiązań). Niezbędne jest również dokładne ustalenie, w jakich godzinach aprobante będzie miał czas dla asesora, celem uniknięcia sytuacji pośpiechu, odsyłania asesora, oczekiwania pod pokojem, ale także zaskakiwania aprobante i przerywania mu innych ważnych zadań, czego ryzyko istnieje, jeśli aprobante zadeklaruje np. stałą dostępność. Im konkretniejsze ustalenia zostaną dokonane na początku, tym łatwiejsza będzie współpraca w przyszłości. Pozwoli to bowiem uniknąć konfliktów wynikających z technicznych aspektów współpracy, takich właśnie jak: czas, miejsce i forma. Nie pozostawi także miejsca dla rozbudzania wygórowanych oczekiwań, które nie będą mogły być spełnione, czyli zmniejszy się ryzyko przyszłych rozczarowań.

Kontrakt z asesorem powinien obejmować jasne przedstawienie jego obowiązków i zasad ich egzekwowania, w tym zasad otrzymywania aprobaty i skut-

ków jej braku, a także obowiązków aprobante z realistycznym określeniem dostępnego wsparcia w odniesieniu do czasu (w jakich godzinach w ciągu dnia, jak często i jak długo), zakresu (czy dotyczy także umiejętności miękkich i problemów interpersonalnych) i formy (ustna, pisemna, grupowa, indywidualna) oraz wskazania innych osób udzielających wsparcia i kolejności jego uzyskiwania, z ewentualnym podziałem zakresów.

O ile jest to możliwe, ów kontrakt powinien zostać zawarty na samym początku współpracy i być wspólnie przyjętym, a nie narzuconym przez aprobante, gdyż wówczas łatwiej się do niego odwołać przy jego naruszeniu przez jedną ze stron (np. „umówiliśmy się, że..., prosiłbym, aby stosował(a) się Pan(i) do tych warunków”). Nie oznacza to oczywiście, że warunków kontraktu nie można zmienić. Wręcz przeciwnie, jeśli z czasem okaże się, że jakieś ustalenia nie działają, albo – co naturalne – z biegiem asesury zmieniły się potrzeby asesora lub konieczny zakres kontroli ze strony aprobante, warto kontrakt przedyskutować i dostosować warunki współpracy do chwili bieżącej. Także jeśli coś między stronami nie działa, warto dopytać o przyczynę i jeśli leży ona po stronie warunków współpracy, przenegocjować je (np. „umówiliśmy się, że..., widzę, że Pan(i) tego nie robi, czy powinniśmy zmienić nasze ustalenia w tym zakresie? W jaki sposób?”). Powoduje to, że asesor czuje się partnerem w ramach procesu dydaktycznego i jednocześnie doświadcza odpowiedzialności za niewywiązywanie się ze swoich obowiązków. Samo bowiem karcenie za niewywiązywanie się z kontraktu, bez umożliwienia jego zmiany, spowodować może jedynie – o ile faktycznie przyczyną są nieadekwatne do potrzeb lub możliwości asesora warunki współpracy (np. potrzebuje swobodnego przedyskutowania problemu na początku, a umówili się na wsparcia na poziomie akceptacji pomysłów; ma być u aprobante codziennie, a nie wyrabia się z pracą i wolalby trzy razy w tygodniu itp.) – nasilenie się problemu i frustrację obu stron, zamiast twórczego jego rozwiązywania.

Wymagając od asesora trzeba jednak pamiętać, że kontrakt obowiązuje także aprobante, który musi się z niego rzetelnie wywiązywać. Każda więc zmiana w życiu aprobante, która będzie miała wpływ na jego możliwości wywiązania się z zadań *coacha* (np. zwiększenie ilości jego innych obowiązków, zwiększenie liczby asesorów podlegających aprobacie itp.), uzasadnia negocjację kontraktu, aby nie stał się on z przyczyn zewnętrznych nierealizowalny. Prowadziłoby to bowiem do frustracji zarówno asesora, jak i aprobante, który, nawet starając się z całych sił, może po prostu ustalonym na początku obowiązkom nie sprostać. Warto więc być przez cały czas trwania współpracy otwartym na wszelkie zmiany i dostosowywać jej zasady do chwili bieżącej. Najważniejsze jest, aby robić to wspólnie, w sposób otwarty i wprost, aby asesor nie musiał doświadczyć odgórnej zmiany „reguł gry” ani też bezradności wobec niedziałającego kontrak-

tu. Zawsze trzeba bowiem pamiętać, że mimo partnerskiego podejścia, pozycja aprobanta jest w tej relacji dużo wyższa i asesorowi będzie bardzo trudno (o ile w ogóle będzie to możliwe) wytknąć aprobantowi, że się z kontraktu nie wywiązuje i zaproponować jego zmianę. Dlatego świadomość własnych ograniczeń i inicjatywa w tym względzie zawsze powinna wychodzić od aprobanta. Po jego stronie leży też dbałość o formę bieżącej komunikacji z asesorem.

Codzienna komunikacja z asesorem

Jak już wspomniano, *coaching* z asesorem nie może sprowadzać się do piśmego aprobowania jego decyzji procesowych. Głównym narzędziem współpracy jest rozmowa. Ma ona na celu wymianę informacji, wspólne rozwiązywanie bieżących problemów wynikających z pracy asesora (np. podejmowanie decyzji procesowych, planowanie czynności dowodowych, ustalenie sposobu zmobilizowania funkcjonariusza Policji do większej aktywności w sprawie, rozwiązanie konfliktu z jakąś osobą w pracy, ustalenie sposobu poradzenia sobie z konkretnym klientem, usunięcie błędów w postępowaniu wynikających z wcześniejszych uchybień poprzednich jego referentów itp.), jak również dotyczących funkcjonowania *coachingu*, a także udzielanie informacji zwrotnych, co asesor robi dobrze, a co i jak powinien poprawić.

Podstawowym elementem rozmowy powinno być aktywne słuchanie asesora przez aprobanta. Warto o tym pamiętać, gdyż prawnicy mają tendencję do szybkiego udzielania rad i znajdowania rozwiązań. Zadaniem aprobanta nie jest jednak „podawanie na tacy” asesorowi tego, co powinien w danym przypadku zrobić, ale pobudzanie go do samodzielnego znajdowania rozwiązań. Aprobant ma służyć wsparciem w ich poszukiwaniu, a nie być „skarbnicą” odpowiedzi na wszystkie wątpliwości.

Pierwsza faza rozmowy powinna więc polegać przede wszystkim na wystłuchaniu asesora. Takie wystłuchanie pozwala aprobantowi uzyskać informację, co naprawdę stanowi dla asesora problem. Ma ono także wartość dla asesora, który musi poukładać swoje, często chaotyczne, myśli i wyrazić je na głos, co zmusza go do przemyślenia i uporządkowania zagadnienia. Paradoksalnie, zdarza się dość regularnie, że już w wyniku samego wystłuchania asesor sam znajduje odpowiedź na swoje wątpliwości właśnie dlatego, że je zdefiniował i usłyszał wypowiedziane przez siebie na głos.

Oczywiście wystłuchanie nie polega na biernym siedzeniu i milczeniu, ale musi zawierać element pokazujący drugiej stronie, że jest słuchana oraz element weryfikacji, że przekaz asesora jest prawidłowo rozumiany. Dlatego mówimy o aktywnym słuchaniu. Warto więc stosować techniki aktywnego słuchania. Należą do nich m.in. bierne formy komunikacji podtrzymujące kontakt, takie jak:

utrzymywanie kontaktu wzrokowego, kiwanie głową, pomrukiwanie, wtrącanie krótkich słów, jak np.: „aha”, „rozumiem”, „to ciekawe” itp. Nie można jednak na nich poprzestawać, gdyż po dłuższym czasie mówiący odniesie wręcz wrażenie przeciwne, że wcale nie jest słuchany, a aprobant myśli zupełnie o czymś innym. Bierne podtrzymywanie kontaktu należy więc wzbogacić technikami werbalnymi, do których należy choćby parafraza myśli (tj. powiedzenie własnymi słowami tego, co się właśnie usłyszało), z jednej strony pokazująca, że przekaz naprawdę został usłyszany, a z drugiej pozwalająca na weryfikację poprawności jego zrozumienia (parafrazę zawsze kończymy zapytaniem w stylu: „czy, tak?”, co pozwala mówiącemu potwierdzić, ale i zaprzeczyć oraz sprostować swoją wypowiedź). Przy rozemocjonowanym rozmówcy warto też stosować odzwierciedlenie emocji, a więc pokazanie, że widzi się, iż asesor przeżywa silne i ważne dla niego uczucia, np. gniewu, frustracji, podniecenia. Odzwierciedlenie emocji ma nie tylko na celu pokazanie, że zdajemy sobie sprawę ze stanu, w jakim rozmówca się znajduje (co nie oznacza, że go akceptujemy, czy popieramy, dlatego odzwierciedlenie emocji zawsze wyrażane jest werbalnie: „widzę, że jesteś zdenerwowany, czujesz gniew” itp.), nie tylko stanowi przesłanie dla asesora, że uznajemy jego emocje za ważne, ale przede wszystkim służy ich wyciszeniu. Paradoksalnie bowiem nazwanie przeżywanych emocji powoduje ich obniżenie, gdyż mózg ludzki nie jest w stanie jednocześnie przeżywać emocji i o nich logicznie myśleć (definiować je). Zmuszenie więc do zwerbalizowania emocji, nawet poprzez usłyszenie ich nazwy, przesuwa koncentrację rozmówcy z ich przeżywania na refleksję na temat tego, co przeżywa, a tym samym zmniejsza zaangażowanie w ich przeżywanie. Jest to o tyle ważne, że przy silnych emocjach człowiek nie potrafi w ogóle racjonalnie rozumować, a więc pierwszym etapem w rozmowie, aby stała się ona konkretna i logiczna oraz aby mogła prowadzić do rzeczowych rozwiązań (a nie jedynie do eskalacji emocji), musi być ich obniżenie. Warto więc w sytuacji, gdy np. asesor zaczyna mówić podniesionym głosem, zamiast: „proszę nie krzyczeć” powiedzieć właśnie: „widzę, że jest Pan/i zdenerwowany/a”.

Dobrze też jest pamiętać o zasadach zadawania pytań. Gdy osoba mówi monosylabami, lepiej jest stosować pytania otwarte („jak?”, „gdzie?”, „co?”, „dlaczego?”) niż pytania zamknięte („czy?”). Wynika to z faktu, że pytania otwarte otwierają ludziom usta, zachęcają ich do mówienia, podczas gdy pytania zamknięte działają dokładnie na odwrót. Należy o tym świadomie pamiętać, gdyż podświadomie mamy tendencję do dokładnie odwrotnego postępowania, a tym samym zmniejszamy ilość wypowiedzi u osób mówiących mało, a zwiększamy u tych, które i tak wyrzucają z siebie potoki słów.

Oczywiście praca aprobanta nie ogranicza się do słuchania asesora ani nawet do pomagania mu znajdowania rozwiązań jego problemów. Przede wszystkim musi on wskazywać mu jego błędy i sugerować metody unikania ich w przy-

szłości oraz poprawiania jakości pracy, a więc udzielać informacji zwrotnych. Co więcej informacje zwrotne powinny być udzielane asesorowi na bieżąco, także w odniesieniu do niewielkich błędów i małej ich liczby tak, aby nie prowadzić do kumulacji dużej liczby negatywnych treści.

Zasady komunikacji z asesorem obejmują:

- słuchanie potrzeb asesora, pozwalające aprobantowi adekwatnie reagować obecnie i w przyszłości,
- regularne udzielanie informacji zwrotnych poprzez komentowanie na bieżąco pracy asesora, pozwalające mu uzyskać dużo informacji,
- preferowanie pozytywnych wzmocnień, gdyż „chwalenie” daje informację o poprawności działania, zwiększa szansę jego powtórzenia w przyszłości i podnosi poczucie pewności,
- konstruktywną krytykę, której celem jest poprawa zachowania asesora na przyszłość i która ma mu przynieść korzyść.

Stosując konstruktywną krytykę należy więc:

- zaczynać od informacji pozytywnych,
- krytykować zachowania a nie osobę,
- przekazywać tyle informacji, ile osoba jest w stanie przyswoić,
- dbać o formę – miejsce, sposób mówienia, komunikację niewerbalną.

Przekazując informacje zwrotne, warto stosować się do kilku zasad. Przede wszystkim dobrze jest zacząć od pozytywów. Zawsze jest coś, za co można asesora pochwalić i nie mówimy tu o prawieniu komplementów ani o mówieniu miłych rzeczy, ale o wzmacnianiu poprawnych, a tym bardziej wzorowych zachowań. Na co dzień zapominamy o chwaleniu innych za dobre rzeczy, za dobrze wykonaną pracę, za dobrze sporządzony projekt decyzji, za poprawnie poprowadzoną sprawę itp. Wręcz przysłowiowe jest stwierdzenie, że „z grzecznyymi dziećmi się nie rozmawia o ich zachowaniu, gdyż nie ma o czym”. Nic bardziej błędnego. Pozytywne wzmocnienie jest bardzo ważne. Przede wszystkim jest informacją, że coś naprawdę było dobrze zrobione i zasługuje na kontynuowanie. Poza tym zauważenie poprawności i pochwalenie za nią jest prawdziwą nagrodą dla pracownika, w szczególności w systemach zatrudnienia, gdzie nie ma przewidzianych w zasadzie żadnych nagród (a do takich w praktyce należy prokuratura). Ponadto, wzmacnianie pozytywów daje silniejszy bodziec do powtarzania takich zachowań w przyszłości, niż krytykowanie negatywów do rezygnowania z zachowań nieprawidłowych. Co więcej, wzmocnienie pozytywne przed podaniem informacji negatywnych sprawia, że asesor przyjmie informacje negatywne jako zwrócone do konkretnych swoich czynów, a nie ogólnie do jego osoby (bo przecież aprobant znajduje w nim także pozytywy). Tym samym będzie je umiał zaakceptować i podjąć kroki w kierunku zmiany, aby zasłużyć na pochwałę także w obecnie krytykowanych zagadnieniach.

Oczywiście, żeby osiągnąć taki efekt nie wystarczy samo rozpoczęcie od pozytywnych wzmocnień. Także krytykę trzeba przeprowadzić w taki sposób, aby była ona konstruktywna. Na początku warto, żeby aprobant zadał sobie pytanie, po co chce przekazać negatywne informacje asesorowi. Nie chodzi przecież o jego skarcenie czy ukaranie, ale o zmianę jego postępowania w przyszłości. Skupić się więc należy na korzyściach, jakie negatywna informacja zwrotna ma przynieść asesorowi. Zwracamy mu uwagę na błędy, aby miał ich świadomość i je poprawił, a nie po to, aby wylać nań własną złość czy frustrację.

Ilość informacji negatywnych należy dawkować. Jeśli tematów do omówienia jest dużo, warto je podzielić na kilka rozmów. Każdy z nas jest bowiem w stanie przyjąć tylko ograniczoną liczbę informacji naraz. Nie ma więc sensu mówić przez godzinę o wszystkim, bo asesor i tak po dość krótkim czasie przestanie słuchać, a nawet jeśli będzie starał się koncentrować przez całą rozmowę, to i tak nie będzie w stanie wszystkiego zapamiętać.

Konieczne jest również zapewnienie bezpiecznych warunków do takiej rozmowy. Odbiór negatywnych informacji na własny temat jest zawsze trudny i może wywołać reakcje emocjonalne. Poza tym asesor ma prawo do poszanowania jego godności i do tego, ażeby nikt inny nie słyszał dotyczących go uwag krytycznych. Negatywne informacje zwrotne powinny więc być przekazywane w cztery oczy, w zamkniętym pokoju. Powinien na to być też przeznaczony odpowiedni czas, tak aby aprobant lub asesor się nie spieszyli i aby nie musieli się rozstać od razu po wypowiedzeniu przez aprobanta krytycznych uwag. Asesor musi mieć przestrzeń (także czasową), aby informacje do niego dotarły, by je zrozumiał, mógł na nie zareagować (werbalnie i emocjonalnie) i poprosić o wskazanie wzorców poprawnych zachowań.

Trzeba także pamiętać o stronie werbalnej wypowiedzi krytykującej. Podobnie jak przy pozytywach, krytykujemy zachowania (decyzje, słowa), a nie osobę. Co więcej, im bardziej precyzyjni w określeniu krytykowanego zachowania jesteśmy, tym lepiej. Nie należy używać słów: „Pan/i zawsze/nigdy”, gdyż uogólniają one zbytnio krytykę, a tym samym utrudniają jej akceptację (asesor zawsze znajdzie przykład sytuacji przeczącej zgeneralizowanemu zarzutowi) i dokonanie zmiany w danym zachowaniu. Lepiej dokładnie opowiedzieć sytuację, w której krytykowane zdarzenie miało miejsce, przy czym opis tej sytuacji nie powinien zawierać ocen, ale być neutralny – mówimy o faktach, a nie o własnych odczuciach wartościujących zachowanie danej osoby. Mówienie o faktach jest tym bardziej ważne, że nie powinniśmy się doszukiwać ukrytych znaczeń opisywanych sytuacji czy motywacji (w szczególności negatywnej) asesora. Nasze interpretacje mogą być błędne, a może nawet obraźliwe, więc nie warto ich przekazywać, nawet jeśli je mamy. Mówimy tylko o tym, co widzimy, słyszymy, czytamy.

Warto zawsze pamiętać, że informacja zwrotna ma służyć asesorowi do wyciągnięcia własnych wniosków. To nie jest dawanie rad czy pouczanie. To asesor ma wybrać, w jaki sposób te informacje wykorzysta w przyszłości. Jednakże, jeśli oczekujemy określonych reakcji z jego strony (zmiany zachowania, organizacji pracy, sposobu pisania decyzji czy form komunikacji z aprobantem itp.), należy to wprost asesorowi powiedzieć, żeby nie musiał się domyślać naszych intencji czy oczekiwań, co zawsze niesie ze sobą ryzyko błędu. Ważne jest, aby uzasadnić nasze oczekiwania i dać konkretną propozycję, jak zmiana ma wyglądać. Krytykując pewne zachowania lepiej stosować sformułowania w stylu: „to dobrze byłoby poprawić”, zamiast: „to jest źle”, gdyż taka informacja jest łatwiejsza do przyjęcia, podkreśla cel konstruktywnej krytyki, jakim jest wytworzenie pozytywnej zmiany na przyszłość i daje nadzieję, że taka zmiana jest realnie możliwa.

Rozmowa oceniająca a ocena okresowa i końcowa

Mając na uwadze, że asesura trwa kilka lat i asesor poddawany jest ocenie zewnętrznej (przez jednostki wyższego szczebla) nie tylko na jej zakończenie, ale po każdym roku jej trwania, warto co jakiś czas przekazać asesorowi więcej informacji niż na co dzień, a więc przeprowadzić z nim rozmowę oceniającą.

To nie do aprobanta należy przeprowadzenie okresowej i końcowej oceny asesora. Jednakże jednym z elementów tej oceny jest wydanie przez niego opinii o asesorze. Ważne jest, aby opinia ta (zarówno okresowa, jak i końcowa) była rzetelna i oparta na obiektywnej ocenie dokonań asesora, a także aby zawierała uzasadnienie dokonanej oceny. Nie warto pisać asesorowi „laurek” tylko po to, żeby okres asesury został mu przedłużony, albo żeby wygrał konkurs na prokuratora, gdyż w efekcie końcowym można w ten sposób zrobić mu dużo większą krzywdę. Nie każdy bowiem asesor nadaje się do wykonywania zawodu prokuratora i właśnie zidentyfikowaniu oraz wyeliminowaniu takich osób również służy asesura. Jeśli aprobant zatai w opinii negatywne strony asesora, jego błędy czy zagadnienia, z którymi mimo kolejnych lat asesury nadal sobie nie radzi, to te problemy nie znikną ani z przedłużeniem asesury, ani tym bardziej z uzyskaniem stanowiska prokuratora. Człowiek, który w czasie asesury nie nabrał doświadczenia w takim stopniu, aby być dobrym, kompetentnym, radzącym sobie ze stresem, nadmiarem pracy i presją czasu, życzliwym dla ludzi prokuratorem, nie powinien tego stanowiska zajmować. Powołanie takiej osoby na stanowisko prokuratora robi krzywdę jemu, jego rodzinie, współpracownikom i stronom postępowania, a także wizerunkowi prokuratury jako urzędu, a nikomu tak naprawdę nie przyniesie korzyści długofalowych. Warto o tym pamiętać, gdy aprobant boryka się z trudnością napisania negatywnej opinii, nie chcąc asesora skrzywdzić. Źłe pojęta „przystuga” w efekcie końcowym zawsze bowiem przynosi negatywne skutki.

Oczywiście asesor powinien zostać zapoznany z każdą wydaną na jego temat opinią, gdyż tylko wtedy będzie mógł z niej wyciągnąć naukę na przyszłość i zrozumieć dalsze działania przełożonych (szczególnie przy opinii negatywnej skutkującej decyzjami o nieprzedłużeniu asesury czy nieotrzymaniu stanowiska prokuratora). Poza tym warto, aby aprobant przygotowywał asesora do ocen okresowych i końcowej, aby przekazywał mu okresowo informacje, jak wygląda bieżąca ocena jego osoby jako asesora i jego pracy, a więc przeprowadzał regularnie rozmowy oceniające. Taka rozmowa oceniająca to więcej niż bieżące informacje zwrotne i mniej niż ocena okresowa, a tym bardziej końcowa. Ponadto, w przeciwieństwie do ocen okresowych i końcowej, rozmowa oceniająca nie ma charakteru formalnego, nie niesie ze sobą negatywnych konsekwencji, pozwala na dyskusję asesora ze stanowiskiem aprobanta, a w szczególności jej treść pozostaje poufna. Jej celem jest, umożliwiające dalszy rozwój asesora, zwiększenie jego samowiedzy.

Regularna rozmowa oceniająca pozwala na bieżąco i bez konsekwencji prawnych oceniać postępy asesora, koncentrując się na przyszłości i celach pracy.

Z kolei rzetelna opinia okresowa i końcowa powinna być oparta na realnych zachowaniach i zawierać uzasadnienie. Musi ona pokazywać, że ocena wynika z realnych zachowań, a nie z sympatii czy antypatii aprobanta oraz pozwalać asesorowi na zaakceptowanie oceny negatywnej i zmianę w przyszłości.

Do rozmowy oceniającej warto się solidnie przygotować, gdyż powinna się ona składać z następujących etapów.

Przygotowanie

Obie strony powinny wiedzieć, że taka rozmowa się odbędzie, kiedy i gdzie oraz co będzie jej przedmiotem. Aprobant przygotowuje tematy, które chce poruszyć, ale także asesor musi mieć możliwość przemyślenia zagadnień lub próśb, z którymi chciałby się zwrócić do aprobanta.

Rozpoczęcie spotkania

Rozmowę powinien móc rozpocząć asesor, przedstawiając własną ocenę swoich osiągnięć i prezentując zdobyte już doświadczenia oraz kwestie, którym chciałby w przyszłości poświęcić więcej czasu. Warto, aby na tym etapie aprobant słuchał i wykorzystał uzyskane od asesora informacje zarówno przy późniejszej prezentacji swojej oceny, jak i kolejnych etapach współpracy.

Kontynuacja spotkania

Dopiero po wysłuchaniu asesora przychodzi czas na wypowiedź aprobanta. Nie chodzi tu o odniesienie się do poprzedzającej wypowiedzi asesora, ale do przedstawienia opinii aprobanta na temat zawartości merytorycznej pracy ase-

sora, jego sposobu pracy i jego zachowania w miejscu pracy. Budując swoją wypowiedź należy zachowywać zasady wygłaszania konstruktywnej krytyki, a więc zacząć od przedstawienia informacji zwrotnej dotyczącej wykonywanych zadań, docenienia mocnych stron i wypunktowania osiągnięć, wskazania elementów codziennych zadań, które powinny być poprawione, i pokazania, w jaki sposób można je poprawić.

Dyskusja o zagadnieniach zgłoszonych przez asesora

Warto powrócić do tematów podniesionych przez asesora, inaczej bowiem pozostanie on z wrażeniem, że rzeczy dla niego ważne zostały przez aprobanta zbagatelizowane. Ponadto, przedyskutowanie tych kwestii i rozwiązanie zgłoszonych problemów może ułatwić współpracę na przyszłość i wpłynąć pozytywnie na rozwój asesora.

Dyskusja o zagadnieniach zgłoszonych przez aprobanta

Analogicznie, należy dać asesorowi możliwość odniesienia się do uwag aprobanta, zarówno pozwolić mu się z nimi nie zgodzić, jak i skomentować proponowane sposoby poprawy. Ocena może bowiem wynikać z błędnych przesłanek i asesor ma prawo je skorygować. Jeśli zaś chodzi o sposoby modyfikacji zachowania, to muszą one być dostosowane indywidualnie do asesora i tylko jeśli zostaną wypracowane wspólnie, zostaną przez niego zaakceptowane i będą realizowane.

Zakończenie spotkania

To jest czas na podsumowanie ustaleń z dwóch ostatnich etapów (może warto je zapisać lub przynajmniej werbalnie wypunktować). To także czas na wyciszenie emocji asesora, jeśli zaistniały one w czasie rozmowy, a także „podtrzymanie go na duchu”, żeby nie wyszedł załamany własną niekompetencją, ale z wizją pozytywnych zmian na przyszłość. Ostatnie chwile spotkania warto poświęcić na ocenę samej rozmowy oceniającej, weryfikację, czy spełniła ona potrzeby i oczekiwania obu stron, ewentualnie na ustalenie, co w przyszłości należy w niej zmienić (czas, miejsce, formę), aby te potrzeby spełniała.

Od coacha do mentora

Asesura jest okresem przejściowym w życiu każdego prokuratora i kończy się mianowaniem na stanowisko prokuratora, a więc usamodzielnieniem prokuratora w jego decyzjach merytorycznych i w prowadzeniu postępowań. Nie oznacza to jednak, że młody (a potem także starszy) prokurator nie potrzebuje już pomocy i wsparcia przy podejmowaniu decyzji procesowych czy prowa-

dzeniu spraw. Każdy z nas bowiem kiedyś z jakimś zagadnieniem faktycznym lub prawnym spotka się po raz pierwszy w życiu. Warto mieć wtedy „pod ręką” starszego, bardziej doświadczonego kolegę/koleżankę, do którego/której można bez obawy pójść po poradę, wsparcie czy choćby dla podzielenia się własnymi wątpliwościami i usłyszenia ich na głos. Nie mówimy tu już o *coachu*, ale o mentorze czyli osobie, która ma taki autorytet wynikający z wiedzy, doświadczenia i chęci dzielenia się nimi, że stanowi źródło wiedzy dla innych prokuratorów, a także wzór postępowania.

Bardzo często dla „świeżych” prokuratorów takim mentorem staje się ich dotychczasowy aprobant, w szczególności, jeśli asesura kojarzy im się z pozytywnymi odczuciami współpracy, wsparcia i zaufania. Wtedy będą mieli oni tendencję do dalszego przychodzenia do byłego aprobanta celem konsultowania spraw, jak to mieli zwyczaj w czasie asesury, choć formalnie nie będą już musieli tego robić. Oczywiście potrzeba ta będzie malała z czasem, gdy prokurator będzie nabywał coraz więcej własnych doświadczeń i pewności siebie, jednakże dobrze, żeby zawsze w odwodzie mieć taką osobą, do której można pójść przedyskutować własne wątpliwości merytoryczne czy faktyczne.

Rolą mentora jest natomiast:

- dzielenie się doświadczeniem jako źródłem wiedzy,
- modelowanie zachowań,
- wykorzystanie swojego autorytetu w łagodzeniu konfliktów i emocji,
- modelowanie zaufania do samego siebie.

Nie każdy aprobant musi się godzić na rolę mentora, gdyż to także zajmuje czas i wymaga zaangażowania w problemy zawodowe innych osób. Warto więc to przemyśleć i otwarcie przekazać byłemu asesorowi, czy godzimy się na dalsze korzystanie przez niego z naszego wsparcia, a jeśli tak, to na jakich warunkach.

Prokurator, który zgodzi się odgrywać taką rolę, musi mieć świadomość wpływu, jaki będzie wywierał na osobę uznającą go za mentora. Mentor bowiem nie tyle uczy, co modeluje. Autorytet, jakim obdarza go korzystający z jego „usług” prokurator, powoduje, że pragnie on (bardziej lub mniej świadomie) go naśladować – jego sposób prowadzenia postępowań, pisanie pism procesowych, wypowiadania się, traktowania klientów i współpracowników. Mentor przekazuje swój wzorzec nie tylko poprzez opowiadanie o swoim doświadczeniu, ale po prostu przez sposób bycia. Spoczywa na nim duża odpowiedzialność, że młoda kadra prokuratorska, która wybrała go za mentora, będzie w przyszłości (często nawet wówczas, gdy odejdzie on już w stan spoczynku) powielać jego sposób bycia prokuratorem. Wymaga to dużej kontroli własnych zachowań i słów, tak aby przekazywać wyłącznie optymalny wzorzec. Jeśli bowiem będziemy mówili jedno, przedstawiając to jako zachowanie optymalne, a sami w praktyce będziemy działać inaczej, to nie tylko będziemy niewiarygodni, a więc stracimy

autorytet, ale przede wszystkim ukształtujemy w młodych prokuratorach nasze złe nawyki, a nie dobre słowa. Ludzie bowiem wierzą bardziej w obserwowane zachowania niż w słowa wypowiedane w formie wykładu. Osobiście mam jednak nadzieję, że każdy z nas takiego super pozytywnego mentora z życia zawodowym znalazł lub znajdzie.

Zakończenie

Jak wynika z powyższych rozważań, bycie aprobantem, który odgrywa rolę prawdziwego *coacha*, a następnie bycie mentorem jest czasochłonne, wymaga wielu umiejętności i zaangażowania, a często wiąże się z trudnymi emocjami (np. gdy trzeba kogoś skrytykować czy negatywnie ocenić, co nigdy nie jest emocjonalnie łatwe). Dlatego aprobant lub mentor musi dbać o siebie. Przede wszystkim asertywnie reagując na zbyt rozbudowane oczekiwania asesora, zakreślając ramy ich współpracy w taki sposób, aby fizycznie, mentalnie, emocjonalnie, kompetencyjnie i czasowo był w stanie dobrze się z niej wywiązać, dbając przy tym o siebie jako o człowieka.

Zawód prokuratora, nawet bez obciążenia go funkcjami *coacha* czy mentora, jest bardzo stresogeny i wyczerpujący. Charakter wykonywanych obowiązków, liczba prowadzonych postępowań, tempo pracy i ciągły stres wywołują często nawet u młodych prokuratorów syndrom wypalenia zawodowego. Wypalony prokurator nie będzie ani dobrym prokuratorem, ani tym bardziej dobrym *coachem* czy mentorem. Wręcz przeciwnie, będzie dawał zły przykład i przekazywał asesorum i młodym prokuratorom głównie poczucie bezsensu i frustracji. Dlatego dbanie o fizyczne i psychiczne samopoczucie prokuratorów, szczególnie aprobantów, powinno być zadaniem systemowym prokuratury. Zadanie to mogłoby być realizowane poprzez dokonywanie wyboru właściwych, posiadających umiejętności z zakresu komunikacji interpersonalnej aprobantów oraz ich wspieranie poprzez:

- ich odpowiednie zmotywowanie,
- zapewnienie im czasu dla asesora,
- właściwe zorganizowanie pracy i adekwatne obciążenie pracą,
- umożliwienie udziału w szkoleniach z zakresu komunikacji interpersonalnej i innych umiejętności miękkich,
- zapobieganie ich wypaleniu zawodowemu,
- systemowe dbanie o własną kadrę.

Zawsze warto inwestować na bieżąco we własną kadrę, gdyż jest to inwestycja na lata i wbrew pozorom opłaca się ona także finansowo. Przy szybko wypalonej kadrze praca wykonywana jest gorzej i jest gorszej jakości, a poza tym „personel” choruje, a w przypadku prokuratorów coraz częściej, nawet

w stosunkowo młodym wieku, odchodzi w stan spoczynku, także z powodu zaburzeń psychicznych wynikających właśnie z wypalenia zawodowego, które stanowi psychiatryczną jednostkę chorobową. Żeby uniknąć tego typu skutków, które przecież są bardzo obciążające finansowo dla budżetu prokuratury, warto zainwestować w organizację pracy, zarządzanie kadrami i metody profilaktyki wypalenia zawodowego już na samym wstępie.

Przede wszystkim prokurator nie może być bez końca obciążany coraz większą ilością obowiązków, zwiększającą się liczbą prowadzonych spraw, a także zbyt dużą liczbą asesorów, których ma aprobować. W takim bowiem stanie rzeczy po prostu nie będzie dawał sobie rady ze wszystkimi obowiązkami. W konsekwencji będzie sfrustrowany oraz przemęczony i nie ma co oczekiwać, że będzie chciał wypełniać wobec asesora inne zadania niż obowiązki ustawowo na niego nałożone. Nie będzie on ani *coachem*, ani mentorem, a dawany przez niego wzorzec z dużym prawdopodobieństwem będzie negatywny. *Nota bene*, to samo dotyczy asesora. Jeśli będzie on od samego początku miał zbyt dużo zadań do wykonania, to skupi się na ich „odfajkowaniu”, a nie będzie miał ani czasu, ani motywacji na rozwój osobisty, co z góry skazuje asesurę na niepowodzenie w jej wymiarze edukacyjnym.

Drugim elementem istotnym przy zapobieganiu wypaleniu jest uczenie prokuratorów umiejętności radzenia sobie ze stresem i zapewnianie im instytucyjnych możliwości odreagowywania traumy. Dostępne są różne metody działania, np.: szkolenia psychologiczne, superwizje, konsultacje psychologiczne w momentach trudnych, zapewnienie wolnego czasu (np. wolnego dnia) po jakimś traumatycznym zdarzeniu, w którym brał udział prokurator. Niezależnie jednak od tego, jaki rodzaj metody zostanie wybrany, warto, aby był on systemowy i łatwo dostępny dla każdego prokuratora w ramach struktury prokuratury.

Na zakończenie należy przypomnieć tezę, która padła już na początku – nie każdy prokurator nadaje się na aprobanta-*coacha*. Nie każdy ma wolę tę rolę odgrywać i umiejętności, także interpersonalne, żeby przekazywać wiedzę. Posiadanie bowiem wiedzy teoretycznej i doświadczenia praktycznego wcale nie oznacza, że obdarzona nimi osoba umie się nimi dzielić. Dlatego warto właściwie wybierać aprobantów, tak aby naprawdę mogli oni realizować zadania *coacha*. Może trzeba tu odejść od standardowego założenia, że aprobantem jest kierownik jednostki lub jego zastępca i przekazać te zadania innej osobie z zespołu. Osoby pełniące funkcje w prokuraturze (szczególnie w dużych jednostkach) naprawdę są obciążone ogromną ilością innych zadań, często bardzo stresujących. Istnieje więc ryzyko, że nie będą miały przestrzeni dla asesora(ów), a nawet gdy się z nim(i) umówią, to wielokrotnie może się okazać, że nagłe zdarzenie (np. telefon z prokuratury wyższego szczebla) uniemożliwi im – nawet przy dobrej woli – wywiązanie się z kontraktu, co będzie prowadziło tylko do

ich i asesora(ów) frustracji. Może więc warto przekazać te zadania innej osobie kompetentnej także pod względem pedagogicznym, dla której oprócz prowadzenia własnych spraw będzie to jedyne dodatkowe obciążenie.

W stosunku do wybranych aprobantów warto wzmacniać ich w tej roli, wysyłać na szkolenia z umiejętności komunikacyjnych i metodologii uczenia osób dorosłych, przeprowadzać okresowe spotkania superwizyjne, gdzie będą mogli się podzielić doświadczeniami z innymi aprobantami i skonsultować własne problemy, a może nawet znaleźć podpowiedzi ich rozwiązań w dobrych wzorcach z innych jednostek. Dla asesorów Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury już takie spotkania organizuje. Aprobanci powinni więc korzystać z tych samych metod rozwoju osobistego, aby być coraz lepszymi *coachami*, a następnie mentorami dla przyszłych pokoleń asesorów i młodych prokuratorów.

The apprenticeship of public prosecutor's assessor as a form of coaching⁶

Summary

The text looks at the methodology of mentoring a public prosecutor's assessor by an approver, with a view to achieving the statutory aims of this kind of training. Certain phases of the assessors training are presented as a form of coaching, from entering into a contract, through everyday principles of communication, to feedback summary and periodic appraisals. The author suggests practical techniques of organising the work and interpersonal communication that will facilitate this cooperation, help to avoid conflicts and be useful in resolving conflicts. She also indicates the features and skills of a decent approver and a good mentor. She underlines the need to maintain a balance between the time and effort given to assessors by their approver, and describes the other duties and needs to be borne in mind to ensure that the performance of the approver coaching duties is not too much of a burden that may result in decreasing the quality of tego his or her work.

⁶ The text was based on a speech given by the author on 27 October 2015 in the General Prosecutor's Office during the conference „The Model of Public Prosecutor Assistance – an Abstract Concept or a Condition for Proper Preparation to Being a Public Prosecutor”, and based on a publication written by I. Mulak, M. Szeroczyńska, „Teaching Lawyers Good Communication with Clients”, Warsaw 2006, and the literature used there as reference.

Glosa do Wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 28.9.2016 r., II AKa 226/16¹

*Zygmunt Kukuła**

Streszczenie

Przedmiotem rozstrzygnięcia sądu stało się uszczegółowienie pojęcia odszkodowania, które odnosi się wyłącznie do ubezpieczeń majątkowych. Prowadzona analiza potwierdziła słuszność wydanego wyroku. Zawarte w komentarzu argumenty pozbawiają w chwili obecnej ochrony prawnokarnej z art. 298 Kodeksu karnego² świadczenia z ubezpieczenia osobowego, co też powinno zostać zmienione poprzez nowelizację tego przepisu.

W przepisie art. 298 § 1 KK mowa jest wyraźnie wyłącznie o wypłacie odszkodowania, nie zaś innych świadczeń. Pozwala to przyjąć, że – co do zasady – ubezpieczenia osobowe znajdują się poza kręgiem karnoprawnej ochrony przepisu art. 298 KK.

Komentowane orzeczenie jest dopiero drugim orzeczeniem wydanym do przepisu typizującego oszustwo ubezpieczeniowe przewidziane w art. 298 KK. Chociaż od wprowadzenia tego przestępstwa do prawa karnego upłynęło już 23 lata (obowiązuje od 1994 r. za sprawą art. 4 ustawy o ochronie obrotu gospo-

* Doktor nauk prawnych, funkcjonariusz III Komisariatu Policji w Bielsku-Białej, pracownik naukowy Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej.

¹ Lex Nr 2152847.

² Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm., dalej jako: KK.

darczego³, uchylonego przez Kodeks karny z 1997 r.⁴), judykatura nie wykazywała w zasadzie żadnego zainteresowania tym tematem. Z tym większą atencją należy odnieść się do zapadłego wyroku, mając na względzie jego wkład w tworzenie wykładni tego przepisu karnego i jego doniosłość dla praktyków. Trudno jest wytłumaczyć tak długą nieobecność w orzecznictwie problematyki oszustw popełnionych w sektorze ubezpieczeń, skoro przestępczość ubezpieczeniowa stanowi poważny problem w działalności towarzystw ubezpieczeniowych za sprawą ponoszenia wymiernych strat majątkowych. Być może pewien wpływ odgrywa tu rzadkie stosowanie tego przepisu w praktyce organów ścigania.

Przed dokonaniem oceny słuszności głosowanego wyroku, należy przedstawić zwięźle stan faktyczny sprawy, który legł u podstaw jego wydania. Otóż, sąd okręgowy w pierwszej instancji rozpoznawał oskarżenie sześciu osób o przestępstwo usiłowania wyłudzenia świadczenia od ubezpieczyciela. Oskarżeni, działając ze sobą wspólnie i w porozumieniu, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej usiłowali doprowadzić ubezpieczyciela do niekorzystnego rozporządzenia mieniem wielkiej wartości w kwocie 1.003.000 zł. Nadto, składając nieprawdziwe oświadczenie, doprowadzili oni do takiego rozporządzenia innego ubezpieczyciela, zyskując w ten sposób 17.000 zł.

Oskarżeni podali mianowicie, że są zatrudnieni w przedsiębiorstwie i zadeklarowali chęć przystąpienia do grupowego ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków. Następnie jeden z oskarżonych zawarł umowę grupowego ubezpieczenia z sumą ubezpieczenia na każdego z ubezpieczonych w kwocie 850.000 zł oraz miesięczną składką na każdego z ubezpieczonych w kwocie 2.448 zł. Po upływie miesiąca od zawarcia umowy oskarżeni spowodowali natomiast fikcyjną kolizję drogową, w następstwie której złożyli wnioski o wypłatę odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu oraz zasiłku dziennego z tytułu niezdolności do pracy w łącznej kwocie 1.020.000 zł, jednak w odniesieniu do kwoty 1.003.000 zł zamierzonego celu nie osiągnęli – z uwagi na odmowę wypłaty odszkodowania przez ubezpieczyciela. Sąd przyjął kwalifikację prawną czynów z art. 286 § 1 KK i art. 298 § 1 KK, przy zastosowaniu kumulatywnej kwalifikacji z art. 11 § 2 KK. Motywem skłaniającym sprawców do wybrania formy ubezpieczeń grupowych, zaliczanych do jednych z droższych produktów rynku ubezpieczeń, był fakt, że składki na ten cel są zdecydowanie niższe.

Sąd okręgowy uznał za winnych prawie wszystkich oskarżonych, wymierzając im odpowiednie kary. Apelację od wyroku na niekorzyść uniewinnionego oskar-

³ Ustawa z 12.10.1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego, Dz.U. 1994, Nr 126, poz. 615, dalej jako: ObrGospU – akt prawny uchylony.

⁴ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553.

żonego wniośł prokurator, zaś na korzyść pozostałych z nich – ich obrońcy. Po rozpoznaniu sprawy sąd odwoławczy uznał częściowo zasadną apelację w zakresie, w jakim skarżący zakwestionował przyjęcie odpowiedzialności oskarżonego na płaszczyźnie art. 298 § 1 KK. Wydając wyrok, nie podzielił stanowiska sądu okręgowego, w myśl którego oskarżeni wyczerpali w tym przypadku oprócz zwykłego oszustwa, także znamiona oszustwa ubezpieczeniowego z art. 298 KK. Zajął stanowisko, że poza zakresem przepisu art. 298 KK pozostają świadczenia z ubezpieczeń osobowych i w rezultacie takiej oceny zakwalifikował czyn jako zwykłe oszustwo, eliminując z podstawy prawnej skazania ujęty w zbiegu kumulatywnym przepis art. 298 § 1 KK. Punktem wyjścia w prowadzonych rozważaniach staje się w tej sytuacji definicja umowy ubezpieczenia, zawarta w Kodeksie cywilnym⁵. Poświęcony jej art. 805 KC stanowi, że przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. Świadczenie ubezpieczyciela polega w szczególności przy ubezpieczeniu majątkowym na zapłacie określonego odszkodowania, a przy ubezpieczeniu osobowym – umówionej sumy pieniężnej, renty albo innego świadczenia, w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku w życiu osoby ubezpieczonej. Pominęto charakter umowy ubezpieczenia, który znalazł się poza obszarem zainteresowania głosowanego wyroku. Paragraf 2 art. 805 KC tworzy więc podział na ubezpieczenia majątkowe i osobowe, te drugie zaś podlegają częściowo odrębnym unormowaniom. W tym miejscu dodać należy, że przepisy art. 805–820 KC zastosowanie znajdują do obu rodzajów świadczeń. Skutkiem tak dokonanego podziału jest odrębny model świadczenia ubezpieczyciela, który jedynie w odniesieniu do ubezpieczenia majątkowego posiada charakter odszkodowawczy. Przy ubezpieczeniach osobowych jest to bowiem umówiona suma pieniężna, renta lub inne świadczenie.

Przystępując do prawnokarnego wartościowania czynu objętego rozstrzygnięciem niniejszego wyroku, trzeba odwołać się do ogólnych zasad kształtujących odpowiedzialność karną, które odgrywają w tym zabiegu znaczącą rolę. Do ustawodawcy należy decyzja o wyborze tych czynów bezprawnych, które zamierza zwalczać przy wykorzystaniu prawa karnego. Zachowanie jest karalne wtedy, gdy realizuje ono wszystkie znamiona typu czynu zabronionego przez ustawę pod groźbą kary. Pozostaje to zgodne z regulacją art. 1 § 1 KK. Należy przywołać w związku z powyższym dwie z podstawowych zasad gwarancyjnych prawa karnego. Pierwszą z nich stanowi *lex certa*. Polega ona na określaniu zachowań zabronionych w taki sposób, aby można było jednoznacznie odróż-

⁵ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm., dalej jako: KC.

nić typy zachowań zabronionych przez ustawę od zachowań niezabronionych, oraz aby można było wzajemnie odróżnić od siebie poszczególne typy czynów zabronionych⁶. Pomyślna realizacja tej funkcji następuje, gdy adresat normy prawnej otrzymuje jednoznaczną informację, jakie czyny są zabronione i popełnienie jakich czynów pociągać będzie za sobą odpowiedzialność karną⁷. Natomiast druga z nich to *lex stricte*. Zgodnie z nią podstawą odpowiedzialności karnej może być tylko zgodność czynu ze znamionami typu czynu zabronionego, zawartymi w ustawie karnej. Nie wystarczy do ponoszenia tej odpowiedzialności jedynie podobieństwo czynu badanego do czynów realizujących znamiona określonego typu czynu zabronionego. Wynika z niej jedynie zakaz wnioskowania z podobieństwa na niekorzyść sprawcy, natomiast nie ma przeszkód, aby zabieg ten mógł zostać przeprowadzony na korzyść sprawcy, w sytuacji ujawnienia luki w prawie. Z uwagi na znaczenie funkcji gwarancyjnej prawa karnego, szczególne znaczenie należy przypisać wykładni językowej przepisu, która polega na ustaleniu znaczenia i zakresu użytych w ustawie wyrażen zgodnie z zasadami potocznego języka polskiego⁸.

Gdy chodzi o kryminalizację obrotu gospodarczego, w doktrynie słusznie przyjmuje się, że jest ona w istocie kryminalizacją aktywności ekonomicznej, zaś podejmujący ją musi uwzględnić wzrost niebezpieczeństwa odpowiedzialności karnej. Funkcja gwarancyjna prawa karnego i jej przestrzeganie w obrocie gospodarczym stają się więc szczególnie doniosłe⁹. Działalność ubezpieczeniowa stanowi zaś działalność gospodarczą w sferze usług niematerialnych, polegającą na świadczeniu ochrony ubezpieczeniowej, a przepis art. 298 KK zaliczony został do przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu w rozdziale XXXVI KK. Przytoczone uwagi nie pozostaną bez znaczenia dla dalszych wywodów.

Teza głosowanego orzeczenia nawiązuje wyrażnie do rezultatów wykładni językowej, gdy ocenia przedmiot zamachu sprawcy, stwierdzając, że w przepisie art. 298 § 1 KK mowa jest wyrażnie i wyłącznie o wypłacie odszkodowania, nie zaś innych świadczeń. Nie można więc utożsamiać pojęcia odszkodowania z tytułu ubezpieczeń majątkowych z należnością wynikającą z tytułu ubezpieczeń osobowych. Już od samego początku obowiązywania tego przepisu pod postacią art. 4 ObrGospU doktryna zajęła stanowisko, że zakresem ochrony prawnokarnej objęto jedynie szkody majątkowe, ponieważ ustawodawca świadomie z penalizacji tego przepisu wyłączył przypadki powodowania zdarzeń uzasadniających uzyskanie świadczenia na podstawie ubezpieczenia osobowego¹⁰. Oczywiście

⁶ K. Buchata, A. Zoll, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego, Kraków 2000, s. 29.

⁷ R. Dębski, Pozaustawowe znamiona przestępstwa, Łódź 1995, s. 19 i n.

⁸ K. Buchata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 36.

⁹ R. Zawłocki, Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze, Warszawa 2004, s. 81.

¹⁰ A. Bentkowski, Nowe przepisy karne dotyczące przestępstw ubezpieczeniowych, PIP 1996, Nr 11, s. 61.

można zastanawiać się, czy zabieg ten był świadomym wyborem ustawodawcy, czy też niedopatrzaniem z jego strony, skoro ObrGospU miała taką ochronę wzmacniać, nie zaś ją osłabiać.

W kolejnych latach widoczne staje się ugruntowywanie zapatrywania, o wyłączeniu ubezpieczeń osobowych spod zakresu ochrony objętego art. 298 KK¹¹. O ile bowiem cechą ubezpieczeń majątkowych jest wyrównanie uszczerbku we własnym lub cudzym mieniu ubezpieczonego, o tyle cechą ubezpieczeń osobowych jest ubezpieczenie dóbr osobistych takich jak życie i zdrowie. Dostrzeżono jednak możliwość przyjęcia, iż w niektórych sytuacjach świadczenia wypłacane przez ubezpieczyciela z polis osobowych mogą posiadać charakter odszkodowawczy¹², mieszcząc się tym samym w pojęciu „odszkodowania”. Obejmuje to świadczenia w formie zwrotu kosztów leczenia, zakupu protez czy przekwalifikowania. Tym samym pojawi się możliwość rozszerzenia zasięgu oddziaływania przepisu o oszustwie ubezpieczeniowym na fragment ubezpieczeń osobowych. Z czasem pojawił się odosobniony pogląd dopuszczający przyjęcie, że termin „umowa ubezpieczenia” przemawia za uznaniem objęcia art. 298 § 1 KK wszelkich umów, dotyczących tak mienia, jak i osoby¹³. Możliwość taką należy jednak odrzucić zważywszy na kolizję jej założeń z wymogami funkcji gwarancyjnej prawa karnego. Co ciekawe, postulat rozszerzenia kryminalizacji art. 298 § 1 KK pojawił się także w okresie późniejszym, zakładając, że chroni on w najszerszym zakresie instytucje ubezpieczeniowe, a więc ubezpieczenia społeczne i gospodarcze, przymusowe i dobrowolne, zawierane przez osoby fizyczne i prawne¹⁴. Można właściwie byłoby zaaprobować proponowane rozwiązania, gdyby nie sama natura ubezpieczeń społecznych.

Zabezpieczenie społeczne jest ideą, zgodnie z którą ogół społeczeństwa poprzez swoją organizację, a więc państwo, jest zobowiązany do zapewnienia warunków bytu wszystkim, którzy nie ze swej winy nie mogą ich sobie zapewnić przez własną pracę. Środkami prawnymi realizacji zabezpieczenia spłaty są właśnie ubezpieczenia społeczne¹⁵. Co prawda ubezpieczenia społeczne wywo-

¹¹ A. Pyka, Oszustwo asekuracyjne, MoP 1999, Nr 9, s. 17; O. Górniok, Prawo karne gospodarcze. Komentarz, Toruń 1997, s. 35; J. Skorupka, Uwagi porównawcze na tle cywilnej i karnej ochrony praw majątkowych ubezpieczycieli, Prok. i Pr. 2000, Nr 2, s. 49; T. Stępień, K. Stępień, Przepisy przeciwko obrotowi gospodarczemu, Toruń 2001, s. 40; K. Buczkowski, Przepisy przeciwko obrotowi gospodarczemu, Warszawa 2000, s. 39; P. Kardas, A. Zoll, Komentarz do Kodeksu karnego. Część szczególna. Tom III, Warszawa 2008, s. 643–644; M. Bojarski, [w:] M. Filar, Komentarz do Kodeksu karnego, Warszawa 2010, s. 1230; M. Malinowski, Przepisy przeciwko oszustwu ubezpieczeniowemu, Prok. i Pr. 2007, Nr 10, s. 78; A. Michalska-Warias, [w:] M. Bojarski, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2011, s. 745.

¹² P. Kardas, A. Zoll, *op. cit.*, s. 643–644; A. Pyka, *op. cit.*, s. 39; O. Górniok, *op. cit.*, s. 35; J. Myszkowski, Prawne problemy związane z oszustwem ubezpieczeniowym, Wiadomości Ubezpieczeniowe 2004, Nr 7–8, s. 63.

¹³ J. Warylewski, T. Kopczyński, K. Postulski, Odpowiedzialność karna menadżerów rynku ubezpieczeniowego, Gdańsk 2006, s. 57.

¹⁴ A. Marek, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2010, s. 340 i n.

¹⁵ W. Muszalski, Prawo socjalne, Warszawa 2007, s. 95.

dzą się z ubezpieczeń gospodarczych, zwłaszcza różnorodnych ich form – ubezpieczeń osobowych, ale są one oparte na solidarności społecznej zabezpieczenia każdego ubezpieczonego. Dodatkowo oparte są na przymusie, co sprawia, że ubezpieczenie społeczne ma charakter publiczny, administracyjny¹⁶. Odróżnia to ubezpieczenia dobrowolne (gospodarcze lub osobowe), oparte na prawie cywilnym, od ubezpieczenia społecznego prowadzonego przez administrację publiczną, jak Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Składają się na nie ubezpieczenia zdrowotne, emerytalne, rentowe, w razie choroby i macierzyństwa, z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Ostatnią przesłanką przemawiającą za odrzuceniem możliwości kryminalizacji z art. 298 KK obszaru ubezpieczeń społecznych jest fakt, że w nowym systemie ubezpieczeń społecznych, wprost w sposób normatywny została sformułowana zasada równego traktowania ubezpieczonych – art. 2a ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych¹⁷, co przeczy zasadom ubezpieczeń dobrowolnych regulowanych przez KC. Nie można odmówić jednak objęcia ochroną z art. 298 § 1 KK ubezpieczeń majątkowych, o których mowa w art. 291 § 1 Kodeksu morskiego¹⁸.

Ubezpieczenia osobowe, w tym ubezpieczenia społeczne, nie są jedynymi pozbawionymi ochrony świadczeniami ubezpieczyciela. Sąd w głosowanym wyroku nie odniósł się do nich, jednak rzetelność prowadzonego wyводу przemawia za zwięzłym ustosunkowaniem się również i do tego wątku, co niewątpliwie przyczyni się do wzbogacenia wiedzy z tego zakresu. Z całą pewnością pozbawione ochrony zostaną odszkodowania wypłacane przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Wynika to z ustawowej redakcji art. 298 § 1 KK. Z lektury tego przepisu płynie bowiem wniosek, że występowanie przez sprawcę o wypłatę odszkodowania musi znajdować umocowanie w prawidłowo zawartej umowie ubezpieczenia. Tymczasem stosunek pomiędzy Ubezpieczeniowym Funduszem Gwarancyjnym a poszkodowanym, oparty jest na przepisie ustawy, a nie na umowie cywilnoprawnej. W takim stanie rzeczy, zgodnie z wykładnią językową, odpada podstawa do zastosowania wspomnianego przepisu karnego.

Kolejnym przykładem wyłączającym zastosowanie art. 298 § 1 KK jest umowa reasekuracyjna. Celem tego typu umowy jest podział ryzyka płynącego z zawarcia umowy ubezpieczenia między kilka podmiotów. Reasekuracja sama w sobie nie prowadzi do powstania stosunku pomiędzy ubezpieczonym a reasekuransem, gdyż wypłata odszkodowania przez ubezpieczyciela na rzecz ubezpie-

¹⁶ *Ibidem*, s. 96–97.

¹⁷ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 963 ze zm.

¹⁸ Ustawa z 18.5.2001 r. – Kodeks morski, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 66. Dotyczy to sposobu postępowania z mieniem, którego właściciel pozostał nieznanym, oraz trybu ustalania wysokości i pokrycia należności związanych z wydobywaniem, zabezpieczeniem i sprzedażą mienia.

zonego nie jest uzależniona od świadczenia reasekuranta na rzecz ubezpieczyciela¹⁹. Penalizacja nie obejmuje także wypłaty odszkodowań pozaumownych przewidzianych w art. 98 ustawy z 22.5.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczeń Komunikacyjnych²⁰.

Lektura głosowanego wyroku wraz ze stanowiskiem zajętym przez doktrynę przemawia jednoznacznie za całościową aprobatą tezy orzeczenia. W związku z tym nasuwa się sugestia rewizji dotychczasowej treści art. 298 § 1 KK w intencji objęcia kryminalizacją także ubezpieczeń osobowych. Trudno znaleźć argument przemawiający przeciwko wyłączeniu tych akurat ubezpieczeń spod prawnej ochrony tego przepisu, mającego przecież chronić obrót gospodarczy. Zbędne wydaje się przypomnienie, że dla rynku ubezpieczeń w tym samym stopniu dotkliwe są szkody spowodowane wypłatą świadczeń z ubezpieczeń osobowych, co wypłatą z tytułu innych zawartych umów. Propozycja zmian ustawowych zmierza więc do zastąpienia pojęcia odszkodowania określeniem świadczenia wynikającego z zawartej umowy ubezpieczenia.

Commentary to the judgement of the Court of Appeals in Wrocław of 28 September 2016, file No II AKa 226/16²¹

Summary

The court adjudicated on the specific concept of compensation with reference only to non-life insurance. The analysis confirmed that the issued judgement was correct. The arguments included in the commentary exclude personal insurance benefits from the current criminal law protection under Article 298 of the Penal Code,²² and which should be modified in the amendment of this regulation.

¹⁹ A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 287–363, Warszawa 2016, s. 669.

²⁰ Tekst jedn.: Dz.U z 2016 r. poz. 2060.

²¹ Lex No 2152847.

²² The Penal Code of 6 June 1997, (uniform text.: Journal of Laws of 2016 item 1137, with later amendments).

Glosa krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego z 6.5.2015 r., III PZP 2/15¹

*Maria Badek**

Streszczenie

Skład trzech sędziów Sądu Najwyższego stanął na stanowisku, iż artykuł 231 § 1 KP² nie ma zastosowania do umowy o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy zawartej z poprzednim pracodawcą. Autorka nie zgadza się z tezą przyjętej przez Sąd Najwyższy uchwały, gdyż poprawnie przeprowadzony proces wykładni przepisów prawa prowadzi do odmiennych wniosków. Odwołując się przede wszystkim do dyrektyw pozajęzykowych należy przyjąć, że przejście zakładu pracy na nowego pracodawcę skutkuje zmianami podmiotowymi w stosunku antykonkurencyjnym. Rozwiązanie przyjęte w uchwale prowadzi natomiast do pewnego rodzaju dysfunkcjonalności. Okazuje się, że zaakceptowanie stanowiska składu orzekającego powoduje, iż prawa i obowiązki stron umowy o zakazie konkurencji nie mogą się ziścić. Warunkiem ich realizacji jest bowiem ustanie stosunku pracy między pracownikiem a pracodawcą, co w świetle obecnie obowiązujących przepisów prawa jest nie do spełnienia. Ponadto zbywca traci interes w ochronie zakładu pracy, a interes ten ma od tej pory nabywca. W takim stanie rzeczy należy przyjąć, że umowa o zakazie

* Magister prawa, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, laureatka III miejsca w V Ogólnopolskim Konkursie na Głosę do Orzeczenia Sądu Najwyższego z zakresu prawa pracy.

¹ OSNP 2015, Nr 9, poz. 118.

² Ustawa z 26.6.1974 r. – Kodeks pracy, tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1666 ze zm., dalej jako: KP.

konkurencji będzie wiązać nabywcę, gdyż to właśnie jemu zależy na ochronie interesu zakładu pracy.

Artykuł 231 § 1 KP nie ma zastosowania do umowy o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy (art. 1012 § 1 KP), zawartej z poprzednim pracodawcą.

Uchwała trzech sędziów Sądu Najwyższego zapadła w wyniku pytania skierowanego przez sąd okręgowy, który rozpoznawał sprawę. Pytanie to brzmiało następująco: „Czy w razie przejścia zakładu pracy lub jego części na innego pracodawcę staje się on – z mocy prawa (art. 23¹ KP) – stroną w umowie o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy (art. 101² § 1 KP), która została zawarta z poprzednim pracodawcą?”

Powyższa sprawa dotyczyła kwestii zasądzenia odszkodowania z tytułu umowy o zakazie konkurencji, która została zawarta z poprzednikiem prawnym pozwanego. Sąd I instancji uznał, że nabywca zakładu pracy nie staje się z mocy prawa stroną umowy o zakazie konkurencji, bowiem podmiot ten nigdy nie zawierał z pracownikiem umowy o charakterze antykonkurencyjnym. Z takim stanowiskiem sądu nie zgodził się powód i wniósł apelację od wyroku sądu I instancji.

W wyniku rozpatrywania niniejszej sprawy, sąd okręgowy skierował do Sądu Najwyższego pytanie prejudycjalne, wskazując na pojawiające się w orzecznictwie rozbieżności interpretacyjne. Podstawowe znaczenie dla sądu II instancji miało ustalenie, czy umowa o zakazie konkurencji stanowi integralną część stosunku pracy. Na tle zapadłych do tej pory orzeczeń Sądu Najwyższego, sąd okręgowy stwierdził, iż umowa o zakazie konkurencji nie jest integralnym elementem stosunku pracy – a co za tym idzie – nie można uznać, że podlega ona regulacji dotyczącej przejścia zakładu pracy na nowy podmiot. Ponadto sąd pytający wskazał na konieczność rozważenia kwestii wygaśnięcia umowy o zakazie konkurencji.

W odpowiedzi na pytanie prawne Sąd Najwyższy podjął uchwałę w składzie trzech sędziów o następującej treści: „Artykuł 23¹ § 1 KP nie ma zastosowania do umowy o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy (art. 101² § 1 KP) zawartej z poprzednim pracodawcą”. Sąd Najwyższy zgodził się z wątpliwościami, które przedstawił sąd okręgowy. W swoich rozważaniach odniósł się do dotychczasowego orzecznictwa, wskazując że w większości przypadków prezentował stanowisko, iż umowa o zakazie konkurencji nie stanowi integralnej części umowy o pracę. Na gruncie wcześniej zapadłych orzeczeń oraz ustaleń doktryny podtrzymał dotychczasową linię orzecniczą, zgodnie z którą regulacja odnosząca się do kwestii przejścia zakładu pracy nie znajdzie zastosowania do umowy o zakazie konkurencji.

Skład trzech sędziów Sądu Najwyższego uznał, że w przypadku przejścia zakładu pracy lub jego części na innego pracodawcę nie będzie można zastosować art. 23¹ § 1 KP do umowy o zakazie konkurencji, która została zawarta z poprzednim pracodawcą.

Z takim stanowiskiem nie sposób się zgodzić ze względu na fakt, iż zaprezentowane przez sąd rozwiązanie jest rozwiązaniem dysfunkcyjnym, opierającym się na błędnych założeniach prakseologicznych. Komentowane orzeczenie opiera się na analizie skutków prawnych, jakie wywołuje przejście zakładu pracy na nowego pracodawcę w zakresie umowy o zakazie konkurencji. Z tego względu należy uznać, iż przedstawione przez sąd okręgowy pytanie prawne, budzące poważne wątpliwości interpretacyjne, nie zostało sformułowane w sposób właściwy. Samo bowiem ustalenie, czy w wyniku przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę staje się on z mocy prawa stroną umowy o zakazie konkurencji, jest niewystarczające. Konieczne wydaje się także ustalenie, jakie skutki prawne – z perspektywy umowy o zakazie konkurencji – wywołuje przejście zakładu pracy na innego pracodawcę. Należałoby rozważyć, czy z chwilą przejścia zakładu pracy na innego pracodawcę aktualizują się prawa i obowiązki wynikające z umowy o zakazie konkurencji. Skład orzekający w niniejszej sprawie rozważył jedynie kwestię, czy w wyniku przejścia zakładu pracy na innego pracodawcę, przechodzą na niego również prawa i obowiązki wynikające z umowy o zakazie konkurencji. W następnej kolejności uznał *a priori*, iż zbycie zakładu pracy nie ma wpływu na treść umowy o zakazie konkurencji. W szczególności ta druga kwestia wymaga dogłębnej analizy.

Artykuł 101² § 1 KP reguluje kwestię umowy o zakazie konkurencji, która swoje skutki prawne wywołuje po ustaniu stosunku pracy. Zakaz ten dotyczy pracownika mającego dostęp do szczególnie ważnych informacji, których ujawnienie mogłoby narazić pracodawcę na szkodę. Charakter prawny tej umowy nie jest jednoznaczny. Najbardziej adekwatne i racjonalne zdają się poglądy K. Jaśkowskiego, który wskazuje, że: „jest to umowa znajdująca się na granicy między prawem pracy a prawem cywilnym. Z prawem pracy łączą ją względy formalne – jest uregulowana w KP (...). Elementów cywilnoprawnych można dopatrzyć się w tym, że dotyczy ona obowiązków stron już po ustaniu stosunku pracy, a także w ponoszeniu przez byłego pracownika odpowiedzialności według kodeksu cywilnego”³. Należy zauważyć, że umowa o zakazie konkurencji może zostać zawarta w samej treści umowy o pracę, w ramach dodatkowego zastrzeżenia umownego, bądź też może stanowić odrębny dokument. W literaturze przedmiotu wskazuje się jednak na pewną odrębność owej klauzuli o zakazie konkurencji od umowy o pracę. Zwolennikiem takiego poglądu jest

³ K. Jaśkowski, E. Maniewska, Kodeks pracy, Komentarz, t. I, Warszawa 2014, s. 453–454.

A. Tomanek. Jego zdaniem: „odrębność stosunku umownego objętego klauzulą autonomiczną, wynika bowiem z tego, że składają się nań oświadczenia woli stron, które nie wchodzą w zakres umowy o pracę. Zamieszczenie klauzuli autonomicznej w oddzielnym dokumencie może być zalecane w celu nadania obrotowi przejrzystego charakteru, ale nie może być traktowane jako warunek *sine qua non* zachowania odrębności klauzuli autonomicznej od umowy o pracę”⁴. Nie można jednak mówić o pełnej odrębności klauzul autonomicznych, gdyż nie mogą one funkcjonować odrębnie od umowy o pracę. Warunkiem wstępnym i koniecznym do zawarcia umowy o zakazie konkurencji w rozumieniu art. 101² § 1 KP jest bowiem zawarcie samej umowy o pracę. Oczywiście umowa o zakazie konkurencji może funkcjonować samodzielnie w obrocie po ustaniu stosunku pracy, jednak warunkiem koniecznym do jej funkcjonowania jest ustanie stosunku pracy. Zatem art. 101² § 1 KP ma charakter wyjątkowy, ponieważ taka umowa może obowiązywać pomimo ustania stosunku pracy. Należy jednak cały czas pamiętać o tym, że podstawą do zawarcia owej umowy o zakazie konkurencji był funkcjonujący wcześniej stosunek pracy między pracownikiem a pracodawcą.

Ten szczególny charakter umowy o zakazie konkurencji zostaje dostrzeżony przez przedstawicieli doktryny. Owe wynikanie umowy o zakazie konkurencji z umowy o pracę prezentuje J. Stencel, która wskazuje, że klauzula konkurencyjna „zostaje zawarta między stronami stosunku pracy, zobowiązuje do określonych świadczeń strony, które nie są już pracodawcą i pracownikiem. Umowa ta nie uzupełnia treści stosunku pracy, lecz jest raczej jego konsekwencją. I w tym sensie jest ona także umową związaną z umową o pracę”⁵. Przytoczony pogląd jest dowodem na poparcie tezy, że umowa o zakazie konkurencji jest funkcjonalnie związana z umową o pracę.

Należy wskazać, że art. 23¹ § 1 KP znajduje zastosowanie do wszelkich przekształceń organizacyjnych, które nie wpływają na byt stosunków pracy⁶. Zgodnie z art. 23¹ KP, „zmiana podmiotowa po stronie pracodawcy oznacza, że wstępuje on automatycznie w ogół praw i obowiązków, wynikających ze stosunku pracy. Skoro umowa o zakazie konkurencji w czasie trwania stosunku pracy kształtuje jego treść poza podstawą nawiązania i obowiązki z niej wynikające są obowiązka- mi objętymi stosunkiem pracy, to powinna być ona także objęta zakresem zastosowania normy z art. 23¹ § 1 KP”⁷. Ponadto należy wskazać, że w orzecznictwie

⁴ A. Tomanek, Klauzule autonomiczne w umownym stosunku pracy, PiP 2013, Nr 9, s. 36; Zob. także: G. Wierczyński, Koniec obowiązywania klauzuli konkurencyjnej lub zawartego w niej zakazu konkurencji – artykuł dyskusyjny, PiZS 2001, Nr 9, s. 33 i n.

⁵ J. Stencel, Zakaz konkurencji w prawie pracy, Warszawa 2001, s. 141–142.

⁶ A. Dubowik, Przejście zakładu pracy na innego pracodawcę a sytuacja prawna pracowników, Edukacja Prawnicza 1994, Nr 11, s. 254.

⁷ J. Stencel, *op. cit.*, s. 139.

sądów pojawia się porównanie w zakresie umowy o zakazie konkurencji do umowy o wspólnej odpowiedzialności materialnej. I tak np. Sąd Najwyższy stwierdził, że „w razie przejęcia części zakładu pracy (sklepu) przez inny zakład pracy wraz z pracownikami, których wiązała ważna umowa o wspólnej odpowiedzialności materialnej, zakład pracy przejmujący nie ma obowiązku zawarcia z tymi pracownikami nowej umowy pisemnej o wspólnej odpowiedzialności, chyba że umowa ta została uprzednio wypowiedziana przez pracowników lub odstąpił od niej zakład pracy”⁸.

Sąd Najwyższy, popierając ten argument, wskazał, że skoro zakład pracy dokonujący przejęcia nie ma obowiązku zawierania z pracownikami nowych umów o pracę, to stosunki pracy z przejętymi pracownikami trwają nadal i nowy pracodawca *ex lege* wchodzi w prawa i obowiązki zakładu pracy, którego część została przejęta. Skutki te mogą iść jeszcze dalej, poprzez ich rozciągnięcie na prawa i obowiązki związane ze stosunkiem pracy⁹. Skoro umowa o wspólnej odpowiedzialności materialnej jest objęta takimi skutkami, to jak najbardziej należy objąć tymi samymi skutkami umowę o zakazie konkurencji.

Kolejnym istotnym argumentem jest fakt, iż umowa z art. 101² § 1 KP może zostać zawarta jedynie z pracodawcą. Na tym tle należy stwierdzić, że umowa o zakazie konkurencji jest stosunkiem podwójnie kwalifikowanym, gdyż strony tego stosunku zostały wyraźnie sprecyzowane w ustawie, co oznacza, iż umowę taką mogą zawrzeć tylko i wyłącznie pracodawca z pracownikiem. W prezentowanym orzeczeniu mamy do czynienia z sytuacją, gdzie pracodawca przejmuje zakład pracy i nie korzystając z uprawnienia zmiany warunków pracy i płacy, przyjmuje powoda jako swojego pracownika. Warto zauważyć, że okres zatrudnienia powoda, po przejściu zakładu pracy, trwa niemalże dwa lata. Oznacza to, że osoba, która zbyła zakład pracy, już od dwóch lat nie posiada przymiotu pracodawcy. Powstają więc pytania: Kim jest zbywca zakładu pracy w stosunku prawnym nazwanym umową o zakazie konkurencji? Czy można stwierdzić, że zbywca zakładu pracy posiada przymiot byłego pracodawcy? W takim przypadku należałoby uznać, że z chwilą przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę ustaje stosunek pracy między zbywcą zakładu pracy a pracownikiem, co aktualizowałoby obowiązek płatności odszkodowania przyjętego w umowie o zakazie konkurencji. Jeżeli zatem Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, iż z chwilą przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę nie przechodzą prawa i obowiązki wynikające z umowy o zakazie konkurencji, to konsekwencją takiego rozumienia jest uznanie, że pracownik ma wówczas prawo – po spełnieniu warunków ustawowych i umownych – do żądania odszkodowania od zbywcy zakładu pracy.

⁸ Uchwała SN z 15.5.1992 r., I PZP 28/92, OSP 1993, Nr 3, poz. 74.

⁹ A. Dubowik, *op. cit.*, s. 256.

Pojawiają się także wątpliwości, czy ten pracownik może pozostać w stosunku pracy z nabywcą zakładu pracy, bowiem jest on związany umową o zakazie konkurencji. Jeżeli przyjąć, że z chwilą przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę aktualizują się prawa i obowiązki przewidziane w umowie o zakazie konkurencji, to wówczas pracownik nie może być stroną stosunku pracy z nowym pracodawcą, który przejął zakład pracy.

Z powyższych względów uznać należy, że głosowana uchwała Sądu Najwyższego ma charakter dysfunkcyjny i wypacza treść art. 23¹ § 1 KP. Uznanie bowiem, że z chwilą przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę nie przechodzą na niego prawa i obowiązki wynikające z umowy o zakazie konkurencji powoduje, że taki pracownik jest związany owym zakazem. W takim stanie rzeczy zbywca zakładu pracy mógłby żądać odszkodowania od pracownika, z którym podpisał umowę o zakazie konkurencji, z tego względu, iż pracownik ten na podstawie art. 23¹ § 1 KP stał się pracownikiem nabywcy zakładu pracy. Sąd Najwyższy zdaje się jednak tego nie zauważać, uznając, że umowa o zakazie konkurencji jest odrębnym tworem, niemającym wpływu na stosunek pracy. Taki pogląd jest oparty na pewnym błędzie o charakterze prakseologicznym.

Umowa o zakazie konkurencji wyznacza pracownikowi pewne obowiązki, jakie ten musi spełnić wobec byłego pracodawcy. Jeżeli uznać, że z chwilą przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę ustaje stosunek pracy między zbywcą a pracownikiem, to pracownik powinien zmierzać do realizacji postanowień umowy o zakazie konkurencji. Z umowy tej może wynikać zakaz podejmowania pracy przez byłego pracownika, za co przysługuje mu stosowne odszkodowanie.

Kierując się treścią uchwały Sądu Najwyższego, należałoby przyjąć, że odszkodowanie to jest należne z chwilą przejścia zakładu pracy na nabywcę, ale wówczas pracownik ten nie może podjąć pracy u nowego pracodawcy. W wyniku przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę zmiana podmiotów w dotychczasowym stosunku pracy następuje *ex lege* i w tym miejscu może pojawić się pytanie o to, jak ma zachować się dotychczasowy pracownik¹⁰. Czy ma on wypowiedzieć umowę o pracę, czy też może nadal pozostawać w stosunku pracy z nowym pracodawcą? Otóż, jeżeli uznać pewną odrębność umowy o zakazie konkurencji, to łatwo sobie wyobrazić, że zbywca zakładu pracy będzie żądał realizacji postanowień umowy o zakazie konkurencji. W rozpatrywanym przez sąd przypadku nie zachodzi akurat konflikt interesu między zbywcą zakładu pracy a nabywcą, gdyż z umowy o zakazie konkurencji wynikało, że pracownik zobowiązuje się do niepodejmowania działań konkurencyjnych zarówno na rzecz zbywcy, jak i nabywcy zakładu pracy.

¹⁰ A. Lechman-Filiipiak, H. Hajduczenia, Przejście zakładu pracy a umowa o zakazie konkurencji, PiZS 2014, Nr 11, s. 20.

Nie można jednak podzielić stanowiska, iż obowiązek wypłaty odszkodowania – wynikający z umowy o zakazie konkurencji – powstaje w momencie ustania stosunku pracy między nabywcą zakładu pracy a pracownikiem. Takie rozstrzygnięcie sprawy tym bardziej pokazuje, iż treść stosunku pracy wpływa na treść umowy o zakazie konkurencji. Dlatego też nie sposób zgodzić się z tezą o odrębności tych stosunków prawnych.

Sąd Najwyższy łatwo sformułował tezę o tym, że art. 23¹ § 1 KP nie ma zastosowania do umowy o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy, jednak dużo trudniej ocenić skutki prawne tak sformułowanego stwierdzenia.

Warto także wskazać, że umowa o zakazie konkurencji jest nierozzerwalnie związana z obowiązkiem dbałości o dobro zakładu pracy wynikającym z art. 100 § 2 pkt 4 KP. Jeżeli zatem klauzula konkurencyjna stanowi pewną konsekwencję dbałości o dobro zakładu pracy, to jaki sens miałyby umowa o zakazie konkurencji zawarta z pracodawcą, który zbył zakład pracy. Ów pracodawca nie posiada już uzasadnionego interesu, który ma na celu ochronę prowadzonego przez siebie zakładu pracy.

Kluczowe dla rozważenia tej kwestii jest wytlumaczenie pojęcia zakładu pracy, przez który należy rozumieć określone „więzi społeczne i prawne między podmiotami związanymi z wykonywaniem pracy podporządkowanej, jak i wszelkie materialne i niematerialne dobra służące wykonywaniu pracy, które mogą, w całości bądź w części, tworzyć przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ KC”¹¹. Jeżeli zatem dochodzi do przejścia zakładu pracy na innego pracodawcę, to jaki sens ma umowa o zakazie konkurencji zawarta z poprzednim pracodawcą, który nie jest już posiadaczem owego zakładu pracy? Takie rozwiązanie nie miałoby racjonalnego uzasadnienia, a samą umowę o zakazie konkurencji czyniłoby stosunkiem całkowicie niezależnym od stosunku pracy. Tymczasem – jak już wspomniano – umowa o zakazie konkurencji pozostaje w funkcjonalnym związku z umową o pracę. Ponadto, jeżeli nastąpiło zbycie zakładu pracy, to odpadła również przyczyna (*casus*) zawarcia samej umowy antykonkurencyjnej między zbywcą a pracownikiem. Jako przyczynę zawarcia tego typu umów uznać należy troskę o dobro zakładu pracy. Skoro zakład ten został zbyty, to również podstawa zawarcia umowy antykonkurencyjnej traci na znaczeniu. Zaznaczyć jednak należy, że w wyniku przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę umowa o zakazie konkurencji straciła na znaczeniu jedynie dla jego zbywcy. Nie zmienia to jednak faktu, że po stronie pracownika nadal trwa zobowiązanie o dbanie o dobro zakładu pracy. Jeżeli więc nowemu nabywcy nie zależy lub jest dla niego irrelevantne dbanie o dobro zakładu pracy, to powinien on

¹¹ M. Skąpski, Pracowniczy obowiązek dbałości o dobro zakładu pracy (art. 100 § 2 pkt 4 KP), PiZS 2001, Nr 2, s. 12; Zob. także: T. Kuczyński, O właściwości pracowniczego obowiązku dbałości o dobro zakładu pracy, PiZS 2004, Nr 7, s. 2 i n.

wypowiedzieć umowę o zakazie konkurencji. Natomiast po stronie pracownika obowiązek dbania o dobro zakładu pracy trwa niezależnie od tego, kto pozostaje właścicielem owego zakładu.

Sąd Najwyższy zdefiniował występujący w sprawie problem w następujący sposób: „problemem jest rozstrzygnięcie, czy umowa o zakazie konkurencji stanowi składnik treści stosunku pracy”. Jednak problem ten został przezeń rozstrzygnięty w sposób nieprecyzyjny. Trudno wskazać, co Sąd Najwyższy miał na myśli posługując się sformułowaniem „składnik treści stosunku pracy”. Wydaje się, że starał się rozstrzygnąć, czy umowa o zakazie konkurencji jest odrębnym stosunkiem prawnym, czy też jest elementem treści stosunku pracy. Tymczasem nie powinno budzić wątpliwości, czy umowa o zakazie konkurencji jest odrębnym stosunkiem prawnym, czy jedynie związanym – treściowo i funkcjonalnie – z umową o pracę. Takie jednak określenie badanego zagadnienia doprowadziło sąd orzekający do błędnego uznania, iż art. 23¹ § 1 KP nie ma zastosowania do umowy o zakazie konkurencji zawartej z poprzednim pracodawcą. Tak sformułowana teza może być akceptowalna jedynie na poziomie wykładni językowej. Jednak wynik tej wykładni jest nie do pogodzenia z konsekwencjami ocen przyjmowanych przez ustawodawcę. Interpretator powinien więc nadać treści normy prawnej taki kształt, aby realizowała ona wszystkie założenia aksjologiczne ustawodawcy. Kluczową jednak kwestią do rozwiązania problemu, przed którym stanął Sąd Najwyższy, jest ustalenie, czy w wyniku przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę ustaje stosunek pracy między dotychczasowym pracodawcą - będącym zbywcą zakładu pracy - a pracownikiem. Jeżeli bowiem stosunek pracy ustaje – co jest oczywiście sprzeczne z art. 23¹ § 1 KP – to wówczas aktualizują się prawa i obowiązki zawarte w umowie o zakazie konkurencji. Natomiast w sytuacji, gdy stosunek pracy nie ustaje przed przejściem zakładu pracy na innego pracodawcę, to po tym zdarzeniu ze skutkami z art. 23¹ § 1 KP, jeżeli ustanie, to jedynie w relacji do nowego pracodawcy. W konsekwencji oznaczałoby to, że umowa o zakazie konkurencji po ustaniu stosunku pracy zawarta między zbywcą zakładu pracy a pracownikiem nigdy się nie zaktualizuje. Wyglądałoby to inaczej, gdyby przyjąć założenie, że z momentem przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę przechodzą na niego również prawa i obowiązki związane z umową o zakazie konkurencji – czemu Sąd Najwyższy zdaje się przeczyć.

Kodeks pracy reguluje w sposób kompleksowy sytuację, w której ustaje stosunek pracy między pracownikiem a pracodawcą. Wśród katalogu tych przyczyn nie ma mowy o tym, że stosunek pracy ustaje z chwilą przejścia zakładu pracy na nowego pracodawcę. Co więcej, taki sposób rozumowania byłby sprzeczny z treścią art. 23¹ § 1 KP. Jeśli więc z umowy o zakazie konkurencji wynika, że pracodawca ma się powstrzymać od działalności konkurencyjnej po

ustaniu stosunku pracy, to wówczas należy wnioskować, iż umowa ta nigdy nie zostanie zrealizowana¹². Stosunek pracy między zbywcą zakładu pracy a pracownikiem nigdy nie ustanie, czego Sąd Najwyższy nie dostrzega.

Jeżeli umowa o zakazie konkurencji nie jest elementem stosunku pracy, to wiąże ona jedynie zbywcę zakładu pracy i pracownika, z tym jednak zastrzeżeniem, że obowiązek wypłaty odszkodowania po ustaniu stosunku pracy nigdy się nie zaktualizuje. Umowa ta sprowadza się więc do postanowienia, które nie jest możliwe do spełnienia. Nie mamy jednak w tym przypadku do czynienia z następczą niemożliwością świadczenia, o której mowa w art. 475 § 1 KC. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli świadczenie stało się niemożliwe skutkiem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi, zobowiązanie wygasa. Z tych względów mogłoby się wydawać, że z chwilą zbycia zakładu pracy dochodzi do wygaśnięcia umowy o zakazie konkurencji, bowiem stosunek pracy między zbywcą a pracownikiem nigdy nie ustanie. Takie stanowisko nie jest jednak właściwe z uwagi na fakt, że świadczenie z umowy antykonkurencyjnej nie jest niemożliwe do spełnienia, a jedynie ustawowy warunek ustania stosunku pracy nigdy się nie ziści. W konsekwencji strony mają możliwość spełnienia świadczenia, jednak możliwość spełnienia tego świadczenia jest uzależniona od zdarzenia, które nigdy w przyszłości nie wystąpi.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że jeżeli zawarty w umownie warunek jest niemożliwy do spełnienia, to wówczas uznaje się taki warunek za niezastrzeżony¹³. W niniejszej sprawie problem polega jednak na tym, iż warunek ustalający moment aktualizacji prawa i obowiązków wynikający z umowy o zakazie konkurencji został ustalony w ustawie. W tej więc sytuacji, to warunek ustawowy nie jest możliwy do spełnienia. Zakładając jednak racjonalność ustawodawcy i mając na względzie dyrektywy funkcjonalne wykładni, należy przyjąć, iż w wyniku zbycia zakładu pracy na nabywcę przechodzą również prawa i obowiązki związane z umową antykonkurencyjną. Brak jest argumentów natury prawnej, które pozwalałyby na przyjęcie, że w wyniku zbycia zakładu pracy umowa o zakazie konkurencji wygasa lub staje się bezprzedmiotowa. Trudno wyobrazić sobie, na czym owa bezprzedmiotowość miałaby polegać, bowiem przedmiot stosunku prawnego trwa niezależnie od zbycia zakładu pracy. Nie ma również podstaw do przyjęcia, że zbycie zakładu pracy powoduje wygaśnięcie umowy o zakazie konkurencji. Zaakceptowanie takiej sytuacji prowadziłoby do konkluzji, że wygaśnięcie określonego stosunku prawnego jest możliwe poprzez dokonanie innej czynności prawnej z podmiotem, który nie jest stroną tego stosunku. Inaczej rzecz ujmując, umowa o zakazie konkurencji miałaby wygas-

¹² Por.: L. Florek, *Prawo pracy*, Warszawa 2014, s. 96–99.

¹³ Por.: Z. Radwański, A. Ojenniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2011, s. 289–293.

nąć poprzez dokonanie czynności prawnej między dotychczasowym pracodawcą a nabywcą zakładu pracy. Prowadziłoby to do całkowitego pominięcia oświadczenia woli pracownika, który jest stroną umowy o zakazie konkurencji.

Biorąc pod uwagę powyższe, należy stwierdzić, że *de lege lata* przejście zakładu pracy na nabywcę powinno prowadzić również do przejścia praw i obowiązków wynikający z umowy o zakazie konkurencji. Oczywiście interwencja ustawodawcy mogłaby rozwiązać wiele wątpliwości interpretacyjnych pojawiających się w omawianym zakresie. Jednakże i na gruncie obecnie obowiązujących przepisów prawa poprawnie przeprowadzony proces wykładni – z odwołaniem się do dyrektyw pozajęzykowych – pozwala na przyjęcie założenia, zgodnie z którym w wyniku zbycia zakładu pracy umowa antykonkurencyjna łączy nabywcę zakładu oraz pracownika.

A critical commentary to the resolution of the Supreme Court of 6 May 2015, file No III PZP 2/15

Summary

The Supreme Court, in a panel consisting of three judges, issued an opinion that Article 23 Paragraph 1 of the Labour Code¹⁴ does not apply to a non-competition agreement in force after the expiry of the employment relationship with the previous employer. The author does not agree with the thesis of the resolution assumed by the Supreme Court because, in her opinion, a correctly performed interpretation process leads to different conclusions. Referring mainly to non-language directives, it must be assumed that the transfer of a the work establishment to a new employer results in changing the parties to the given non-competition relationship. The solution adopted in the resolution, on the other hand, leads to some kind of dysfunctionality. It would appear that accepting the opinion of the Supreme Court results in a situation where the rights and obligations of the parties to the non-competition agreement cannot be enforced. The condition of performing them is the discontinuation of the employment relationship between the employee and the employer, which is not possible under the currently applicable laws. In addition, the disposing party loses its interest in the protection of the the work establishment, with

14 The Labour Code of 26.6.1976, (the uniform text: Journal of Laws of 2016 item 1666 with later amendments).

this interest being transferred to the acquiring company. In light of the above, it should be assumed that the non-competition agreement will bind the acquiring party, because it is in this party's interest that the the work establishment remains protected.

Sprawozdanie z wizyty studyjnej w Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu

*Piotr Kosmaty**

W dniach 15–16.5.2017 r. w Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu odbyła się wizyta studyjna sędziów i prokuratorów z 17 krajów Unii Europejskiej. Wśród 37 zaproszonych gości Polskę reprezentowali prokuratorzy *A. Kukla-Jasińska* z Prokuratury Rejonowej Warszawa-Śródmieście w Warszawie oraz dr *P. Kosmaty* z Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Spotkanie odbyło się przy organizacyjnym wsparciu Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury współpracującej z Europejską Siecią Kształcenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości (EJTN). Celem spotkania tak licznej grupy prawników z całej Europy było przybliżenie sposobu funkcjonowania Trybunału, wpływu jego orzeczeń na kształtowanie się systemu prawa Unii Europejskiej oraz wymiana wiedzy i doświadczeń pomiędzy uczestnikami wizyty studyjnej.

Dwudniowe spotkanie rozpoczęło się od przeprowadzonej przez *I. Maselisa*, szefa gabinetu Prezesa Trybunału Sprawiedliwości, prezentacji dotyczącej podstawowych zasad i trybu działania TSUE.

Następnie *M. Aleksejew* przybliżył procedurę postępowania przed Trybunałem, przypominając, że składa się ona z fazy pisemnej oraz zazwyczaj także z fazy ustnej – rozprawy, która jest jawna, chyba że TSUE, działając z urzędu lub na wniosek stron, z ważnych powodów postanowi inaczej. Na procedurę pisemną składa się przekazywanie stronom oraz instytucjom Unii, których decyzje

* Prokurator Prokuratury Regionalnej w Krakowie delegowany do Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, doktor nauk prawnych.

są przedmiotem sporu, skarg, pism procesowych, argumentów obrony i uwag oraz odpowiedzi na nie. Natomiast na procedurę ustną składa się wysłuchanie przez Trybunał pełnomocników, doradców i adwokatów lub radców prawnych oraz opinii rzecznika generalnego, jak również, w stosownym przypadku, przesłuchiwanie świadków i biegłych.

Po krótkiej przerwie *P. Paschalis* omówił rolę, jaką odgrywa w postępowaniu przed Trybunałem rzecznik generalny, który wspomaga Trybunał, publicznie przedstawiając, w sposób całkowicie bezstronny i niezależny, opinie prawne (w formie uzasadnionych wniosków) w sprawach zawisłych przed Trybunałem, przydzielonych rzecznikowi zgodnie ze Statutem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Opinia rzecznika generalnego nie ma charakteru wiążącego. Co trzy lata na warunkach określonych w Statucie TSUE następuje częściowe odnowienie składu sędziowskiego i składu rzeczników generalnych.

Następnie uczestnicy wzięli udział w charakterze obserwatorów w rozprawie C-165/16 poprzedzonej krótkim jej streszczeniem przez *N. Rouam*, sekretarza Wiceprezesa Trybunału Sprawiedliwości. Pierwszy dzień spotkania zakończyła prezentacja budynku, w którym mieści się Trybunał i instytucje z nim współpracujące.

Drugi dzień wizyty rozpoczął się natomiast od spotkania z *C. Garcia Rato*, która omówiła aspekty związane z procesem tłumaczenia dokumentów dotyczących prowadzonych postępowań oraz orzeczeń, jak również z funkcjonowaniem w Trybunale prawników lingwistów.

W trakcie kolejnej prezentacji *V. Terrien* przypomniał, że Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (*Court of Justice of the European Union*) jest instytucją sądowniczą, utworzoną na mocy Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali w 1952 r.¹ Następnie po podpisaniu Traktatów rzymskich² na początku 1957 r. Trybunał zyskał status wspólnej instytucji dla istniejących wówczas trzech Wspólnot Europejskich: Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS), Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (EWEA). Po wejściu w życie Traktatu z Lizbony 1.12.2009 r.³ instytucja przyjęła nazwę Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Od 1989 r. przy Trybunale Sprawiedliwości funkcjonuje Sąd. W wyniku znacznego wzrostu liczby spraw z dziedziny służby publicznej UE (zwłaszcza po tzw. „rozszerzeniu wschodnim UE” w 2004 r.), na mocy decyzji Rady z 2004 r.

¹ Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali z 18.4.1951, Nr EUR-Lex 11951K/TXT.

² Nazwa wspólna dla dwóch Traktatów podpisanych w Rzymie 25.3.1957 r., a mianowicie: Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą (obecnie Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej), Dz.Urz. UE 2016 C 202, s.1 oraz Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Energii Atomowej, Dz.Urz. UE 2016 C 203, s.1.

³ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 13.12.2007 r., Dz. Urz. UE 2007 C 306, s. 1.

utworzono Sąd do spraw Służby Publicznej, który od 2005 r. funkcjonuje jako izba wyspecjalizowana do sporów pracowniczych UE. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej jest instytucją Unii Europejskiej niezależną zarówno od państw członkowskich, jak i od pozostałych instytucji i organów UE. Jest to organ ponadnarodowy, który nie jest hierarchicznie powiązany z sądami krajowymi poszczególnych państw członkowskich. Zadaniem TSUE jest zapewnienie poszanowania prawa w drodze wykładni i stosowania traktatów. Zapewnia on zatem jednolite stosowanie prawa Unii Europejskiej w państwach członkowskich oraz sprawuje kontrolę nad legalnością aktów wtórnego (pochodnego) prawa UE. Najczęściej Trybunał rozpoznaje sprawy koncentrujące się wokół:

- **Wykładni prawa** (orzeczenia w trybie prejudycjalnym) – sądy krajów UE są zobowiązane do zapewniania właściwego stosowania prawa UE. Istnieje jednak ryzyko odmiennej interpretacji prawa UE przez sądy w różnych krajach. Jeżeli sąd krajowy ma jakiegokolwiek wątpliwości co do wykładni lub ważności danego aktu prawnego UE, może zwrócić się o wyjaśnienie do TSUE. Ten sam mechanizm można zastosować do ustalenia, czy krajowe przepisy lub praktyka są zgodne z prawem UE;
- **Egzekwowania prawa** (postępowania w sprawie uchybienia) – sprawy wnoszone przeciwko rządowi krajów UE w związku z nieprzestrzeganiem prawa UE. Sprawy te mogą być wnoszone do Trybunału przez Komisję Europejską lub inny kraj UE. Jeżeli Trybunał uzna dany kraj za winny uchybienia, zobowiązuje go do bezzwłocznego naprawienia sytuacji. W przeciwnym razie wszczynana jest kolejna sprawa, która może zakończyć się nałożeniem grzywny;
- **Unieważniania aktów prawnych UE** (skargi o unieważnienie) – jeżeli określony akt prawny UE uznany zostanie za niezgodny z traktatami UE lub prawami podstawowymi, rządy krajów UE, Rada UE, Komisja Europejska lub (w niektórych przypadkach) Parlament Europejski mogą zwrócić się do Trybunału o jego unieważnienie. Osoby fizyczne mogą również wnieść skargę o unieważnienie aktu prawnego UE, który bezpośrednio ich dotyczy;
- **Zapewniania podejmowania działań przez UE** (skargi w sprawie bezczynności) – Parlament, Rada i Komisja są zobowiązane do podejmowania określonych decyzji w określonych okolicznościach. Jeżeli nie dopełniają one tych zobowiązań, rządy krajów UE, inne instytucje UE lub (pod pewnymi warunkami) osoby fizyczne lub przedsiębiorstwa mogą wnieść skargę do Trybunału;
- **Skarg na instytucje UE** (roszczenia o odszkodowanie) – każda osoba fizyczna lub przedsiębiorstwo, które doznało szkody w wyniku działania lub bezczynności UE bądź jej urzędników, może wnieść przeciwko nim skargę do Trybunału.

W skład Trybunału Sprawiedliwości wchodzi 28 sędziów (po jednym z każdego państwa członkowskiego) oraz 11 rzeczników generalnych mianowanych

spośród osób o niekwestionowanej niezależności oraz mających kwalifikacje wymagane w ich państwach do piastowania najwyższych stanowisk sędziowskich lub będących prawnikami o uznanych kompetencjach. Mianowani są oni za wspólnym porozumieniem przez rządy państw członkowskich po konsultacji z komitetem na okres 6 lat z możliwością odnowienia mandatu. Sędziowie Trybunału wybierają spośród siebie na okres 3 lat (mandat odnawialny) – Prezesa TSUE, który reprezentuje go i kieruje jego pracami, przewodniczy zgromadzeniom ogólnym członków Trybunału, posiedzeniom i obradom w największych składach orzekających (pełny skład i Wielka Izba).

Z kolei *A. Hussar* zaprezentowała metody badawcze wykorzystywane w związku z funkcjonowaniem Trybunału Sprawiedliwości.

Praktyczne aspekty związane z wpływem działalności TSUE na kształtowanie się europejskiego systemu prawnego przybliżył w trakcie swojego wystąpienia *B. Lechóczki*, rzecznik prasowy, który omówił najnowsze orzeczenia zapadłe przed Trybunałem Sprawiedliwości w Luksemburgu.

Wizytę zakończyła prezentacja bardzo interesującej biblioteki TSUE, poprzedzona spotkaniem z jej administratorem *B. Patorq*.

Niewątpliwie przeprowadzona wizyta pozwoliła na wymianę poglądów i doświadczeń sędziów i prokuratorów z większości państw Unii Europejskiej, jak również pogłębiła wiedzę na temat kształtowania się i utrwalania systemu prawa europejskiego.

Z życia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury

Opracowanie redakcyjne

W II i III kwartale 2017 r. w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury kontynuowano realizację głównych zadań ustawowych związanych z prowadzeniem aplikacji ogólnej, sędziowskiej i prokuratorskiej, szkoleniem i doskonaleniem zawodowym sędziów i prokuratorów, asesorów prokuratury, referendarzy sądowych, asystentów sędziów i prokuratorów, kuratorów sądowych oraz urzędników sądów i prokuratury.

Ośrodek Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej przygotował i zrealizował wydarzenia szkoleniowe zgodnie z harmonogramem działalności szkoleniowej KSSiP przyjętym na 2017 r. oraz koordynował działania związane ze współpracą międzynarodową. Natomiast Ośrodek Szkolenia Wstępnego zorganizował i przeprowadził zjazdy dydaktyczne dla VIII rocznika aplikacji ogólnej oraz V, VI i VII rocznika aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej.

Nadmienić należy, że 21.6.2017 r. weszła w życie, uchwalona w dniu 11.5.2017 r., ustawa o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw¹, która dokonała zasadniczych zmian w systemie szkolenia wstępnego aplikantów poprzez likwidację trwającej 12 miesięcy aplikacji ogólnej. Wprowadzona zmiana oznacza, że aplikanci rozpoczynają szkolenie wstępne bezpośrednio na aplikacji sędziowskiej lub prokuratorskiej, której czas trwania został wydłużony z 30 do 36 miesięcy. Podstawową drogą dojścia do służby sędziowskiej jest aplikacja sędziowska odbywana w Krajowej Szkole Sądownictwa i Pro-

¹ Dz.U. poz. 1139, dalej jako: nowelizacja KSSiPU.

kuratury, która kończy się egzaminem sędziowskim. Po jego zdaniu przysługuje uprawnienie do wyboru jednego z wolnych stanowisk asesorskich, według kolejności miejsca zajmowanego na liście klasyfikacyjnej egzaminowanych aplikantów sędziowskich. Asesorów sądowych mianuje Minister Sprawiedliwości, który następnie przedstawia ich wykaz Krajowej Radzie Sądownictwa. Krajowa Rada Sądownictwa wyposażona została w prawo sprzeciwu wobec powierzenia asesorowi prawa do wykonywania obowiązków sędziego, przy czym motywy takiej odmowy muszą zostać przedstawione na piśmie, a sama odmowa może być poddana kontroli Sądu Najwyższego. Po upływie 36 miesięcy pełnienia przez asesora sądowego obowiązków sędziowskich, o ile złoży on wniosek o powołanie na stanowisko sędziego, dokonywana będzie ocena jego kwalifikacji do pełnienia tego urzędu. Ocena ta będzie dokonywana przez wizytatorów z obszaru innego sądu okręgowego niż ten, w którym znajduje się sąd rejonowy będący miejscem pełnienia obowiązków służbowych asesora. W wypadku zgłoszenia przez asesora uwag do oceny, organem uprawnionym do ich rozpoznania będzie Krajowa Rada Sądownictwa. Przed podjęciem uchwały o nieprzedstawieniu danego kandydata do powołania na stanowisko sędziowskie, Krajowa Rada Sądownictwa obowiązana będzie zarządzić lustrację jego pracy przez trzech sędziów wizytatorów z obszaru innej apelacji niż apelacja, na obszarze której znajduje się sąd stanowiący miejsce pełnienia służby przez asesora. Po uzyskaniu pozytywnej opinii co do swojej pracy asesor sądowy zostanie przedstawiony przez Krajową Radę Sądownictwa Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej z wnioskiem o powołanie na urząd sędziego. W wypadku podjęcia przez Krajową Radę Sądownictwa negatywnej uchwały, asesorowi przysługiwać będzie odwołanie do Sądu Najwyższego na zasadach ogólnych. Wprowadzone zostały także zmiany w zakresie dotyczącym przebiegu aplikacji. Zmieniono m.in. zakres uprawnień aplikanta w razie niezdolności odbywania aplikacji z powodu długotrwałej choroby lub konieczności sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem.

Szkolenie wstępne

Wybory stanowisk asesora sądowego

Na podstawie nowo wprowadzonych uregulowań prawnych, w szczególności zaś art. 15 ust. 2 nowelizacji KSSiPU, w dniu **24.6.2017 r.** w siedzibie Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury **w Krakowie** przeprowadzono procedurę losowania kolejności miejsc na liście klasyfikacyjnej kandydatów na stanowisko asesora sądowego tych aplikantów, którzy uzyskali równą liczbę punktów na egzaminie sędziowskim, przy czym o wygranej w losowaniu decydowało wyciągnięcie losu z niższą liczbą. Natomiast w dniu **9.8.2017 r.** w Krajowej Szkole **w Krakowie**, m.in. absolwenci KSSiP – w obecności Dyrektora KSSiP dr hab.

Małgorzaty Manowskiej i zastępcy Dyrektora ds. aplikacji *Adama Sęka*, a także zaproszonych gości, w tym m.in. reprezentującej Ministra Sprawiedliwości sędzi *Dagmary Pawełczyk-Woickiej* oraz prezesów sądów apelacyjnych – złożyli oświadczenia o dokonaniu wyboru stanowiska asesora sądowego. Oświadczenia te zostały odebrane od kandydatów umieszczonych na liście klasyfikacyjnej. Lista ta została natomiast ogłoszona w dniu 24.6.2017 r., a ujęte zostały na niej osoby, które:

- odbyły aplikację w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, zdały egzamin sędziowski i nie zostały skreślone z listy aplikantów aplikacji sędziowskiej,
- zajmują stanowiska referendarzy sądowych lub asystentów sędziów i w latach 2011–2016 zdały egzamin sędziowski.

Podstawę prawną wpisania na listę oraz dokonania wyboru stanowiska asesora sądowego stanowi art. 15 ust. 1, 3 i 4 KSSiPU.

Kandydaci dokonali wyboru stanowiska asesora sądowego spośród stanowisk zawartych w wykazie Ministra Sprawiedliwości² obejmującym 323 etaty w sądach rejonowych w wydziałach: cywilnych, karnych, gospodarczych, upadłościowo-restrukturyzacyjnych oraz pracy i ubezpieczeń społecznych. Wybór stanowisk asesora sądowego odbył się jawnie według kolejności zajmowanej na liście klasyfikacyjnej, a wyboru etatów dokonało 270 osób spośród 351 uprawnionych.

Konkurs THEMIS

W dniach **3–6.7.2017 r. w Budapeszcie** odbył się półfinał organizowanego przez EJTN konkursu THEMIS, w którym uczestniczyła drużyna aplikantów KSSiP w składzie: *Paulina Korfanty-Pisana* – aplikantka VII rocznika aplikacji sędziowskiej, *Małgorzata Żmijewska* – aplikantka VI rocznika aplikacji sędziowskiej oraz *Radosław Skwirt* – aplikant VI rocznika aplikacji sędziowskiej. Polska grupa, występująca pod opieką wykładowcy Krajowej Szkoły, sędziego Sądu Okręgowego w Lublinie *Artura Ozimka*, zajęła II miejsce, prezentując, bardzo wysoko ocenioną przez jury konkursu, pracę pisemną pt. „Odwaga w służbie sędziego. Norma czy wyjątek?”.

Nominacje prokuratorskie dla absolwentów KSSiP

2.6.2017 r. w siedzibie Prokuratury Krajowej w **Warszawie** odbyła się z udziałem Zastępcy Prokuratora Generalnego – *Roberta Hernanda*, Zastępcy Prokuratora Krajowego *Agaty Gałuszki-Górskiej*, Dyrektora Biura Kadr Prokuratury Krajowej *Jarosława Hołdy* oraz Zastępcy Dyrektora Biura Kadr Prokuratury

² Dz.Urz. MS z 6.7.2017 r. poz. 167.

Krajowej Leszka Drwęskiego, uroczystość wręczenia nominacji na stanowiska prokuratorskie m.in. absolwentom I, II i III rocznika aplikacji prokuratorskiej KSSiP. Decyzjami Prokuratora Generalnego z dniem 2.6.2017 r. zostali powołani na stanowisko prokuratora Prokuratury Rejonowej:

- Grzegorz Bucoń w Prokuraturze Rejonowej w Łukowie,
- Bartosz Pawletta w Prokuraturze Rejonowej Wrocław-Fabryczna we Wrocławiu,
- Monika Skrzypik-Skrok w Prokuraturze Rejonowej w Krasnymstawie,
- Agnieszka Tyszkiewicz w Prokuraturze Rejonowej w Mogilnie.

Porozumienia

5.6.2017 r. w siedzibie Komendy Głównej Żandarmerii Wojskowej w **Warszawie** Dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzata Manowska* oraz zastępca Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej gen. bryg. *Robert Jędrychowski* podpisali porozumienie o wzajemnej współpracy na czas nieokreślony. Określa ono szczegółowy zakres i zasady współpracy obu instytucji w odniesieniu do organizowania i prowadzenia szkoleń dla kadr sądownictwa i prokuratury, aplikantów Krajowej Szkoły oraz funkcjonariuszy i pracowników Żandarmerii Wojskowej, a także promowania jakości kształcenia i wymiany dobrych praktyk w tym zakresie. Porozumienie umożliwia Krajowej Szkole i Komendzie Głównej Żandarmerii Wojskowej organizację wspólnych przedsięwzięć szkoleniowych oraz korzystanie przez KSSiP z bazy szkoleniowej oraz oferty dydaktycznej Żandarmerii Wojskowej, celem realizacji szkoleń dla kadr sądownictwa i prokuratury.

Współpraca międzynarodowa

23.4.2017 r. w Astanie (Kazachstan) odbyło się z udziałem przedstawiciela Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury kolejne spotkanie konsorcjum projektu finansowanego przez Unię Europejską dotyczącego udzielenia wsparcia dla reformy sądownictwa w Kazachstanie poprzez wzmocnienie wymiaru sprawiedliwości. W jego trakcie członkowie konsorcjum omówili wyniki dotychczasowej współpracy oraz plan działania na kolejnych 6 miesięcy.

W dniach **8–19.5.2017 r.** oraz **19–30.6.2017 r.** Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury gościła, w ramach I i II edycji tegorocznego Programu Wymiany Sędziów i Prokuratorów organizowanego przez Europejską Sieć Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości³, odpowiednio grupę 17 i 23 sędziów i prokuratorów

³ European Judicial Training Network, dalej jako: EJTN.

z krajów Unii Europejskiej. W pierwszym tygodniu stażu, mającego tradycyjnie miejsce **w Warszawie**, jego uczestnicy zapoznawani byli w trakcie wizyt studyjnych z funkcjonowaniem centralnych instytucji polskiego wymiaru sprawiedliwości, a to: Sądu Najwyższego, Prokuratury Krajowej, Krajowej Rady Sądownictwa, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Instytutu Pamięci Narodowej. Z kolei drugi tydzień wymiany poświęcono na zapoznanie stażystów z działalnością sądów oraz powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury **w Białymstoku, Tarnowie i Będzinie**.

W dniach **5–6.6.2017 r. w Lublinie** odbyło się seminarium pt. „Prawo właściwe dla zobowiązań umownych” zorganizowane przez Krajową Szkołę przy współpracy z EJTN w ramach projektu *Catalogue Plus*. W seminarium uczestniczyło 10 sędziów z Włoch, Rumunii, Bułgarii, Portugalii, Litwy, Niemiec oraz Hiszpanii, a także 39 sędziów i asystentów sędziów z Polski. Celem szkolenia było omówienie jednego z najbardziej problematycznych zagadnień w praktyce orzeczniczej w sprawach z elementem międzynarodowym, a mianowicie prawa kolizyjnego. Szczególną uwagę zwrócono na stosowanie norm kolizyjnych na tle uregulowań zawartych w dwóch rozporządzeniach unijnych z 2007 r. oraz 2008 r. (tzw. Rome I i Rome II). Powyższe akty prawne analizowano zarówno w świetle norm prawnych prawa prywatnego międzynarodowego, jak i rozwiązań funkcjonujących w polskiej procedurze cywilnej.

W dniu **9.6.2017 r. w Kijowie** odbyła się międzynarodowa konferencja pt. „System szkolenia wstępnego prokuratorów: międzynarodowa praktyka a ukraińskie doświadczenia” zorganizowana przez Radę Europy w ramach jej projektu pn. „Dalsze wsparcie dla reform wymiaru sprawiedliwości na Ukrainie” we współpracy z Prokuraturą Generalną Ukrainy oraz Krajową Akademią Prokuratury Ukrainy. Celem konferencji było m.in. omówienie systemu kształcenia przyszłych prokuratorów obowiązującego w państwach Unii Europejskiej, w tym modelu polskiego, który został przedstawiony przez kierownika Działu Programów Ośrodka Szkolenia Wstępnego KSSiP dr *Agnieszkę Pilch*. Konferencja była okazją do wymiany podglądów na temat optymalnego systemu kształcenia aplikantów prokuratorskich, służącą również wskazaniu ewentualnych zmian w systemie kształcenia przyszłych prokuratorów na Ukrainie.

W ramach programu Rady Europy pn. „Edukacja w zakresie Praw Człowieka dla Prawników” w dniach **19–20.6.2017 r. w Strasburgu** odbyła się konferencja sieci HELP, która zgromadziła ponad 130 przedstawicieli zarówno krajowych instytucji szkolących sędziów i prokuratorów, jak i stowarzyszeń prawniczych z państw członkowskich Rady Europy. Tegoroczna konferencja zatytułowana „HELP for Friendly Justice” poświęcona była tematyce praw człowieka w kontekście praw dzieci w postępowaniu sądowym, przy czym w trakcie konfe-

rencji jej uczestnicy zostali zapoznani również z najnowszym orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka odnoszącym się do tej problematyki. Konferencja stanowiła także okazję do przedstawienia nowych kursów szkoleniowych oferowanych w ramach sieci HELP, w tym dotyczącego wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku oraz praw dziecka. Podczas spotkania zaprezentowano także nową platformę szkoleniową HELP w systemie *e-learning*. W drugim dniu tego wydarzenia jego uczestnicy, a w tym kierownik Działu Współpracy Międzynarodowej KSSiP *Rafał Nozdryn-Płotnicki*, mieli możliwość wzięcia udziału w łączonej sesji oraz warsztatach organizowanych w ramach konferencji pt. „Learning to Live Together: a Shared Commitment to Democracy”, dotyczącej przyszłości edukacji w zakresie praw obywatelskich i praw człowieka w Europie.

W dniach **22–23.6.2017 r. na Malcie**, przy udziale delegacji Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, której przewodniczył zastępca Dyrektora Krajowej Szkoły ds. szkolenia ustawicznego i współpracy międzynarodowej *Adam Czerwiński*, odbyło się Zgromadzenie Ogólne EJTN pod przewodnictwem sędziego *Michaela Mallia* – Dyrektora Komisji Studiów Sądowych na Malcie. W zgromadzeniu uczestniczyli także m.in. Sekretarz Generalny EJTN *Wojciech Postulski* oraz *Marc Jorna* reprezentujący Dyрекcję Generalną Komisji Europejskiej ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Konsumentów. W trakcie zgromadzenia przedstawione zostały raporty i sprawozdania z ostatniego roku działalności sieci, jak również odbyły się interaktywne warsztaty poświęcone wyzwaniom i problemom pojawiającym się w ramach prac poszczególnych grup i podgrup roboczych EJTN. Przedstawiono także plany działalności szkoleniowej tychże grup na rok 2018. W programie zgromadzenia przewidziano ponadto warsztaty dotyczące strategii działalności EJTN, dalszego rozwoju współpracy pomiędzy członkami sieci oraz współpracy z podmiotami niebędącymi jej członkami przy tworzeniu programów szkoleniowych. W trakcie drugiego dnia zgromadzenia podjęto decyzję o przyznaniu statusu członka EJTN dwóm dotychczasowym obserwatorom, tj. Biurom Prokuratorów Generalnych Estonii i Litwy.

W dniach **28–30.6.2017 r.** prokurator delegowany do Ośrodka Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSiP, reprezentując Sekretarza Generalnego EJTN wziął udział w odbywającym się w **Valletcie** 48. Spotkaniu Plenarnym Punktów Kontaktowych Europejskiej Sieci Sądowej. W trakcie spotkania omówiono problematykę europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych, prania brudnych pieniędzy oraz e-dowodów. Jednym z elementów spotkania były warsztaty poświęcone pierwszym doświadczeniom praktycznym związanym z funkcjonowaniem europejskiego nakazu dochodzeniowego oraz ekstradycji obywateli państw Unii Europejskiej do państw trzecich.

Szkolenia

W dniach **5–7.6.2017 r. w Dębem** miało miejsce szkolenie dla sędziów pt. „Etyczne i psychologiczne aspekty służby sędziego”.

Szkolenie o podobnej tematyce i także **w Dębem** zorganizowane zostało również dla prokuratorów i asesorów prokuratury. Nosiło ono tytuł „Zasady etyki zawodowej prokuratora w związku z pełnieniem służby i poza nią”, a odbyło się w dniach **15–17.5.2017 r.**

Natomiast sędziowie i referendarze sądowi orzekający w wydziałach cywilnych oraz asystenci sędziów, prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa cywilnego byli adresatami szkoleń pt.:

- „Postępowanie egzekucyjne – wybrane zagadnienia”, które odbyły się w dniach **10.5.2017 r. w Gdańsku, 15.5.2017 r. w Poznaniu, 24.5.2017 r. we Wrocławiu oraz 14.6.2017 r. w Rzeszowie**,
- „Postępowanie spadkowe krajowe i unijne”, mających miejsce w dniach **12.5.2017 r. w Łodzi, 24.5.2017 r. w Krakowie, 9.6.2017 r. w Lublinie oraz 23.6.2017 r. w Białymstoku**,
- „Odpowiedzialność za szkody przy wykonywaniu władzy publicznej” zrealizowanego w dniach **7–9.6.2017 r. w Dębem**.

„Prawo upadłościowe i restrukturyzacyjne” to z kolei temat szkolenia przeprowadzonego w dniach **24–26.4.2017 r. w Lublinie** dla sędziów orzekających w wydziałach ds. upadłości i restrukturyzacji oraz ich asystentów, a także prokuratorów i asesorów prokuratury zajmujących się sprawami cywilnymi.

Sędziowie z wydziałów rodzinnych i nieletnich, ich asystenci oraz prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z tego zakresu byli natomiast uczestnikami:

- w dniach **24.4.2017 r. w Łodzi, 11.5.2017 r. w Gdańsku, 16.5.2017 r. w Olsztynie, 5.6.2017 r. w Rzeszowie, 7.6.2017 r. w Lublinie, 19.6.2017 r. w Warszawie oraz 26.6.2017 r. w Szczecinie** – szkolenia pt. „Piecza zastępcza”,
- w dniach **25.4.2017 r. w Warszawie, 15.5.2017 r. w Rzeszowie, 16.5.2017 r. w Lublinie, 8.6.2017 r. w Olsztynie, 9.6.2017 r. w Gdańsku oraz 23.6.2017 r. w Łodzi** – szkolenia pt. „Kontakty z dzieckiem”.

„System Dozoru Elektronicznego” był z kolei tematem szkoleń zrealizowanych **24.4.2017 r. w Białymstoku, 8.5.2017 r. w Krakowie, 9.5.2017 r. w Katowicach, 15.5.2017 r. w Gdańsku, 22.5.2017 r. w Poznaniu, 23.5.2017 r. we Wrocławiu, 29.5.2017 r. w Rzeszowie, 1.6.2017 r. w Lublinie oraz 5.6.2017 r. w Szczecinie** dla sędziów i referendarzy sądowych orzekających w wydziałach karnych, prokuratorów i asesorów prokuratury oraz kuratorów sądowych.

W dniach **25.4.2017 r. w Bydgoszczy, 12.5.2017 r. w Olsztynie, 2.6.2017 r. w Katowicach oraz 30.6.2017 r. w Krakowie** przeprowadzone zostały szkolenia

pt. „Zagadnienia intertemporalne na gruncie Kodeksu karnego”, których uczestnikami byli sędziowie, asystenci sędziów orzekających w wydziałach karnych, prokuratorzy, asesory prokuratury i asystenci prokuratorów.

Natomiast nowo mianowani referendarze sądowi byli adresatami przeprowadzonego w dniach **26–28.4.2017 r. w Dębem** szkolenia zawodowego. Nadto w dniach **29–31.5.2017 r. w Lublinie** zorganizowano dla nich szkolenie pt. „Kompetencje procesowe referendarza sądowego”.

„Zasady wymiaru kary łącznej oraz orzekanie w przedmiocie wyroku łącznego” to z kolei temat szkoleń przeprowadzonych w dniach **26.4.2017 r. w Bydgoszczy**, **11.5.2017 r. w Olsztynie**, **1.6.2017 r. w Katowicach** oraz **29.6.2017 r. w Krakowie** dla sędziów orzekających w wydziałach karnych, ich asystentów oraz prokuratorów i asesorów prokuratury.

Dla tych samych grup adresatów zrealizowano także **w Lublinie** w dniach **19–21.6.2017 r.** szkolenia pt. „Postępowanie wykonawcze w sprawach karnych – zagadnienia wybrane”.

27.4.2017 r. w Lublinie oraz **28.4.2017 r. w Białymstoku** odbyły się natomiast szkolenia pt. „Roszczenia z tytułu wypadków przy pracy”, w których wzięli udział sędziowie i asystenci sędziów z wydziałów pracy i ubezpieczeń społecznych oraz prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami cywilnymi.

„Postępowanie odwoławcze w świetle aktualnie obowiązujących przepisów kodeksu postępowania karnego. Sporządzanie środków odwoławczych przez prokuratorów” to temat szkoleń, które miały miejsce w dniach **4.5.2017 r. w Lublinie**, **12.5.2017 r. w Gdańsku**, **15.5.2017 r. w Szczecinie**, **19.5.2017 r. w Łodzi** oraz **26.5.2017 r. w Warszawie** z udziałem prokuratorów, asesorów prokuratury oraz asystentów prokuratorów.

Ta sama grupa adresatów mogła również uczestniczyć w szkoleniu pt. „Cyberprzestępczość” zrealizowanym w dniach **10–12.5.2017 r. w Szczytnie**.

Natomiast sędziowie orzekający w wydziałach cywilnych sądów rejonowych i okręgowych, ich asystenci, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa cywilnego byli adresatami szkoleń pt.:

- „Podział i rozgraniczanie nieruchomości” – mających miejsce w dniach **8.5.2017 r. w Gliwicach**, **15.5.2017 r. w Poznaniu**, **16.5.2017 r. w Szczecinie**, **19.5.2017 r. we Wrocławiu**, **23.5.2017 r. w Krakowie**, **2.6.2017 r. w Bydgoszczy**, **12.6.2017 r. w Lublinie**, **19.6.2017 r. w Olsztynie** oraz **26.6.2017 r. w Łodzi**,
- „Dział spadku, podział majątku wspólnego, rozliczenia majątkowe konkubentów” – przeprowadzonych w dniach **22.5.2017 r. w Białymstoku**, **23.5.2017 r. w Bydgoszczy**, **9.6.2017 r. we Wrocławiu** oraz **12.6.2017 r. w Poznaniu**.

W dniach **8–10.5.2017 r. w Lublinie** oraz **12–14.06.2017 r. w Dębem** odbyło się adresowane do sędziów i referendarzy sądowych orzekających w wydziałach

cywilnych, gospodarczych, pracy i ubezpieczeń społecznych, wieczystoksięgowych i rejestrowych, a także prokuratorów i asesorów prokuratury zajmujących się sprawami cywilnymi szkolenie pt. „Ekonomia i finanse”.

W dniach **8.5.2017 r.** oraz **22.5.2017 r.** odbyły się w **Dębem** szkolenia dla sędziów po objęciu pierwszego stanowiska.

Natomiast sędziowie i referendarze sądowi orzekający w wydziałach wieczystoksięgowych, sędziowie orzekający w wydziałach cywilnych sądów rejonowych i okręgowych, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa cywilnego byli uczestnikami szkolenia pt. „Bieżące problemy orzecznictwa wieczystoksięgowego i hipotecznego. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego po nowelizacji”, które miało miejsce w dniach **9.5.2017 r. w Lublinie, 16.5.2017 r. w Białymstoku, 18.5.2017 r. w Bydgoszczy, 23.5.2017 r. w Katowicach** oraz **25.5.2017 r. w Krakowie**.

Z kolei sędziowie i asystenci sędziów z wydziałów pracy i ubezpieczeń społecznych oraz prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa cywilnego uczestniczyli w dniach **9.5.2017 r. we Wrocławiu, 10.5.2017 r. w Katowicach, 23.5.2017 r. w Szczecinie** oraz **24.5.2017 r. w Poznaniu** w szkoleniu pt. „Bieżące problemy orzecznictwa w zakresie świadczeń emerytalno-rentowych” oraz w dniach **15–17.5.2017 r. w Lublinie** w szkoleniu pt. „Obowiązkowe ubezpieczenia społeczne. Zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym. Odpowiedzialność za niewykonanie obowiązku prawidłowego zgłoszenia do ubezpieczeń oraz odprowadzanie składek na ubezpieczenia społeczne”.

W dniach **10–12.5.2017 r. w Lublinie** odbyło się adresowane do sędziów i prokuratorów szkolenie pt. „Odpowiedzialność karna za błąd medyczny”, którego celem było przedstawienie podstawowych pojęć prawa medycznego, zasad udzielania świadczeń opieki zdrowotnej, praw pacjenta, a także reguł prowadzenia dokumentacji medycznej. Szkolenie miało wymiar praktyczny, albowiem jego uczestnikom przybliżono, na gruncie konkretnych stanów faktycznych, problematykę klasyfikacji danych zachowań jako błędów medycznych, przy jednoczesnym zaprezentowaniu ich definicji i rodzajów. Uczestniczącym w szkoleniu sędziom i prokuratorom zaprezentowano także kwestie związane z wyznaczaniem kierunków postępowania w sprawach dotyczących błędów medycznych odnoszące się do zabezpieczania materiału dowodowego, w tym dokumentacji lekarskiej z uwzględnieniem zagadnienia tajemnicy lekarskiej. Odrębne miejsce poświęcono zasadom opiniowania przez biegłych lekarzy w tego typu sprawach oraz ocenie tych opinii z punktu widzenia ich wykorzystania w prowadzonych postępowaniach.

W dniach **11.5.2017 r. w Szczecinie, 12.5.2017 r. w Poznaniu, 24.5.2017 r. w Warszawie, 25.5.2017 r. w Lublinie, 5.6.2017 r. w Katowicach, 6.6.2017 r. we**

Wrocławiu oraz **13.6.2017 r. w Gdańsku** odbyły się natomiast szkolenia pt. „Bieżące problemy orzecznictwa rejestrowego w zakresie Krajowego Rejestru Sądowego” adresowane do sędziów i referendarzy sądowych orzekających w wydziałach rejestrowych Krajowego Rejestru Sądowego i gospodarczych, pracy, a także zajmujących się sprawami cywilnymi prokuratorów i asesorów prokuratury.

W dniach **15.5.2017 r. w Warszawie, 16.5.2017 r. w Białymstoku, 17.5.2017 r. w Lublinie, 18.5.2017 r. w Rzeszowie, 19.5.2017 r. w Krakowie, 30.5.2017 r. we Wrocławiu, 31.5.2017 r. w Katowicach** oraz **1.6.2017 r. i 8.6.2017 r. w Łodzi** zrealizowano szkolenia dla kuratorów sądowych pt. „Wykonywanie orzeczeń w sprawach karnych w świetle zmian w kodeksie karnym wykonawczym”. Do tej samej grupy zawodowej adresowane było także szkolenie pt. „Psychologiczne aspekty pracy kuratora zawodowego”, które odbyło się w dniach **7–9.6.2017 r. w Dębem**.

Z kolei dla prokuratorów Krajowa Szkoła zrealizowała w dniach **15–19.5.2017 r. w Szczycinie** szkolenie pt. „Postępowanie organów ścigania w przypadku uprowadzenia osoby dla okupu lub w celu wymuszenia innego zachowania w zamian za uwolnienie zakładnika, którego miejsce pozostaje nieznane” oraz w dniach **12–14.6.2017 r. w Dębem** warsztaty na temat prowadzenia postępowań karnych w sprawach dotyczących przestępstw motywowanych nienawiścią.

W dniach **17–19.5.2017 r. w Lublinie** miała miejsce kolejna edycja warsztatów szkoleniowych dla rzeczników prasowych sądów okręgowych i apelacyjnych pt. „Rola rzecznika prasowego w kreowaniu wizerunku sądów”.

„Postępowanie karne po nowelizacji” to z kolei temat szkoleń, które odbyły się **17.5.2017 r. w Bydgoszczy, 26.5.2017 r. w Poznaniu, 29.5.2017 r. w Krakowie, 30.5.2017 r. w Katowicach, 31.5.2017 r. we Wrocławiu, 2.6.2017 r. w Szczecinie, 9.6.2017 r. w Łodzi, 12.6.2017 r. w Warszawie** oraz **19.6.2017 r. w Białymstoku**, a dedykowane były prokuratorom i asesorom prokuratury, a także orzekającym w wydziałach karnych sędziom, podobnie zresztą, jak mające miejsce w dniach **21–23.6.2017 r. w Dębem** szkolenie pt. „Stosowanie i wykonywanie środków zabezpieczających”.

W dniach **18–19.5.2017 r. w Radomiu, 22–23.5.2017 r. w Częstochowie, 8–9.6.2017 r. w Zamościu** oraz **12–13.6.2017 r. w Krośnie** odbyły się adresowane do sędziów szkolenia pt. „Stosowanie w polskim porządku prawnym standardów wypracowanych przez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”.

„Ubezpieczenia społeczne po nowelizacji. Postępowanie odrębne w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych” to z kolei temat szkoleń przeprowadzonych dla sędziów orzekających w wydziałach pracy i ubezpieczeń społecznych oraz ich asystentów, a także prokuratorów i asesorów prokuratury zajmujących się sprawami z zakresu prawa cywilnego w dniach **22.5.2017 r. w Rzeszowie**,

23.5.2017 r. w Lublinie, 31.5.2017 r. we Wrocławiu oraz 1.6.2017 r. w Poznaniu. Ta sama grupa adresatów mogła również uczestniczyć w szkoleniach pt. „Świadczenia ze stosunku pracy. Czas pracy jako podstawa roszczeń pracowniczych” mających miejsce **12.6.2017 r. w Rzeszowie, 13.6.2017 r. w Lublinie oraz 14.6.2017 r. w Białymstoku.**

Dla sędziów i referendarzy sądowych pełniących funkcje przewodniczących wydziałów zrealizowano w dniach **22–24.5.2017 r. w Lublinie** szkolenie pt. „Sprawny wydział”.

Także **w Lublinie**, z tym że w dniach **24–26.5.2017 r.** przeprowadzono adresowane do sędziów szkolenie pt. „Wykładnia prawa. Konstytucja RP, Karta Praw Podstawowych UE oraz Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w orzecznictwie sądów powszechnych”.

„Odpowiedzialność za szkody medyczne” to natomiast temat zrealizowanego w dniach **31.5–2.6.2017 r. w Dębem** szkolenia dla sędziów orzekających w wydziałach cywilnych sądów okręgowych i apelacyjnych oraz ich asystentów, a także prokuratorów i asesorów prokuratury zajmujących się sprawami z zakresu prawa cywilnego.

W dniu **8.6.2017 r.** w Centrum Konferencyjno-Szkoleniowym Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów **w Warszawie** odbyło się z udziałem sędziów i prokuratorów seminarium pt. „Egzekucja sądowa z certyfikatów inwestycyjnych i jednostek uczestnictwa w funduszu inwestycyjnym”.

„Jurysdykcja i prawo właściwe w zakresie: rozvodu, separacji, unieważnienia małżeństwa i odpowiedzialności rodzicielskiej” to z kolei tematyka poruszana podczas szkolenia adresowanego do sędziów orzekających w wydziałach rodzinnych i nieletnich oraz ich asystentów, a także prokuratorów i asesorów prokuratury zajmujących się sprawami cywilnymi, mającego miejsce w dniach **12–14.6.2017 r. w Lublinie.**

Sędziowie orzekający w wydziałach pracy i ubezpieczeń społecznych oraz ich asystenci, a także prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa cywilnego uczestniczyli w dniach **19–21.6.2017 r. w Dębem** w szkoleniu pt. „Kodeks pracy oraz postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych”.

„Ochrona dóbr osobistych w stosunkach pracy. Mobbing i dyskryminacja w stosunkach pracy” to z kolei temat szkoleń zorganizowanych w dniach **22.6.2017 r. w Krakowie, 23.6.2017 r. w Katowicach, 29.6.2017 r. w Poznaniu oraz 30.6.2017 r. w Gdańsku**, w których wzięli udział sędziowie i asystenci sędziów z wydziałów cywilnych, pracy i ubezpieczeń społecznych oraz prokuratorzy i asesory prokuratury zajmujący się sprawami z zakresu prawa cywilnego.

Problematyka wpływu ogłoszenia upadłości i otwarcia restrukturyzacji na przebieg cywilnych sądowych postępowań rozpoznawczych była natomiast

przedmiotem szkolenia przeprowadzonego w dniach **26.6.2017 r. w Białymstoku** i **28.6.2017 r. w Szczecinie** dla sędziów orzekających w wydziałach cywilnych, gospodarczych oraz pracy i ubezpieczeń społecznych oraz ich asystentów, a także prokuratorów i asesorów prokuratury zajmujących się sprawami z zakresu prawa cywilnego.

Z kolei rzecznicy dyscyplinarni i członkowie sądów dyscyplinarnych wzięli udział w zrealizowanym dla nich w dniach **28–30.6.2017 r. w Dębem** szkoleniu pt. „Postępowanie dyscyplinarne, służbowe i w sprawach o uchylenie immunitetu prokuratorskiego po zmianach wprowadzonych ustawą Prawo o prokuraturze”.

W dniach **5–7.7.2017 r. w Lublinie** odbyło się międzynarodowe szkolenie językowe z zakresu terminologii prawniczej języka angielskiego dotyczącej cyberprzestępczości z udziałem 37 sędziów i prokuratorów z 15 krajów członkowskich Unii Europejskiej (m.in. Czech, Grecji, Hiszpanii, Litwy, Słowenii, Włoch oraz Polski). Uczestnicy seminarium podzieleni zostali na trzy grupy i każda z udziałem prawnika-eksperta oraz lingwisty rozwijała specjalistyczne słownictwo z zakresu cyberprzestępczości oraz miała okazję pogłębić ogólne kompetencje językowe w zakresie czytania, pisania, mówienia oraz rozumienia tekstu.

W II i III kwartale 2017 r. zrealizowano także szereg wydarzeń szkoleniowych adresowanych do urzędników sądów i prokuratury, a w tym:

- w dniach **19–21.4.2017 r. w Lublinie** - szkolenie z zakresu realizacji spraw pracowniczych,
- **20.4.2017 r. w Warszawie, 24.4.2017 r. w Gdańsku, 8.5.2017 r. w Krakowie** oraz **22.5.2017 r. w Szczecinie** - szkolenie pt. „Czynności podejmowane w sekretariatach powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury”,
- **24.4.2017 r. w Gliwicach, 28.4.2017 r. w Krakowie, 8.5.2017 r. w Rzeszowie** oraz **5.6.2017 r. w Łodzi** – szkolenie pt. „Wybrane zagadnienia z zakresu czynności kancelaryjno-biurowych dla urzędników sądów powszechnych wydziałów karnych”,
- w dniach **8.5.2017 r. i 28.6.2017 r. w Lublinie, 18.5.2017 r. w Olsztynie** oraz **19 i 22.5.2017 r. w Gdańsku, 23.5.2017 r. w Poznaniu, 24.5.2017 r. w Szczecinie, 29.5.2017 r. w Warszawie, 26.6.2017 r. w Krakowie, 27.6.2017 r. w Rzeszowie** – szkolenie z zakresu ochrony danych osobowych i dostępu do informacji publicznej,
- **8.5.2017 r. we Wrocławiu, 9.5.2017 r. w Poznaniu, 12.5.2017 r. w Katowicach, 15.5.2017 r. w Białymstoku** oraz **9.6.2017 r. w Krakowie** - szkolenia z zakresu archiwizacji,
- **15.5.2017 r. we Wrocławiu, 22.5.2017 r. w Białymstoku, 19.6.2017 r. w Poznaniu** oraz **26.6.2017 r. w Szczecinie** - szkolenie pt. „Czynności podejmowane w sekretariatach sądowych wydziałów cywilnych”,

- **16.5.2017 r. we Wrocławiu, 23.5.2017 r. w Białymstoku, 6.6.2017 r. w Bydgoszczy, 20.6.2017 r. w Poznaniu oraz 27.6.2017 r. w Szczecinie** - szkolenie pt. „Wybrane zagadnienia z zakresu czynności kancelaryjno-biurowych dla urzędników sądów powszechnych wydziałów cywilnych”,
- **19.5.2017 r. i 7.6.2017 r. w Gdańsku, 29.5.2017 r. i 5.6.2017 r. w Szczecinie, 6.6.2017 r. w Poznaniu, 8.6.2017 r. w Warszawie, 9.6.2017 r. w Białymstoku, 12.6.2017 r. we Wrocławiu oraz 19.6.2017 r. w Krakowie** - szkolenie pt.: „Postępowanie z dowodami rzeczowymi”,
- **22.5.2017 r. w Gdańsku, 19.6.2017 r. w Katowicach oraz 20.6.2015 r. w Krakowie** - szkolenie pt. „Czynności podejmowane w sekretariatach sądowych wydziałów karnych”,
- **7–9.6.2017 r. w Lublinie oraz 28–30.6.2017 r. w Dębem** - szkolenie pt. „Obrót prawny z zagranicą w sprawach karnych dla urzędników sądów powszechnych”,
- **26–28.6.2017 r. w Lublinie** – szkolenie pt. „Obrót prawny z zagranicą w sprawach karnych dla urzędników prokuratury”,
- **26–28.6.2017 r. w Dębem** - szkolenie pt. „Dyscyplina finansów publicznych, kontrola zarządcza, planowanie i realizacja budżetu dla urzędników sądów powszechnych”,
- **28–30.6.2017 r. w Lublinie** - szkoleniu pt. „Działalność inwestycyjna, prawo zamówień publicznych i prawo budowlane dla urzędników sądów powszechnych”,
- **28–30.6.2017 r. w Lublinie** - szkolenie pt. „Analiza kryminalna”.

Konferencje i inne wydarzenia

8.5.2017 r. w Katowicach odbyła się, objęta honorowym patronatem Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej*, konferencja naukowa pt. „Namowa lub pomoc w samobójstwie. Aspekty kryminologiczne i kryminalistyczne”, zorganizowana przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Podczas konferencji, która zgromadziła prokuratorów, sędziów, przedstawicieli nauki, funkcjonariuszy Policji i innych organów bezpieczeństwa wewnętrznego oraz studentów prawa, omówiono aktualne zagadnienia związane z kryminologiczną i kryminalistyczną oceną samobójstw, w tym zaprezentowano i przeanalizowano wyniki badań naukowych w tym zakresie. W wydarzeniu tym wziął udział delegowany do KSSiP prokurator *Piotr Kosmaty*.

12.5.2017 r. w siedzibie Krajowej Szkoły w **Krakowie** gościła grupa 7 adwokatów z miejscowości Stravanger w Norwegii, przebywających w Polsce w związku z planowanym rozpoczęciem działalności na rynku usług prawniczych. Podczas

spotkania delegowani do Krajowej Szkoły sędzia, prokurator i asystent sędziego przedstawili gościom zasady organizacji i funkcjonowania Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, w tym związane ze współpracą międzynarodową. Adwokaci z Norwegii zostali również zapoznani z obowiązującym w Polsce modelem szkolenia wstępnego przyszłych sędziów i prokuratorów, zaś przy okazji prezentacji bazy dydaktycznej szkoły przybliżono im metody i formy szkolenia aplikantów.

Tego samego dnia, tj. **12.5.2017 r.** sędzia delegowany do Ośrodka Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej wziął udział w konferencji naukowej pt. „Upadłość konsumencka. Aksjologia, funkcje i wykładnia funkcjonalna”, zorganizowanej w **Warszawie** przez Uczelnię Łazarskiego.

Z kolei w dniu **18.5.2017 r.** Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury gościła w **Krakowie** studentów z Uniwersytetu Łódzkiego, zaś w dniu **25.5.2017 r.** studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Ze studentami spotkali się delegowani do KSSiP prokurator *Piotr Kosmaty* i referendarz sądowy dr *Renata Pawlik*, którzy przedstawili im zasady organizacji i funkcjonowania Krajowej Szkoły, w szczególności dotyczące naboru na aplikację: sędziowską i prokurator-ską oraz modelu kształcenia aplikantów. Spotkanie było dla studentów okazją do uzyskania szczegółowych informacji na temat formy i przebiegu konkursu na aplikację oraz zapoznania się z bazą dydaktyczną i noclegową KSSiP.

Także w dniu **18.5.2017 r.** w siedzibie KSSiP w **Krakowie** przebywali z wizytą sędziowie wchodzący w skład Rady Sądownictwa Republiki Słowackiej na czele z Przewodniczącą tej Rady – sędzią Sądu Najwyższego Republiki Słowackiej *Janą Bajánkovą*. W trakcie spotkania z gośćmi, w którym uczestniczyli także przedstawiciele Krajowej Rady Sądownictwa, ówczesny zastępca Dyrektora KSSiP ds. aplikacji *Rafał Dzyr* oraz delegowani do Ośrodka Szkolenia Wstępnego KSSiP sędziowie i prokuratorzy zaprezentowali zasady organizacji i funkcjonowania Krajowej Szkoły, obowiązujący w Polsce model dojścia do zawodu sędziego i prokuratora oraz nowoczesne narzędzia dydaktyczne wykorzystywane podczas szkolenia aplikantów.

24–26.5.2017 r. w Zbąszyniu odbyło się, organizowane systematycznie od 2005 r. przez Prokuratora Okręgowego w Zielonej Górze, przy wsparciu finansowym Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury oraz Prokuratora Regionalnego w Poznaniu, XIII Ogólnopolskie Seminarium Kryminalistyczne pod hasłem „Niepowodzenie w leczeniu – błąd w sztuce czy inny czyn karalny?” objęte patronatem honorowym Prokuratora Krajowego. W seminarium w roli prelegentów wystąpili m.in.: dr hab. nauk medycznych *Tomasz Jurek* – Kierownik Katedry Medycyny Sądowej Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu, prokurator *Anna Świtalska* – zastępca Dyrektora Departamentu Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej, dr hab. *Paweł Daniluk* – profesor Instytutu Nauk

Prawnych Polskiej Akademii Nauk, prof. dr n. med. *Janusz Heitzman* – Dyrektor Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, dr n. med. *Jerzy Pobocho* – Prezes Polskiego Towarzystwa Psychiatrii Sądowej oraz dr n. med. *Czesław Żaba* – Kierownik Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu. W wydarzeniu tym licznie uczestniczyli prokuratorzy, sędziowie, funkcjonariusze Policji oraz biegli zainteresowani szeroko rozumianą tematyką przestępczości w systemie ochrony zdrowia. Krajową Szkołę reprezentowała wykonująca obowiązki w Biurze Dyrektora prokurator *Anna Filipek-Woźniak*.

30.5.2017 r. w Warszawie, z udziałem m.in. Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej* oraz Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości sędziego *Łukasza Piebiaka* odbyła się konferencja naukowa pt. „Przeszłość i przyszłość kodeksu postępowania cywilnego oczami praktyków”, zorganizowana przez Wydział Prawa i Administracji Uczelni Łazarskiego w ramach obchodów XX-lecia jego istnienia. Jej uczestnikom – przedstawicielom doktryny, sędziom, adwokatom, radcom prawnym, komornikom sądowym i studentom prawa przybliżono zmiany procedury cywilnej i ich praktyczny wymiar, następnie zaś zainicjowano dyskusję, która miała na celu ocenę przyjętych rozwiązań legislacyjnych w kontekście funkcjonowania w praktyce kodeksu postępowania cywilnego.

W tym samym dniu, tj. **30.5.2017 r.** przedstawiciele Ośrodka Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSIIP wzięli udział w zorganizowanej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych **w Warszawie** konferencji naukowej pt. „Reprezentacja Rzeczypospolitej Polskiej przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka – ponad dwie dekady doświadczeń Ministerstwa Spraw Zagranicznych”.

W dniach **6–8.6.2017 r.** zastępca Dyrektora Krajowej Szkoły ds. Organizacyjnych prokurator *Agnieszka Welenc* po raz kolejny uczestniczyła w charakterze eksperta w odbywającym się **w Pile** finale ogólnopolskiego konkursu „Policjant Służby Kryminalnej Roku 2017” zorganizowanym przez tamtejszą Szkołę Policji, Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji oraz Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji pod honorowym patronatem m.in.: Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendanta Głównego Policji. W tym samym terminie, bo w dniach **6–8.6.2017 r.**, na terenie Międzynarodowego Portu Lotniczego **w Pyrzowicach** odbyły się, zorganizowane we współpracy z Ośrodkiem Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej w Lubaniu oraz Śląskim Oddziałem Straży Granicznej, warsztaty szkoleniowe zatytułowane „Wykorzystanie psów służbowych w trakcie realizacji zadań na terenie Międzynarodowego Portu Lotniczego”. W trakcie warsztatów prowadzący je funkcjonariusze Straży Granicznej, Policji, Sił Zbrojnych RP oraz innych służb i instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne przedstawili, w ramach dwóch bloków szkoleniowych,

zasady wykorzystania psów bojowych w działaniach realizacyjnych na terenie portu lotniczego oraz w wykrywaniu materiałów wybuchowych i broni, prezentując pracę psów z sekcją szturmową oraz wykorzystanie psów w działaniach minersko-pirotechnicznych. W wydarzeniu tym wziął udział w roli obserwatora delegowany do KSSiP prokurator *Piotr Kosmaty*.

W dniach **15–16.6.2017 r. w Paryżu** miała miejsce międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona sądowej odpowiedzi na terroryzm w świetle standardów wynikających z Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury reprezentował na niej prokurator pełniący obowiązki służbowe w Ośrodku Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej w Lublinie.

Z kolei **23.6.2017 r. w Warszawie** odbyła się, z udziałem zastępcy Dyrektora Krajowej Szkoły ds. organizacyjnych prokurator *Agnieszki Welenc*, zorganizowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości i Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS, a objęta patronatem honorowym m.in. Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej*, międzynarodowa konferencja pt. „Przewlekłość postępowania sądowego”.

27.6.2017 r. w Lublinie Dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzata Manowska* spotkała się z Rektorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II ks. prof. dr. hab. *Antonim Dębińskim*. Spotkanie to poświęcone było pogłębieniu współpracy pomiędzy obiema instytucjami w zakresie kształcenia aktualnych i przyszłych kadr wymiaru sprawiedliwości.

Z kolei **10.7.2017 r.** w siedzibie Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury **w Krakowie** odbyło się, pod przewodnictwem Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości dr. *Marcina Warchoła* oraz z udziałem zastępcy Dyrektora Krajowej Szkoły ds. organizacyjnych *Agnieszki Welenc* pierwsze posiedzenie Rady Programowej KSSiP nowej kadencji, powołanej zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 29.5.2017 r., w skład której weszli:

- *Iwona Łapińska* – sędzia Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, *Kamila Napiórkowska-Piłat* – sędzia Sądu Okręgowego w Warszawie, *Dagmara Pawełczyk-Woicka* – sędzia Sądu Rejonowego dla Krakowa-Podgórze w Krakowie – jako członkowie wskazani przez Ministra Sprawiedliwości;
- *Dariusz Zawistowski* – sędzia Sądu Najwyższego, *Krzysztof Wojtaszek* – sędzia Sądu Okręgowego w Lublinie, *Janusz Drachal* – sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego – jako członkowie wskazani przez Krajową Radę Sądownictwa;
- *Przemysław Funiok* – prokurator Prokuratury Krajowej, *Adam Roch* – prokurator Prokuratury Regionalnej w Katowicach, *Krzysztof Kuk* – prokurator Prokuratury Regionalnej w Katowicach – jako członkowie wskazani przez Prokuratora Generalnego;

- *Agata Gałuszka-Górska* – prokurator Prokuratury Krajowej, *Michał Ostrowski* – prokurator Prokuratury Krajowej, *Jarosław Hołda* – prokurator Prokuratury Krajowej – jako członkowie wskazani przez Krajową Radę Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym;
- *Dariusz Dończyk* – sędzia Sądu Najwyższego – jako członek wskazany przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego;
- *Wojciech Jakimowicz* – sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego – jako członek wskazany przez Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego;
- prof. dr hab. *Janina Błachut* – Prodziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego – jako członek wskazany przez podstawowe jednostki organizacyjne szkół wyższych prowadzące kształcenie na kierunku prawo;
- prof. dr hab. *Piotr Kardas* – jako członek wskazany przez Prezesa Naczelnej Rady Adwokackiej;
- dr hab. *Rafał Stankiewicz* – jako członek wskazany przez Prezesa Krajowej Rady Radców Prawnych;
- dr hab. *Paweł Czubik* – jako członek wskazany przez Prezesa Krajowej Rady Notarialnej.

W trakcie obrad Rada dokonała wyboru Przewodniczącego, którym została prof. dr hab. *Janina Błachut* oraz zastępcy Przewodniczącego, którym wybrano prokuratora Prokuratury Krajowej *Michała Ostrowskiego*. Zgodnie z art. 14 KSSiPU, Rada Programowa Krajowej Szkoły powołana 29.5.2017 r. działa w dotychczasowym składzie do czasu powołania nowej, nie dłużej jednak niż do 22.12.2017 r.

W związku z powołaniem przez Ministra Sprawiedliwości z dniem **1.7.2017 r.** sędziego *Rafała Dzyra* do pełnienia funkcji prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie, zakończył on pełnienie obowiązków zastępcy Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury ds. aplikacji. **Panu Sędziemu bardzo serdecznie dziękujemy za wkład wniesiony w rozwój Krajowej Szkoły oraz zaangażowanie w pełnieniu powierzonych obowiązków, gratulując wyboru na to ważne stanowisko w strukturze polskiego wymiaru sprawiedliwości.**

Jednocześnie zarządzeniem z dnia **15.7.2017 r.** Minister Sprawiedliwości na stanowisko zastępcy Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury powołał sędziego Sądu Okręgowego w Krakowie *Adama Sęka*. **Panu sędziemu także składamy gratulacje oraz życzymy sukcesów i satysfakcji podczas realizacji zadań w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.**

Przegląd publikacji z wybranych czasopism prawniczych – 2016 r. – cz. 2

*Andrzej Leciak**

Prawo i postępowanie karne

Andrzejewska M., Andrzejewski M., Reforma procedury karnej 2013–2015 w wypowiedziach środowiska prawniczego (analiza statystyczna), PiP, Nr 11.

Artasiewicz-Zawisza T., Problematyka kwalifikowania osadzonych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych w świetle obowiązującego ustawodawstwa i planowanych zmian w prawie karnym wykonawczym, Palestra, Nr 3.

Baj A., Przesłuchanie pełnoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k., PiP, Nr 1.

Baj A., Czy osoba podejrzana jest stroną postępowania przygotowawczego?, PiP, Nr 10.

Baj A., Postępowanie sprawdzające – zagadnienia wybrane, Palestra, Nr 12.

Baj A., Cele postępowania przygotowawczego, Prok. i Pr., Nr 12.

Banasik K., Warunek podwójnej kryminalizacji (art. 111 § 1 k.k.), PS, Nr 9.

Banaszak P., Obrona konieczna a przestępstwo bójki, RPEiS, Nr 2.

Baniuk K., Baniuk J., Ekspertyza wieku śladów linii papilarnych jako dowód w procesie karnym, Palestra, Nr 7–8.

Bek D., Sitarz O., Uwagi do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych, Prok. i Pr., Nr 4.

Bełdowski J., Menkes M., Odpowiedzialność karna uczestników rynku kapitałowego, EP, Nr 3.

* Prokurator Prokuratury Krajowej w stanie spoczynku, wykładowca Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Bieńkowska E., Pokrzywdzony w kontradiktoryjnym procesie karnym, PiP, Nr 3.

Bieńkowska E., Ochrona ofiar przestępstw w sytuacjach transgranicznych – regulacje polskie na tle wymogów prawa unijnego, Prok. i Pr., Nr 5.

Bieńkowska E., Prawo ofiary przestępstwa do kompensaty od państwa po zmianach z dnia 5 sierpnia 2015, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Bieńkowska E., Pokrzywdzony w postępowaniu karnym po zmianach z dnia 11 marca 2016 r., Prok. i Pr., Nr 10.

Błachnio A., Węzłowe problemy warunkowego umorzenia postępowania w prawie karnym skarbowym, Probacja, Nr 1.

Błachnio A., *Dolus generalis* jako „szczególna” postać zamiaru w polskim prawie karnym, Przegląd Policyjny, Nr 1 (121).

Błachnio A., Dane osobowe jako przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa z art.190a § 2 kodeksu karnego, Przegląd Policyjny, Nr 2(122).

Błachnio A., Przedawnienie karalności przestępstwa trwałego, Prok. i Pr., Nr 10.

Bojańczyk A., Rozprawa kasacyjna w procesie karnym (*lex lata i lex ferenda*), Prok. i Pr., Nr 1.

Bojańczyk A., *Razowski T.*, Kształt odpowiedzialności posiłkowej po nowelizacjach Kodeksu karnego skarbowego z dnia 27 września 2013 r. i 20 lutego 2015 r., Prok. i Pr., Nr 3.

Borodziuk M., Skazanie za wykroczenie w postępowaniu karnym przed sądem pierwszej instancji i jego wpływ na postępowanie odwoławcze, PS, Nr 9.

Brylak J., Ocena konstrukcji i rozwiązań Kodeksu karnego skarbowego (krytyka Kodeksu), Palestra, Nr 12.

Brzozowski S., Wykorzystywanie dowodów uzyskanych w toku kontroli operacyjnej w kontekście art. 168b Kodeksu postępowania karnego, Palestra, Nr 6.

Brzozowski S., Dopuszczalność dowodu w kontekście regulacji art. 168a k.p.k., PS, Nr 10.

Budyn-Kulik M., *Kulik M.*, Wybrane aspekty funkcjonowania konstytucyjnej zasady ochrony zaufania na gruncie prawa karnego w perspektywie internalizacji norm prawnych jako warunku jej efektywności, St.lur.Lubl., Nr 1 (25).

Budyn-Kulik M., *Kulik K.*, Z zagadnień współdziałania przestępnego. Uwagi na gruncie art. 281 k.k., Palestra, Nr 6.

Byczyk M., O niekonstytucyjności tzw. recydywy w prawie karnym, Prok. i Pr., Nr 11.

Chorążewska A., *Wilk L.*, Przedawnienie karalności przestępstw skarbowych oraz zobowiązań podatkowych, Prok. i Pr., Nr 2.

Choromańska A., Mediacja w zmienionym modelu postępowania karnego, Prok. i Pr., Nr 4.

Cieśniewski A.K., Kodeks karny Singapuru, Prok. i Pr., Nr 3.

Czarnecki P., Status nieletniego w postępowaniu w sprawach nieletnich, PS, Nr 9.

Czerniak D., Obowiązki państwa wobec ofiar zgwałcenia na tle orzecznictwa strasburskiego, Prok. i Pr., Nr 6.

Czerwińska D., Nauka o obiektywnym przypisaniu skutku w orzecznictwie Sądu Najwyższego i Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, Prok. i Pr., Nr 2.

Czeszejko-Sochacka K., Instytucja przygotowania do popełnienia przestępstwa (uwagi na tle art. 252 k.k.), PiP, Nr 10.

Czichy K., Fiskalny warunek regresji karania w prawie karnym skarbowym – problemy teorii i praktyki, Kwartalnik KSSiP, Nr 4 (24).

Czichy K., Czynny żal w prawie karnym skarbowym – uwagi *de lege ferenda*, PS, Nr 5.

Czichy K., O potrzebie karania za uporczywe niewpłacanie podatku w terminie, Prok. i Pr., Nr 9.

Dajnowicz D., Uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego albo osoby nieporadnej w świetle danych statystycznych Komendy Głównej Policji, Przegląd Policyjny, Nr 1 (121).

Derlatka M., Wspólne pożycie a prawo do odmowy zeznań, Palestra, Nr 1–2.

Derlatka M., Prawo karne wobec kryzysu tradycyjnych wartości, Prok. i Pr., Nr 4.

Drajewicz D., Tymczasowe aresztowanie w znowelizowanym kodeksie, Prok. i Pr., Nr 4.

Drajewicz D., obrońca z urzędu w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego, MoP, Nr 5.

Drajewicz D., Posiedzenie przygotowawcze w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego, Prok. i Pr., Nr 6.

Drajewicz D., Postępowanie dowodowe z urzędu w świetle znowelizowanego art. 167 § 1 zd. 3 KPK w brzmieniu nadanym ustawą z 27.9.2013 r., MoP, Nr 14.

Drajewicz D., Uzasadnienie wyroku sądu *a quo* w świetle znowelizowanych przepisów Kodeksu postępowania karnego, MoP, Nr 20.

Duda J., Umorzenie postępowania karnego w wypadku posiadania narkotyków na własny użytek, PiP, Nr 8.

Dudek T., Wybrane zagadnienia dotyczące funkcjonowania podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej w postępowaniu karnym skarbowym, Prok. i Pr., Nr 9.

Dutka P., Wyrok skazujący jako podstawa do wydania nakazu zapłaty, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Duży J., Teza dowodowa – narzędzie usprawniające i porządkujące proces karny czy hamulec jego efektywności, Prok. i Pr., Nr 3.

Duży J., Pośredni zakaz *reformationis in peius* a podstawowy cel procesu karnego, PiP, Nr 5.

Dziugiet I., Ochrona „danych adresowych” w postępowaniu przygotowawczym, Prok. i Pr., Nr 1.

Eichstaedt K., Znaczenie opinii prywatnej w postępowaniu karnym, Prok. i Pr., Nr 4.

Eichstaedt K., Niezachowanie należytej ostrożności przy korzystaniu z dróg wewnętrznych, PS, Nr 6.

Eichstaedt K., Środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, wątpliwości związane z orzekaniem, Prok. i Pr., Nr 12.

Federowicz K., Wybrane aspekty przesłuchania przez organ nieuprawniony pokrzywdzonego i świadka, o których mowa w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego, PS, Nr 2.

Filipczak M., Zakres kryminalizacji przygotowania – między teorią a dogmatyką prawa karnego, PS, Nr 4.

Gabriel-Węglowski M., Analiza kryminalna w pracy prokuratora, Prok. i Pr., Nr 10.

Gadecki B., Kradzież i ukrycie karty bankomatowej oraz karty płatniczej (wybrane zagadnienia praktyczne), Przegląd Policyjny, Nr 1 (121).

Gadecki B., Pokrzywdzony usiłowaniem nieudolnym przestępstwa, Prok. i Pr., Nr 2.

Giezek J., Ustawowe terminy do wniesienia środka zaskarżenia w sprawach karnych a standard rzetelnego procesu – propozycje *de lege ferenda*, Palestra, Nr 10.

Gil D.K., Skazanie bez rozprawy w perspektywie uchwalonych i projektowanych zmian w procesie karnym, St.lur.Lubl., Nr 2 (26).

Gołaszewski M., Użyteczność badań poligraficznych w ograniczaniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej, Prok. i Pr., Nr 12.

Gronowska B., Długoterminowe kary pozbawienia wolności a poszanowanie życia rodzinnego skazanych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Prok. i Pr., Nr 4.

Grzesik M., Funkcjonowanie art. 17 § 1 punkty 1–4 oraz art. 322 k.p.k. w praktyce prokuratorskiej, Prok. i Pr., Nr 3.

Grzęda E., W kwestii propozycji nowelizacji nieumyślności w kodeksie karnym, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Gucwa-Porębska K., Zatrudnienie osadzonych w warunkach wolnościowych jako czynnik redukujący zjawisko stygmatyzacji społecznej, Probacja, Nr 1.

Gurgul J., Proces kosztowny, przewlekły, poznawczo niewydolny, Prok. i Pr., Nr 1.

Guzik-Makaruk E.M., Przestępstwa przeciwko wyborom i referendum – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne, Białostockie Studia Prawnicze, z. 20A.

Herbowski P., Stąpczyńska D., Okazanie mowy w polskiej praktyce śledczej, *Palestra*, Nr 7–8.

Hermeliński W., Nita-Światłowska B., Kilka uwag o prawie do obrony w związku z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2016 roku, *Palestra*, Nr 9.

Herzog A., Czy model rozprawy kasacyjnej wymaga zmian? Uwagi w związku z artykułem A. Bojańczyka pt. „Rozprawa kasacyjna w procesie karnym”, *Prok. i Pr.*, Nr 1.

Horosiewicz K., Osoby informujące jako wyodrębniona kategoria osobowych źródeł, *Przegląd Policyjny*, Nr 2 (122).

Hotel M., Rychlewska A., Niewskazanie osoby, której powierzyło się pojazd z perspektywy prawa obwinionego do obrony, *Forum Prawnicze*, Nr 1 (33).

Hrehorowicz M., Oczekiwania biegłych sądowych względem organów wymiaru sprawiedliwości, *Kwartalnik KSiP*, Nr 3 (23).

Hryniewicz-Lach E., Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym, *Prok. i Pr.*, Nr 3.

Izydorchuk J., Rozbieżność orzecznictwa – czy próba zmiany prawa?, *Palestra*, Nr 1–2.

Jasiński A., Nietypowy „mały świadek koronny”, *Palestra*, Nr 4.

Jaskuła A., Prawnokarna ocena przyjęcia i udzielenia korzyści majątkowej po zaprzestaniu pełnienia funkcji publicznej, *Prok. i Pr.*, Nr 3.

Jaworski M., Raglewski J., Polityka *Just Culture* w lotnictwie cywilnym z perspektywy podstaw odpowiedzialności karnej, *Kwartalnik KSiP*, Nr 4 (24).

Jezusek A., „Domniemanie winy” w prawie karnym materialnym a procesowe domniemanie niewinności, *RPEiS*, Nr 2.

Jezusek A., Niektóre aspekty powszechnego obowiązku udzielenia pomocy organom prowadzącym postępowanie karne, *Palestra*, Nr 6.

Jezusek A., Zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności po nowelizacji prawa karnego z 20 lutego 2015 r. (aspekty materialnoprawne), *Palestra*, Nr 12.

Juszka K., Wpływ kształtu wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne na efektywność instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego, *Prok. i Pr.*, Nr 6.

Kaczmarczyk J., Psychologiczne aspekty sporządzania opinii dotyczących nieletnich umieszczonych w schronisku dla nieletnich – w kontekście prawnym i standardów diagnostycznych, *Kwartalnik KSiP*, Nr 2 (22).

Kala D., Klubińska M., Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu procesowego – analiza trybu i zasad dochodzenia roszczeń, cz. I, *PS*, Nr 1.

Kala D., Klubińska M., Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu procesowego – analiza trybu i zasad dochodzenia roszczeń, cz. II, *PS*, Nr 2.

Kalita T., Śmierć mózgu jako granica prawnokarnej ochrony życia człowieka, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Kania A., Rola celów wychowawczych w procesie wymiaru kary młodocianym sprawcom przestępstw (art. 54 § 1 k.k.). Uwagi na tle poglądów orzecznictwa, *Ius Novum*, Nr 1.

Kania A., Motywacyjno-wychowawcza funkcja ustnych uzasadnień wyroków sądowych w sprawach karnych, Prok. i Pr., Nr 11.

Kania A., Sprawiedliwość kary z perspektywy ustawowych wskazań jej wymiaru. Rozważania na tle kodeksu karnego, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo*, Nr CCCXX.

Kanty T., Kilka uwag dotyczących kosztów procesu karnego i ich ponoszenia przez oskarżonego, *Palestra*, Nr 9.

Karasek P., Odzyskiwanie usuniętych dowodów cyfrowych w postępowaniu karnym, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Kardas P., Giezek J., O podstawach i podmiotach uprawnionych do wnoszenia kasacji w modelu polskiego procesu karnego – artykuł dyskusyjny, *Palestra*, Nr 9.

Karnat J., Blokada środków na rachunku bankowym w związku z podejrzeniem wykorzystania działalności banku do gromadzenia środków związanych z przestępstwem innym niż pranie pieniędzy albo finansowanie terroryzmu w praktyce prokuratorskiej, Prok. i Pr., Nr 6.

Karwel J., Oględziny miejsca zabójstwa, Prok. i Pr., Nr 9.

Kaszubowicz M., Obiektywne przypisanie skutku w wypadkach drogowych w orzecznictwie Sądu Najwyższego, Prok. i Pr., Nr 2.

Kazimierska D., Wartość naukowa metod wykorzystywanych w identyfikacji, Prok. i Pr., Nr 11.

Kąkol C., Czynna napaść na członka służby porządkowej lub informacyjnej, Prok. i Pr., Nr 9.

Kielak Ł., Czynny żal jako instytucja prawa karnego, *PiP*, Nr 12.

Kilińska-Pękacz A., Przestępstwo porzucenia dziecka, Prok. i Pr., Nr 4.

Kiziński M., Retencja danych telekomunikacyjnych, Prok. i Pr., Nr 1.

Knyziak I., Legalność zabiegu adaptacyjnego (zagadnienia prawnokarne i cywilnoprawne), *PiP*, Nr 9.

Kociubiński W., Skarga odwoławcza i sposób jej rozpoznania przez sąd odwoławczy po 1.07.2015 r. – wybrane zagadnienia, *PS*, Nr 1.

Kołodys M., Karta płatnicza jako przedmiot przestępstwa, *Przegląd Policyjny*, Nr 1 (121).

Konieczny J., Badania poligraficzne, *Kwartalnik KSSiP*, Nr 3 (23).

Koper R., Prawo do obrony osoby podejrzanej, Prok. i Pr., Nr 2.

Koper R., Dwa tryby skazania bez rozprawy w procesie karnym, Prok. i Pr., Nr 10.

Koper R., Obecność osoby wskazanej przez pokrzywdzonego podczas czynności procesu karnego z jego udziałem, MoP, Nr 22.

Korycki R., Problematyka badania autentyczności cyfrowych nagrań fonicznych, Prok. i Pr., Nr 12.

Kosmaty P., Dostęp do akt postępowania przygotowawczego w świetle wielkiej reformy procedury karnej – wybrane zagadnienia, Kwartalnik KSSI, Nr 1 (21).

Kosmaty P., Instytucja ułaskawienia z perspektywy międzynarodowej – wybrane aspekty, Kwartalnik KSSI, Nr 4 (24).

Kotowski A., Pojęcie jednoznaczności wykładni prawa w świetle badań orzecznictwa Izby Karnej Sądu Najwyższego, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Kowalczyk-Ludzia M., *Pruszkiewicz-Słowińska K.*, Wybrane zagadnienia dotyczące kradzieży tożsamości na gruncie przepisów prawa karnego i prawa medycznego – studium przypadku, Przegląd Policyjny, Nr 2 (122).

Kowalewska-Łukuć M., Ocenny charakter znamion przestępstw narkotykowych, RPEiS, Nr 2.

Kowalewska-Łukuć M., Ogólne dyrektywy wymiaru kary, Prok. i Pr., Nr 9.

Kowalewska-Łukuć M., *Pohl Ł.*, Umyślność w prawie karnym i psychologii (artykuł recenzyjny), PiP, Nr 12.

Kowalska B., Kontradyktoryjne postępowanie karne – najważniejsze zmiany w postępowaniu dowodowym, PiP, Nr 4.

Kowalski S., *Włodkowski O.*, „Odpowiednie” stosowanie znowelizowanych przepisów Części ogólnej Kodeksu karnego na gruncie Kodeksu karnego skarbowego, MoP, Nr 6.

Krajewski A., Praktyczne problemy wykonywania polskich ENA w Niemczech, Prok. i Pr., Nr 11.

Krajewski R., Wykroczenie posiadania niebezpiecznych przedmiotów w miejscu publicznym w okolicznościach wskazujących na zamiar ich użycia w celu popełnienia przestępstwa, Ius Novum, Nr 3.

Krajewski R., Uzasadnienia kryminalizacji kazirodstwa, Prok. i Pr., Nr 6.

Krajewski R., Warunki dopuszczalności wręczania i przyjmowania zwyczajowych dowodów wdzięczności, PS, Nr 12.

Krawczyk A., *Giehsmann A.*, Sukcesja odpowiedzialności karnej łączyących się spółek, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Krawiec A.Z., Warunki przeprowadzania przesłuchania w trybie art. 185a–185c k.p.k., Prok. i Pr., Nr 7–8.

Kredens K., Identyfikacja autorstwa anonimu: metodologia i aspekty praktyki sądowej w krajach anglosaskich, Iustitia, Nr 1.

Kremens K., Przesłuchanie świadka na rozprawie w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego, Prok. i Pr., Nr 4.

Kremens K., Inicjatywa dowodowa sądu w amerykańskim procesie karnym. PiP, Nr 12.

Kruk E., Zasada skargowości w polskim procesie karnym, St.lur.Lubl., Nr 1(25).

Krupa J., Specyfika pracy kuratora sądowego wobec skazanych przejawiających inklinacje samobójcze, Probacja, Nr 1.

Kuczyńska H., Amerykański proces karny w poszukiwaniu prawdy materialnej, Palestra, Nr 9.

Kulesza J., Obrona konieczna prawa do wizerunku w polskim i niemieckim prawie karnym, Prok. i Pr., Nr 2.

Kulik M., *Mozgawa M.*, Wybrane zagadnienia z zakresu wzajemnego stosunku odpowiedzialności karnej i administracyjnej, Ius Novum, Nr 3.

Kupczyński J., *Winczakiewicz A.*, Dowód naukowy w kontradyktoryjnym procesie karnym – porównanie polskich i norweskich rozwiązań prawnych, Kwartalnik KSSiP, Nr 2 (22).

Latos M., Zażalenie na postanowienie w przedmiocie właściwości, PS, Nr 6.

Legutko-Kasica A., Prowokacja w prawie karnym, PS, Nr 6.

Lesiecki J., Homoseksualizm w aspekcie wybranych teorii kryminologiczno-socjologicznych, Przegląd Policyjny, Nr 1 (121).

Leśny M., Stosowanie środków tymczasowych przez sądy krajowe w sprawach unijnych, MoP, Nr 8.

Lewandowski B., Czy na pewno żądanie oskarżonego złożone w trybie art. 185a § 1 k.p.k. należy rozpoznawać jak zwykły wniosek dowodowy? – głos polemiczny, Palestra, Nr 7–8.

Leżak K.J., Zakaz prowadzenia pojazdów i świadczenie pieniężne a warunkowe umorzenie postępowania karnego wobec sprawcy przestępstwa z art. 178a § 1 k.k., Ius Novum, Nr 3.

Ligęza-Turlakiewicz M., *Turlakiewicz G.*, Granice kreatywnego zachowania menadżerów w kontekście art. 296 § 1a k.k., Prok. i Pr., Nr 5.

Lipiński K., Klauzula uadekwatniająca przesłanki niedopuszczalności dowodu w postępowaniu karnym (art. 168a k.p.k.), Prok. i Pr., Nr 11.

Liżyńska K., Obserwacja psychiatryczna oskarżonego w zakładzie leczniczym, PiP, Nr 11.

Łagodziński S., Esej o nowelizacji kodeksu karnego, Prok. i Pr., Nr 1.

Łagodziński S., Udział w bójce lub w pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, Prok. i Pr., Nr 10.

Łagodziński S., Sądowo-prokuratorska praktyka ścigania karnego przestępstwa zabójstwa, Prok. i Pr., Nr 11.

Łakomy A., Przestłuchanie małoletniego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego, Ius Novum, Nr 1.

Łakomy A., Zakres związania prokuratora zasadą prawdy materialnej w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego, Prok. i Pr., Nr 4

Łucarz K., Głos w sprawie obliczania początkowej granicy biegu zakazu prowadzenia pojazdów, PS, Nr 10.

Machalica-Drozdek K., Drozdek A., Wszczęcie postępowania przygotowawczego w sprawie karnej skarbowej a zawieszenie biegu terminu przedawnienia dochodzenia należnego cła, Prok. i Pr., Nr 4.

Machlańska J., Dowód z podsłuchu procesowego a ochrona tajemnicy obrończej, Palestra, Nr 1–2.

Maciejko W., Badania fonoskopijne, Prok. i Pr., Nr 6.

Małecki M., Nieostrożność w konstrukcji przestępstwa nieumyślnego, Prok. i Pr., Nr 5.

Małecki M., Nieumyślność (artykuł polemiczny), PiP, Nr 9.

Małecki M., Charakter prawny art. 37a k.k., PS, Nr 12.

Mazur M., Dostęp osób pozbawionych wolności do informacji publicznych, PiP, Nr 8.

Mączyńska M., Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich – zagadnienia wybrane, Palestra, Nr 5.

Michalska-Warias A., Groźba bezprawna jako ustawowe znamię przestępstwa zgwałcenia, Ius Novum, Nr 1.

Mierzwa P., Karalność nadużyć na rynku kapitałowym w świetle ustawy o obrocie instrumentami finansowymi, Prok. i Pr., Nr 5.

Mierzwińska-Lorencka J., Nowe regulacje w zakresie ochrony dziecka w postępowaniu karnym i skutki ich wprowadzenia, Ius Novum, Nr 3.

Mosiej G., Kryminologiczne i prawne aspekty zjawiska szarej strefy, Prok. i Pr., Nr 5.

Mrowicki M., Skuteczne, sprawne i rzetelne postępowanie karne – polskie problemy z art. 2 i 3 konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, PS, Nr 12.

Mucha A., Kogut J., Udostępnienie akt postępowania przygotowawczego na podstawie art. 156 § 5a k.p.k. a obowiązek wyrażenia zgody na sporządzenie odpisów, kopii lub fotokopii akt, Palestra, Nr 10.

Muszyńska A., Łucarz K., Umorzenie postępowania karnego według art. 62a ustawy z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, RPEiS, Nr 2.

Najgiebauer N., Charakter prawny ugody zawartej przed mediatorem w postępowaniu karnym, ADR, Nr 1.

Najman B., Zakres materiałów przekazywanych do sądu z aktem oskarżenia, Prok. i Pr., Nr 2.

Nawrocki M., Nowy model przepołowienia niektórych czynów w prawie karnym, PS, Nr 1.

Nawrocki M., Znaczenie wieku sprawcy niejednochwilowego czynu zabronionego (uwagi w związku z orzecznictwem Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych), Palestra, Nr 4.

Nawrocki M., *Kidnapping*, Prok. i Pr., Nr 10.

Nawrocki M., Przestępstwa dystansowe i tranzytowe, *Acta Iuris Stetinensis*, t. XIV.

Nita-Światłowska B., Podmiotowy i przedmiotowy zakres roszczenia odszkodowawczego wynikającego z art. 556 § 1 k.p.k., PS, Nr 9.

Nowicki K., Ograniczenia stosowania zakazu *reformationis in peius* w związku z nielojalnym zachowaniem oskarżonego, PS, Nr 5.

Obuchowski S., Postępowanie przyspieszone w świetle lipcowej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, *Palestra*, Nr 12.

Ochman P., Karnoprawna ochrona podejmowania działalności finansowej, *RPEiS*, Nr 2.

Ochman P., Postępowanie przejściowe w KPK po nowelizacji, EP, Nr 2.

Ochnio A.H., Konfiskata korzyści z przestępstwa – nowe rozwiązania w prawie Unii Europejskiej (cz. I), Prok. i Pr., Nr 4.

Ochnio A.H., Konfiskata korzyści z przestępstwa – nowe rozwiązania w prawie Unii Europejskiej (cz. II), Prok. i Pr., Nr 5.

Ochnio A.H., Konfiskata rozszerzona w prawie wybranych państw europejskich, Prok. i Pr., Nr 12.

Olejek M., Znowelizowany art. 427 § 3 k.p.k. w świetle zasady prawdy materialnej i prawa do obrony a tzw. prekluzja dowodowa, *Palestra*, Nr 1–2.

Pałka K., Odpowiedzialność odszkodowawcza zawodowych pełnomocników procesowych w świetle orzecznictwa sądów polskich, *MoP*, Nr 2.

Paprocki M., Zjawisko przestępczości nieletnich w latach 2013–2015, *Proba*, Nr 1.

Pasternak Ł., Przestępstwo nadużycia zaufania w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego, PS, Nr 7–8.

Pasternak Ł., Przestępstwo udaremnienia lub utrudnienia przetargu publicznego, *PiP*, Nr 9.

Pawelec K.J., Wyjaśnienia i zeznania obciążające w znowelizowanej procedurze karnej. Zagadnienia wybrane, PS, Nr 6.

Pawelec K.J., Obrońca i pełnomocnik w postępowaniu przygotowawczym w sprawach o wypadki drogowe. Zagadnienia wybrane, PS, Nr 7–8.

Pelewicz R., Model dozoru elektronicznego w polskim prawie karnym na tle Rekomendacji CM/Rec (2014) 4 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczącej monitoringu elektronicznego, *Kwartalnik KSiP*, Nr 1 (21).

Piałyńska A., Błędne przekonanie jako postać błędu z art. 29 k.k., Prok. i Pr., Nr 11.

Piotrowski M., Krytycznie o trybie ścigania przestępstwa zgwałcenia, *Palestra*, Nr 6.

Pływaczewski E., Szymański W., Szczęsny T., Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego), PiP, Nr 11.

Porwiesz M., Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach nieletnich, Proba, Nr 1.

Porwiesz M., Postępowanie kontradyktoryjno-inkwizycyjne – rozważania w przedmiocie modelu procesu karnego na przykładzie wybranych regulacji, Przegląd Policyjny, Nr 1 (121).

Postulski K., Uchylenie się od odbycia kary ograniczenia wolności, Palestra, Nr 6.

Praškova H., Odpowiedzialność za przestępstwa i za delikty administracyjne w Republice Czeskiej, PiP, Nr 5.

Prelińska K., Wniosek prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania w świetle prawa oskarżonego do obrony, Prok. i Pr., Nr 3.

Rabiega R., Prawo niesprzeczności jako istota tzw. znamion negatywnych typu czynu zabronionego pod groźbą kary (uwagi na marginesie art. 192 § 1 k.k.), Ius Novum, Nr 3.

Radecki W., Odpowiedzialność karna osób prawnych w Czechach i Słowacji, Prok. i Pr., Nr 11.

Radwan-Wiński A., Wybrane zagadnienia kryminalistycznej problematyki badań pożarów pojazdów mechanicznych – cz. I, Kwartalnik KSiP, Nr 4 (24).

Raglewski J., Praktyczne konsekwencje podwyższenia granic wymiaru niektórych środków penalnych wobec sprawców przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, Kwartalnik KSiP, Nr 2 (22).

Romańczuk-Grącka M., Gornowicz M., Problemy racjonalizacji polityki kryminalnej w zakresie nielegalnego posiadania narkotyków, Przegląd Policyjny, Nr 2 (122).

Rychlewska A., O przepisie art. 168a k.p.k. jako przyzwoleniu na korzystanie w ramach procesu karnego z dowodów zdobytych w sposób nielegalny, Palestra, Nr 5.

Safjański T., Taktyczno-kryminalistyczne aspekty działania Europejskiego Centrum ds. Walki z Cyberprzestępczością, Przegląd Policyjny, Nr 2 (122).

Safjański T., Prawne aspekty wykorzystania wsparcia Interpolu w poszukiwaniu osób podejrzanych w świetle art. 605a k.p.k., Prok. i Pr., Nr 10.

Sepioto-Jankowska I., Oszustwo podatkowe a przestępstwo oszustwa w prawie polskim i niemieckim, RPEiS, Nr 3.

Sepioto-Jankowska I., Zakres kryminalizacji przestępstwa przekupstwa menedżerskiego (art. 296a KK), MoP, Nr 19.

Siemaszkiewicz M., Zmiany w regulacji odpowiedzialności za jakość rzeczy sprzedanej dotyczące sprzedaży między profesjonalistami, Acta Iuris Stetinensis, t. XIV.

Siostrzonek-Sergiel A., Prawo do nienaruszalności mieszkania a oględziny i eksperyment procesowy w procesie karnym, *Palestra*, Nr 9.

Siwek K., Pojęcie „ujawni” w art. 60 § 3 k.k. (uwagi na tle postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2013 r., sygn. III KK 235/13), *Prok. i Pr.*, Nr 6.

Skowron R., Wyjątkowy wypadek uzasadniony szczególnymi okolicznościami w rozumieniu art. 167 § 1 k.p.k., *Prok. i Pr.*, Nr 2.

Skwarcow M., Wymogi formalne środka odwoławczego w postępowaniu karnym, *PS*, Nr 1.

Skwarczyński H., Nowy model aktu oskarżenia w sprawach o przestępstwa powszechne i czyny karne skarbowe, *Kwartalnik KSiP*, Nr 1 (21).

Skwarczyński H., Praktyczne aspekty kontrydiktoryjności w nowej formule po reformie procedury karnej ustawą z 27.9.2013 r. i z 20.2.2015 r., *MoP*, Nr 8.

Smazewski M., Granice efektywności prawa do korzystania z pomocy obrońcy w kontekście ostatnich nowelizacji KPK, *MoP*, Nr 21.

Stefańska B.J., Status prawnokarny strażnika leśnego, *Ius Novum*, Nr 3.

Stefańska B.J., Przestępstwa związane z manipulacją genetyczną w hiszpańskim prawie karnym, *PS*, Nr 4.

Stefański R.A., Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego i postępowania w sprawach o wykroczenia za 2014 r., *Ius Novum*, Nr 1.

Stefański R.A., Przegląd Uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za 2015 r., *Ius Novum*, Nr 3.

Steinborn S., Chwila ustania tymczasowego aresztowania zastosowanego warunkowo w trybie art. 257 § 2 k.p.k., *PS*, Nr 7–8.

Steppa W., Zasada *ne bis in idem* a idealny zbieg przestępstwa i wykroczenia, *PiP*, Nr 4.

Strzelecki D., Konsumpcja skargi publicznej, *Prok. i Pr.*, Nr 2.

Sulima K., Wybrane zagadnienia transgranicznej przestępczości karuzelowej, *MoP*, Nr 15.

Sury P., Nieprawidłowości dystrybucji tzw. polisokat a znamiona przestępstwa oszustwa, *Prok. i Pr.*, Nr 7–8.

Szczucki K., Przedawnienie ścigania wybranych zbrodni komunistycznych w świetle zakazu stosowania tortur, *Forum Prawnicze*, Nr 1(33).

Szeroczyńska M., Artykuł 138 Kodeksu postępowania karnego w świetle orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 19 grudnia 2012 r. w sprawie o sygn. C-325/11, *Prok. i Pr.*, Nr 1.

Szeroczyńska M., Jeszcze parę słów o układaniu akt postępowania karnego. Replika, *Palestra*, Nr 3.

Szewczyk M.J., Wątpliwości interpretacyjne związane z treścią art. 19 ustawy z 20.2.2015 r., *Kwartalnik KSiP*, Nr 3 (23).

Szewczyk M.J., Środki kompensacyjne a zakaz *reformationis in peius*, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Szuba-Boroń A., *Widacki J.*, Badania poligraficzne w procesie karnym w świetle postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r., sygn. I KZP 25/14, Prok. i Pr., Nr 2.

Szymanowski T., System dozoru elektronicznego w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, Palestra, Nr 6.

Szwedowski A., Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu jako jeden z przedmiotów zabezpieczenia majątkowego, Prok. i Pr., Nr 6.

Tarapata S., Pokrzywdzony usiłowaniami nieudolnym. Artykuł polemiczny, Prok. i Pr., Nr 12.

Terlecka M., Odpowiedzialność karna na podstawie art. 586 kodeksu spółek handlowych w świetle nowelizacji Prawa upadłościowego, Prok. i Pr., Nr 10.

Tęcza-Paciorek A.M., *Wróblewski K.*, Dostęp podejrzanego do akt postępowania w przedmiocie tymczasowego aresztowania po nowelizacji kodeksu postępowania karnego, Prok. i Pr., Nr 3.

Tkaczyk-Rymanowska K., Problem tzw. dopalaczy i nowych narkotyków w świetle zmian normatywnych do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, Prok. i Pr., Nr 9.

Urbaniak-Mastalerz I., *Niegierowicz A.*, Kilka słów o nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 11.3.2016 r., MoP, Nr 10.

Warylewski J., Klondike czy złoto głupców wymiaru sprawiedliwości karnej?, GSP, Nr 1.

Wąsik D., Śmierć na stole operacyjnym (*mors in tabula*) jako konsekwencja błędu w sztuce lekarskiej, Prok. i Pr., Nr 12.

Wierczyńska K., Hierarchia zbrodni w prawie międzynarodowym, PiP, Nr 1.

Wilk L., *Czichy K.*, Egzekucyjna funkcja prawa karnego skarbowego, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Włodkowski O., Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe za rok 2014, Prok. i Pr., Nr 1.

Wolfram S., Prawnokarna ochrona dziecka poczętego na tle występków wypadku komunikacyjnego, penalizowanego w art. 177 k.k., Palestra, Nr 12.

Wolska A., Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w procesie karnym, Prok. i Pr., Nr 1.

Wolska A., *Bagiński Ł.*, Problematyka prawna obrotu tzw. dopalaczami, Kwartalnik KSiP, Nr 2 (22).

Wójcik K., Bałagan, ale nie w aktach, Palestra, Nr 3.

Wójcikiewicz J., Zakres podmiotowy art. 192a Kodeksu postępowania karnego, PiP, Nr 8.

Wójcikiewicz J., Wtórny transfer DNA, Palestra, Nr 9.

Zagrodnik J., Zasadnicze tendencje we współczesnej polityce kryminalnej w zakresie zwalczania drobnej przestępczości, PiP, Nr 6.

Zajęc D., O obronie koniecznej w przypadku przestępstw abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo, PiP, Nr 1.

Zawłocki R., Nowa funkcja nadzwyczajnego złagodzenia kary po reformie Kodeksu karnego, Palestra, Nr 1–2.

Zdytbel R., Względne i bezwzględne zakazy dowodowe organów ścigania w ramach regulacji prawej prawa prasowego. Wymagania prawa dowodowego a pragmatyczna rzeczywistość, Przegląd Policyjny, Nr 1 (121).

Zimna M., Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego, Prok. i Pr., Nr 9.

Zontek W., Co jest prawdą na fakturze? Rozważania o koniecznej i niekoniecznej treści faktury VAT w perspektywie odpowiedzialności z art. 271 k.k., Palestra, Nr 7–8.

Żak P., Nielegalna działalność bankowa – wybrane problemy praktyczne i interpretacyjne, Prok. i Pr., Nr 7–8.

Żbikowska M., Tzw. dochodzenie uproszczone w polskim procesie karnym, Ius Novum, Nr 1.

Żbikowska M., Status ontologiczny zasad procesu karnego, PiP, Nr 3.

Żbikowska M., Czy żądanie oskarżonego złożone w trybie art. 185a k.p.k. należy rozpatrywać jak zwykły wniosek dowodowy?, Palestra, Nr 4.

Żbikowska M., Właściwość funkcjonalna Sądu Najwyższego do rozpoznawania zażaleń w postępowaniu okołokasacyjnym, Prok. i Pr., Nr 6.

Żbikowska M., Wniosek o skazanie bez rozprawy po noweli k.p.k. z dnia 27 września 2013 r. (kilka uwag do artykułu I. Pączek), Prok. i Pr., Nr 7–8.

Żbikowska M., Wybrane aspekty instytucji skazania w trybie art. 335 k.p.k., PS, Nr 9.

Żytyńska-Chwast E., Rola kuratora sądowego w działaniach pomocowych na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu skazanych warunkowo przedterminowo zwolnionych z zakładów karnych i aresztów śledczych, Probacja, Nr 1.

Żywucka-Kozłowska E., Kara ograniczenia wolności po 1.7.2015 r., EP, Nr 2.

Prawo pracy i ubezpieczeń

Antczak B., Ochrona interesu pracodawcy a funkcje prawa pracy, PiZS, Nr 9.

Antczak B., Nieuczciwa konkurencja pracownika – wybrane zagadnienia, MPP, Nr 11.

Baran K.W., Refleksje o zakresie prawa koalicji w projekcie nowelizacji ustawy o związkach zawodowych, MPPr, Nr 6.

Barański M., Obowiązki informacyjne osoby ubiegającej się o zatrudnienie pracownicze, PiZS, Nr 4.

Bąba M., Zgoda pracownika na pobieranie i przetwarzanie danych biometrycznych a brak równowagi stron stosunku pracy, PiZS, Nr 12.

Bernat R., Wydatki na pracowników stanowiące koszty uzyskania przychodów pracodawcy, PiZS, Nr 5.

Bigaj A., Oczywistość popełnienia przestępstwa jako przesłanka rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika, MPP, Nr 4.

Bogucka A., Konstrukcja delegowania pracowników w celu świadczenia usług na poziomie unijnym i w praktyce prawa polskiego, MPP, Nr 2.

Borowicz J., Z problematyki zatrudnienia administratora bezpieczeństwa informacji, PiZS, Nr 12.

Brzozowska K., Dawidowska-Myszka E., Podstawa wymiaru świadczeń z ubezpieczenia chorobowego, PS, Nr 4.

Bury B., Prawo personelu medycznego (lekarskiego) do powstrzymania się od wykonywania pracy, MPP, Nr 4.

Bury B., Prawo ojca dziecka niebędącego pracownikiem do realizacji uprawnień rodzicielskich związanych z urlopem macierzyńskim, MPP, Nr 5.

Czuryk M., Karpiuk M., Stosunek służby oraz stosunek pracy w jednostkach zmilitaryzowanych i jednostkach przewidzianych do militaryzacji, SPA, Nr 2.

Fórmankiewicz A., Refleksje nad możliwością podjęcia zatrudnienia przez osobę ubezwłasnowolnioną, RPEiS, Nr 2.

Gałdoch M., Rada Dialogu Społecznego – nowe regulacje w zakresie trójpартnerstwa, MPP, Nr 11.

Godlewska-Bujok B., Zawarcie umowy o pracę w badaniach tegorocznych noblistów z zakresu ekonomii, PiZS, Nr 12.

Gołaś J., Górne granice wynagrodzenia za pracę, PiZS, Nr 4.

Gołaś J., Problematyka stanowczych form udziału zakładowej organizacji związkowej w polityce zwolnień z perspektywy pracodawcy, PiZS, Nr 8.

Górnica-Mulcahy A., Przejście zakładu pracy na innego pracodawcę a zasada równego traktowania w zakresie wynagradzania w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, MPP, Nr 9.

Grzebyk P., „Osoby wykonujące pracę zarobkową” a wolność koalicji. Uwagi na marginesie projektu zmieniającego ustawę o związkach zawodowych z 22 marca 2016 r., PiZS, Nr 5.

Grzeszczyk M., Roszczenie pracownika o zapłatę „premię uznaniową”, SPA, Nr 1.

Gurynow A., Nowelizacja prawa upadłościowego a stosunek pracy, MPP, Nr 8.

Janik B., Przeshkody uniemożliwiające wykonywanie pracy z przyczyn dotyczących pracodawcy, MPP, Nr 5.

Jasińska J., Fik P., O zmianie ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, PiZS, Nr 9.

Jaśkowski K., Zwolnienie pracownika z obowiązku świadczenia pracy, PiZS, Nr 3.

Jończyk J., Najem pracy, PiZS, Nr 12.

Karpiuk M., Orzekanie przez wojskowe komisje lekarskie o zdolności do służby w Służbie Kontrwywiadu Wojskowego i Służbie Wywiadu Wojskowego, SPA, Nr 1.

Kosonoga J., Ślęzak K., Odpowiedzialność płatnika składek za obliczanie, potrącanie i przekazywanie składek na ubezpieczenie społeczne, *Ius Novum*, Nr 3.

Kotowicz M., Strajk jako okoliczność wyłączająca odpowiedzialność przewoźnika lotniczego na gruncie rozporządzenia (WE) Nr 261/2004, *Palestra*, Nr 7–8.

Kubot Z., Swoistości normatywne rynku świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, PiZS, Nr 8.

Kulig K., Członek najbliższej rodziny jako osoba nabywająca uprawnienia związane z rodzicielstwem, MPP, Nr 3.

Kulig K., Urlop rodzicielski – analiza problemowa, PiZS, Nr 3.

Kulig K., Administracyjny charakter orzeczenia o czasowej niezdolności do pracy a prawa i obowiązki stron stosunku pracy, MPP, Nr 6.

Kulig K., Terminowe umowy o pracę – zmierzch czy rozwój?, *MoP*, Nr 1.

Kulig K., Zdarzenia prawne warunkujące prawo do urlopu i zasiłku macierzyńskiego, MPP, Nr 8.

Lach D.E., Europeizacja opieki zdrowotnej – trzy perspektywy, PiZS, Nr 2.

Lach D.E., Pomoc socjalna dla imigrantów, PiZS, Nr 3.

Lach D.E., Lekarska klauzula sumienia a dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych – kilka uwag na marginesie wyroku TK w sprawie K 12/14, PiZS, Nr 7.

Latos-Miłkowska M., Programy dobrowolnych odejść, MPP, Nr 2.

Latos-Miłkowska M., Odszkodowanie z tytułu wadliwego wypowiedzenia i rozwiązania umowy o pracę – o potrzebie zmiany regulacji, MPP, Nr 5.

Lisiecka A., Marchwicki W., Współuczestnictwo konieczne w sporach dotyczących obowiązywania układów zbiorowych pracy, MPP, Nr 11.

Litowski J., Zmiany w konstrukcji umowy o pracę na okres próbny, MPP, Nr 7.

Ludera-Ruszel A., Ocena nowej regulacji umowy o pracę na czas określony – pozytywny kierunek zmian czy utrzymanie status quo?, PiZS, Nr 2.

Macyszyn M., Śledzikowski M., Reprezentacja spółki kapitałowej w czynnościach z pracownikami, MPP, Nr 1.

Maniewska E., Długość terminów na dochodzenie przez pracownika roszczeń z tytułu rozwiązania umowy o pracę a zasada proporcjonalności, PiZS, Nr 4.

Maniewska E., Zbieg roszczenia o odszkodowanie z art. 183d k.p. za dyskryminacyjną przyczynę wypowiedzenia z roszczeniami z art. 45 § 1 k.p., PiZS, Nr 10.

Mańczyk P., Zwolnienie zakładów pracy chronionej z podatku od nieruchomości, PiZS, Nr 9.

Maśniak D., Specyfika ubezpieczeń grupowych w świetle ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej i kodeksu cywilnego, GSP, Nr 2.

Michajłow K.A., Szczególny status osób bezrobotnych powyżej 50 roku życia (zarys problematyki), St.lur.Lubl., Nr 2 (26).

Miernicka I., Dyskryminacja pracownika ze względu na wygląd na przykładzie orzecznictwa sądów amerykańskich i polskich regulacji prawnych, PiZS, Nr 6.

Moras-Olaś K., Zwolnienie od podatku świadczeń związanych z wyżywieniem pracownika w podróży służbowej, MPP, Nr 7.

Musiata A., Prawo do odprawy a rozwiązanie umowy o pracę przez pracownika z powodu ciężkiego naruszenia przez pracodawcę podstawowych obowiązków, MPP, Nr 7.

Musiata A., Zakres kontroli Państwowej Inspekcji Pracy, MPP, Nr 9.

Muszyńska B., Upadłość i restrukturyzacja pracodawcy po 1 stycznia 2016 r., PiZS, Nr 7.

Nowak M., Prawo do odpoczynku w konstytucjach państw europejskich – cz. I, MPP, Nr 12.

Pacud R., (U)tracona sprawiedliwość międzypokoleniowa w ubezpieczeniu emerytalnym, PiZS, Nr 2.

Paluszkiewicz M., Wybrane środki prawne wspomagające utrzymanie zatrudnienia pracowników starszych w Belgii, PiZS, Nr 10.

Paszkowski W., Czas pracy maszynistów – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*, MPP, Nr 12.

Pisarczyk Ł., Nowy model zatrudnienia terminowego w prawie pracy? – cz. I, MPP, Nr 4.

Pisarczyk Ł., Nowy model zatrudnienia terminowego w prawie pracy? – cz. II, MPP, Nr 5.

Piszczyk A., Przestępstwo oczywiste lub stwierdzone prawomocnym wyrokiem w świetle art. 52 § 1 pkt 2 k.p., PiZS, Nr 11.

Płaczek K., Absencja chorobowa pracownika jako uzasadniona przyczyna wypowiedzenia umowy o pracę w orzecznictwie Sądu Najwyższego, PiZS, Nr 7.

Polanowski J., Sądowa kontrola decyzji z zakresu świadczeń rodzinnych w kontekście zasady sprawiedliwości, SPA, Nr 1.

Potocka-Sionek N., Nielegalne delegowanie pracowników tymczasowych do pracy w Niemczech a moc wiążąca formularza A1, PiZS, Nr 10.

Prusinowski P., „Konieczność” wykonywania pracy poza normalnymi godzinami pracy (art. 151⁴ § 1 k.p.), PiZS, Nr 2.

Prusinowski P., Wystąpienie godzin nadliczbowych w przypadku pracowników wymienionych w art. 151⁴ § 1 KP, MPP, Nr 3.

Raczkowski M., Grupa spółek (holding) jako pracodawca, PiZS, Nr 7.

Raczkowski M., Pomijanie prawnej odrębności członków holdingu w indywidualnym prawie pracy, cz. I, PiZS, Nr 8.

Raczkowski M., Pomijanie prawnej odrębności członków holdingu w indywidualnym prawie pracy, cz. II, PiZS, Nr 9.

Rybarczyk K., Rozwiązanie stosunku pracy z kierownikiem samorządowego samodzielnego publicznego zakładu opieki zdrowotnej po jego likwidacji wskutek połączenia z innym podmiotem, MPP, Nr 1.

Rycak A., Rycak M., Prawo do sądu a terminy na odwołanie od rozwiązania umowy o pracę, Ius Novum, Nr 3.

Rylski M., O wadliwym wdrożeniu przez Polskę dyrektywy o zwolnieniach grupowych, PiZS, Nr 5.

Rylski M., Przeciwdziałanie nadużywaniu umów o pracę na czas określony po nowelizacji kodeksu pracy, PiZS, Nr 11.

Ryś K., Wybrane aspekty odpowiedzialności z tytułu zdarzeń medycznych podmiotów leczniczych prowadzących szpital, PiZS, Nr 5.

Sadlik R., Wypadek na wyjeździe szkoleniowo-integracyjnym, MPP, Nr 2.

Sadlik R., Odpowiedzialność płatnika składek za nienależnie pobrane świadczenia z ubezpieczeń społecznych, MPP, Nr 5.

Sadlik R., Zawarcie dodatkowej umowy cywilnoprawnej z własnym pracownikiem, MPP, Nr 8.

Sadlik R., Kontrakt menedżerski członka zarządu spółki jako podstawa podlegania ubezpieczeniom społecznym, MPP, Nr 10.

Sadlik R., Czasowe powierzenie pracownikowi innej pracy, MPP, Nr 12.

Sanetra W., Potrzeby rewolucji a służba publiczna, PiZS, Nr 6.

Siwicki M., Ochrona danych osobowych w zatrudnieniu w chmurze obliczeniowej, MoP, Nr 12.

Skąpski M., Obowiązek pracodawcy wypłaty należności z tytułu podróży służbowych kierowców i zakres swobody jego kształtowania, PiZS, Nr 6.

Skibińska E., Kwalifikacja prawna członka zarządu spółki kapitałowej jako pracownika w rozumieniu prawa unijnego, MPP, Nr 3.

Sobczyk A., Umowa na okres próbny od 2016 r., MPP, Nr 1.

Sobczyk A., Transfer pracowników a szczególna ochrona trwałości stosunku pracy działaczy związkowych, MPP, Nr 4.

Sobczyk A., Ograniczenia w zawieraniu umów terminowych a transfer zakładu pracy i sukcesja generalna, PiZS, Nr 5.

Sobczyk A., Ruchomy termin wypłaty wynagrodzenia za pracę, MPP, Nr 7.

Sobczyk A., Informowanie pracowników o transferze a pojęcie informacji publicznej, PiZS, Nr 9.

Sobczyk A., Prawo do pracy a zatrudnienie terminowe i niepełnowymiarowe, PiZS, Nr 11.

Sobota A., Umowa przedwstępna w stosunkach pracy, MPP, Nr 1.

Sokołowska D., Kwota ogólnego obciążenia jako przesłanka zatwierdzania tabel wynagrodzeń organizacji zbiorowego zarządzania, ZNUJ, Nr 3.

Stefanicki R., Nadużycie formy prawnej spółki w zgrupowaniu w aspekcie prawa pracy, PiZS, Nr 1.

Stefański K., Pojęcie miesiąca w kodeksie pracy w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, PiZS, Nr 2.

Stopka K., Urlop na warunkach urlopu macierzyńskiego, PiZS, Nr 9.

Surdykowska B., Między samozatrudnieniem fałszywym a zależnym, PiZS, Nr 2.

Surdykowska B., Kilka uwag dotyczących wolności związkowych w kontekście orzeczenia TK 5/15 z 17.11.2015 r., MPP, Nr 6.

Surdykowska B., Wpływ zmiany technologicznej na przyszłość pracy. Czy działanie platform internetowych zmienia rozumienie pojęcia zatrudnienia?, PiZS, Nr 6.

Szmit J., Wybrane zagadnienia dotyczące nawiązania i ustania stosunku pracy kuratorów sądowych, PiZS, Nr 7.

Szybkie A., Podleganie w Polsce ubezpieczeniom społecznym przez cudzoziemców w świetle zasady równego traktowania wynikającej z prawa UE i umów o zabezpieczeniu społecznym, PiZS, Nr 6.

Szypniewski M., (Nie)odpowiedzialność odszkodowawcza pracodawcy za wadliwe rozwiązanie umowy o pracę, MPP, Nr 10.

Ślebzak K., Relacja umów międzynarodowych do przepisów dotyczących koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego ze szczególnym uwzględnieniem umów pomiędzy Polską i Niemcami z 1975 i 1990 r., PiZS, Nr 3.

Ślebzak K., „Delegowanie równoległe” w świetle przepisów dotyczących koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego, PiZS, Nr 8.

Świątkowski A.M., Konstytucyjna koncepcja pracownika, MPP, Nr 1.

Świątkowski A.M., Roszczenie o dopuszczenie do pracy w orzecznictwie Sądu Najwyższego, PS 2016, Nr 2.

Świątkowski A.M., Związki zawodowe w kościołach i innych związkach wyznaniowych, PiP, Nr 3.

Świątkowski A.M., Racjonalne przystosowanie stanowisk pracy do potrzeb niepełnosprawnych, PiZS, Nr 4.

Tomanek A., Rozwiązywanie stosunków pracy w świetle nowych przepisów o postępowaniu upadłościowym i restrukturyzacyjnym, PiZS, Nr 8.

Tomczak T., Orzeczenie lekarskie jako jedna z podstaw decyzji o stwierdzeniu choroby zawodowej, MPP, Nr 9.

Tyc A., Transatlantyckie Partnerstwo w dziedzinie Handlu i Inwestycji – pułapka dla prawa pracy, PiZS, Nr 4.

Tyc A., Efektywność pracowniczych praw człowieka na przykładzie migrantów, PiZS, Nr 11.

Unterschütz J., Podmiotowy zakres swobody koalicji – uwagi na marginesie wyroku TK w sprawie K 1/13, MPP, Nr 3.

Unterschütz J., Strajk i akcja protestacyjna a wypadek przy pracy, PiZS, Nr 11.

Walczak K., Wynagrodzenie minimalne w umowach zlecenia i o świadczenie usług – zagadnienia doktrynalne i praktyczne, cz. I, MPP, Nr 8.

Walczak K., Wynagrodzenie minimalne w umowach zlecenia i o świadczenie usług – zagadnienia doktrynalne i praktyczne, cz. II, MPP, Nr 9.

Wąż P., Polska ustawa o delegowaniu pracowników, MPP, Nr 10.

Wdowczyk P., Prawo do nagrody jubileuszowej osób przechodzących na nauczycielskie świadczenia kompensacyjne, MPP, Nr 12.

Wilczyński R., Agencja jako podmiot sporów zbiorowych, Forum Prawnicze, Nr 3 (35).

Witkowski J., Jednostronne zwolnienie pracownika z obowiązku świadczenia pracy w świetle art. 36² KP, MPP, Nr 6.

Witkowski J., Relacja pomiędzy art. 36² a art. 167¹ KP, MPP, Nr 12.

Witkowski J., Jednostronne zwolnienie pracownika z obowiązku świadczenia pracy w relacji do praw i obowiązków stron umownego stosunku pracy, PiZS, Nr 12.

Witkowski J., Jednostronne zwolnienie pracownika z obowiązku świadczenia pracy w związku z wypowiedzeniem warunków pracy i płacy, MoP, Nr 22.

Wrątny J., Korporacyjne kodeksy dobrych praktyk z perspektywy prawa pracy, PiZS, Nr 3.

Wrątny J., Rada Dialogu Społecznego. Czy jeszcze instytucja zbiorowego prawa pracy?, PiZS, Nr 10.

Zbrojewski A., Wypowiedzenie umowy o pracę na okres próbny, MPP, Nr 6.

Prawo gospodarcze

Banasiński C., *Bychowska M.*, Granice ingerencji organu antymonopolowego w wolność gospodarczą w kontekście regulacji dotyczących ochrony konsumentów, RPEiS, Nr 3.

Bełdowski J., *Menkes M.*, Odpowiedzialność deliktowa uczestników rynku kapitałowego, EP, Nr 1.

Bławat M., *Sieczych A.*, Odpowiedzialność członka zarządu za zobowiązania spółki z art. 299 k.s.h. – wybrane zagadnienia, PS, Nr 12.

Borkowska M., Dochodzenie należności z weksla gwarancyjnego, MoP, Nr 12.

Brodecki Z., Myszke-Nowakowska M., Zderzenie kultur prawnych w europejskim prawie kolizyjnym w kontekście swobody przedsiębiorczości, GSA, Nr 2.

Cabaj J., Konsekwencje podatkowe objęcia udziału aportowego w spółce prawa handlowego, Ius Novum, Nr 1.

Cern G., Kruczałak-Jankowska J., Nadzór właścicielski w spółkach komunalnych z udziałem gminy sprawowany przez organ stanowiący oraz wykonawczy gminy – uwagi krytyczne, GSA, Nr 2.

Dąbrowska J., Przekształcenia podmiotowe w toku procesu o zaskarżenie uchwały zgromadzenia spółki kapitałowej, SPP, Nr 2.

Dobaczewska A., Harmonizacja przesłanek i zakresów odpowiedzialności w europejskim systemie ochrony konkurencji, GSA, Nr 2.

Dolniak-Mądrzycka P., Odpowiedzialność osób zarządzających przedsiębiorcą w świetle nowelizacji ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, Kwartalnik KSSiP, Nr 2 (22).

Dolniak-Mądrzycka P., Formy reakcji prawnej w przypadku nadużycia pozycji dominującej w świetle nowelizacji ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, Kwartalnik KSSiP, Nr 3 (23).

Dutka P., Pozostawienie pisma w aktach ze skutkiem doręczenia w stosunku do przedsiębiorcy – osoby fizycznej, MoP, Nr 6.

Dutka P., Definicja sprawy gospodarczej w ujęciu materialnym, PiP, Nr 11.

Dzierżak P., Prosta Spółka Akcyjna – mnożenie bytów ponad potrzebę czy właściwe remedium na problemy przedsiębiorców?, MPH, Nr 2.

Geromin M., Upadłość konsumenta w świetle zmian wprowadzonych ustawą – Prawo restrukturyzacyjne, MoP, Nr 4.

Grabowski M., Anonimowe karty przedpłacone a konstrukcja pieniądza elektronicznego, MPH, Nr 1.

Grabowski M., Stosowanie silnego uwierzytelnienia jako przesłanka odpowiedzialności banków i innych dostawców usług płatniczych, MPH, Nr 3.

Grochowski M., Rabaty posprzedażowe – granice swobody umów na tle art. 15 ust. 1 pkt 4 u.z.n.k., Palestra, Nr 4.

Grochowski M., Zwrot kosztów dochodzenia należności w transakcjach handlowych – dyspozytywność i jej granice, MoP, Nr 7.

Grzegorzczak F., Kierunki zmian w organizacji zarządzania korporacyjnymi składnikami majątku państwa w kontekście Wytycznych OECD dotyczących nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych (cz. I), Palestra, Nr 1–2.

Grzegorzczak F., Kierunki zmian w organizacji zarządzania korporacyjnymi składnikami majątku państwa w kontekście Wytycznych OECD dotyczących nadzoru korporacyjnego w przedsiębiorstwach publicznych (cz. II), Palestra, Nr 3.

Gurgul S., Kłopoty z instytucją odpowiedzialności za niezłożenie w terminie wniosku o ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy, MoP, Nr 7.

Gurgul S., Mażeńskie ustroje majątkowe a ogłoszenie upadłości lub otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego w stosunku do jednego z małżonków (cz. I), MoP, Nr 23.

Gurgul S., Mażeńskie ustroje majątkowe a ogłoszenie upadłości lub otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego w stosunku do jednego z małżonków (cz. II), MoP, Nr 24.

Hofman T., Likwidacja niewypłacalnych spółek kapitałowych bez przeprowadzenia postępowania likwidacyjnego, MPH, Nr 2.

Hrycaj A., Podjęcie postępowania cywilnego dotyczącego wierzytelności podlegającej zgłoszeniu do masy upadłości zawieszonego wskutek ogłoszenia upadłości pozwanego, MPH, Nr 1.

Hrycaj A., Oddłużenie upadłego konsumenta a brak zgłoszeń wierzytelności w postępowaniu upadłościowym, MoP, Nr 2.

Jabłonowska A., Kłafkowska-Waśniowska K., Kunkiel-Kryńska A., Mańko R., Namysłowska M., Tereskiewicz P., Cnoty a prawo konsumenckie, PiP, Nr 4.

Jasiński K., Odstąpienie od umowy przeniesienia ogółu praw i obowiązków w spółce osobowej a odpowiedzialność wspólnika przystępującego, PS, Nr 5.

Jurkowska-Zeidler A., Konsekwencje zmian w systemie ochrony konsumenta usług finansowych, GSA, Nr 2.

Kidacka M., Podział spółki przez wydzielenie – problematyka odpowiedzialności za zobowiązania, MoP, Nr 21.

Kita J., Czynności syndyka wymagające zgody rady wierzycieli w Prawie upadłościowym po 1.1.2016 r., MoP, Nr 18.

Kopaczyńska-Pieczniak K.I., Zasada uczciwości kupieckiej jako zasada prawa handlowego, St.lur.Lubl., Nr 1 (25).

Korn K., Roszczenia związane z niezłożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości w terminie oraz ich dochodzenie przez syndyka na gruncie prawa niemieckiego, MoP, Nr 9 – dodatek.

Kornaszewska J.J., Sprawy „półkowe” supermarketów, czyli pobieranie innych niż marża handlowa opłat za przyjęcie towaru do sprzedaży jako czyn nieuczciwej konkurencji, Palestra, Nr 3.

Kostański P., Nieszkodzące nowości ujawnienie wynalazku w wyniku oczywistego nadużycia, ZNUJ PPIW, Nr 4.

Kozub G., Zakres podmiotowy odrębnego postępowania upadłościowego względem osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, MoP, Nr 14.

Krawczyk A., Skuteczność powołania się na *business judgment rule* dla obrony pozwanego w procesie z art. 299 ustawy z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych, PS, Nr 5.

Kremer T., Aktualne kwestie dotyczące odpowiedzialności zarządu spółki akcyjnej, MoP, Nr 9 – dodatek.

Kuźnicki P., Pomijanie osobowości prawnej spółki w stosunkach prawa pracy, MPH, Nr 1.

Lenhardt S., Ryzyko gwaranta w świetle projektu nowelizacji ustawy Prawo zamówień publicznych, RPEiS, Nr 2.

Maciejewska-Szałas M., Zawarcie umowy poza lokalem przedsiębiorstwa w świetle ustawy o prawach konsumenta, GSA, Nr 2.

Matraszek J., Świstek N., Komplementariusz spółki komandytowo-akcyjnej jako pełnomocnik akcjonariusza na walnym zgromadzeniu, MPH, Nr 3.

Menszig M., Umowa konsorcjum naukowego, MoP, Nr 4.

Mrówczyński M., Zakaz prowadzenia działalności gospodarczej w świetle nowych regulacji Prawa upadłościowego, Palestra, Nr 7–8.

Mróz T., Wybrane problemy ochrony prawnej małoletnich konsumentów, GSA, Nr 2.

Nowacki A., Cena przymusowego wykupu akcji w spółce niepublicznej, MPH, Nr 2.

Nowacki A., Firma spółki komandytowej oraz komandytowo-akcyjnej, MoP, Nr 17.

Ożóg M., Zmiany w polskim prawie patentowym po nowelach do ustawy – Prawo własności przemysłowej z 24.07.2015 r. i 11.09.2015 r., ZNUJ, Nr 1.

Pakla R., Monistyczny i dualistyczny model zarządu na przykładzie spółdzielni Europejskiej, Kwartalnik KSiP, Nr 3 (23).

Pawelec M., Brak zarządu w spółce kapitałowej a funkcjonowanie prokurenta (zarys problemu), Iustitia, Nr 3.

Pietrzykowski K., Charakter prawny uchwały zgromadzenia spółki kapitałowej i spółdzielni, GSA, Nr 2.

Pinior P., Zakaz łączenia stanowisk z członkostwem w radzie nadzorczej, GSA, Nr 2.

Popardowski P., Wybrane zagadnienia problemowe dotyczące spółek handlowych w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego, Glosa, Nr 1.

Popardowski P., Spółki kapitałowe w orzecznictwie Sądu Najwyższego z drugiego półrocza 2015 r., Glosa, Nr 2.

Popardowski P., Problematyka spółek kapitałowych na tle najnowszego orzecznictwa Sądu Najwyższego, Glosa, Nr 3.

Popardowski P., Rezygnacja piastunów spółek kapitałowych w orzecznictwie Sądu Najwyższego, Glosa, Nr 4.

Poptonyk D., Przedmiotowe i podmiotowe pojęcie nabywcy lokalu mieszkalnego w postępowaniu upadłościowym i postępowaniu restrukturyzacyjnym dotyczącym dewelopera, MPH, Nr 2.

Potas A., Odpowiedzialność usługodawców będących pośrednikami w Internecie – przegląd orzecznictwa w latach 2014 i 2015, Glosa, Nr 1.

Powałowski A., Wykonywanie działalności gospodarczej we własnym imieniu, GSA, Nr 2.

Przeszło E., Kontrola w sferze umów odpłatnych w sprawie zamówień publicznych jako instrument ochrony konkurencji, GSA, Nr 2.

Pyrzyńska A., Nieważność czynności prawnej – uwagi na tle art. 6 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, PiP, Nr 5.

Romanowski M., Metoda Einsteina i księdza Twardowskiego jako sposób analizy koncepcji Prostej Spółki Akcyjnej, MPH, Nr 2.

Rutkowska-Sowa M., Uzyskanie oraz utrzymanie w mocy prawa ochronnego na znak towarowy (zagadnienia wybrane), MoP, Nr 23.

Rządkowski M., Pojęcie konsumenta a umowy mieszanego użytku w prawie polskim, MoP, Nr 17.

Skibińska E., Komitet wynagrodzeń rady nadzorczej banku, MPH, Nr 2.

Skrodzka M.J., Handlowe spółki osobowe na nowych zasadach, EP, Nr 2.

Ślawicki P., Postępowanie upominawcze po skierowaniu sprawy z elektro-nicznego postępowania upominawczego – wybrane zagadnienia, MoP, Nr 3.

Stranz J., Firma spółki przekształconej – uwagi praktyczne na tle art. 554 k.s.h., Palestra, Nr 9.

Surma A., Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowanie arbitrażowe w świetle ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, MoP, Nr 9.

Surma-Buczek A., Spółki jawna i komandytowa rejestrowane w trybie S24, MPH, Nr 3.

Sykuna S., Zakaz nieuczciwej konkurencji z perspektywy etyki prawniczej, GSA, Nr 2.

Szanciło T., Premie pieniężne i podobne opłaty jako przedmiot czynu nieuczciwej konkurencji – uwagi polemiczne, PS, Nr 4.

Wojciechowska A., Uwagi do nowelizacji postanowień art. 108 ustawy – Prawo własności przemysłowej dotyczących zgłoszenia wzorów przemysłowych, ZNUJ PPIW, Nr 4.

Woźniak R., Możliwość zmiany terminów subskrypcji akcji w ofercie publicznej – uwagi na tle art. 438 KSH, MPH, Nr 1.

Woźniak R., Informacje poufne po zmianach – wybrane zagadnienia, MPH, Nr 3.

Zimończyk Ł., Dopuszczalność patentowania wirusów jako programów komputerowych, Kwartalnik KSSiP, Nr 3 (23).

Żakowska-Henzler H., Czy prawo patentowe wymaga zmian? Tendencje, postulaty, kontrowersje, ZNUJ, Nr 3.